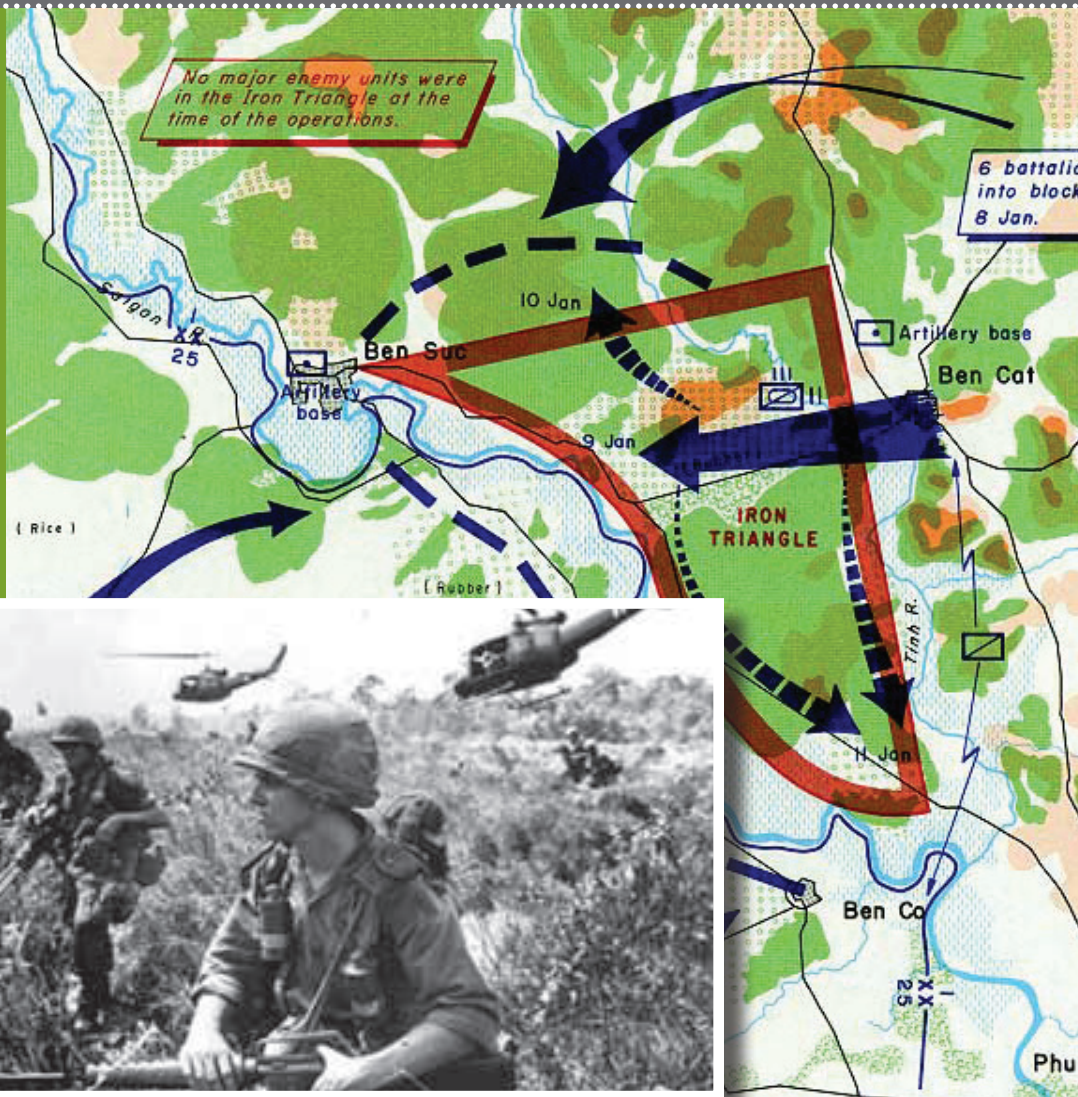

מערכות

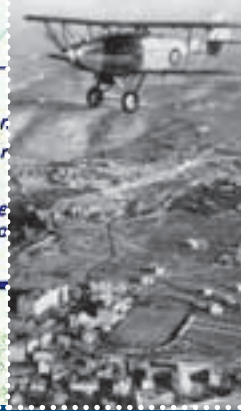
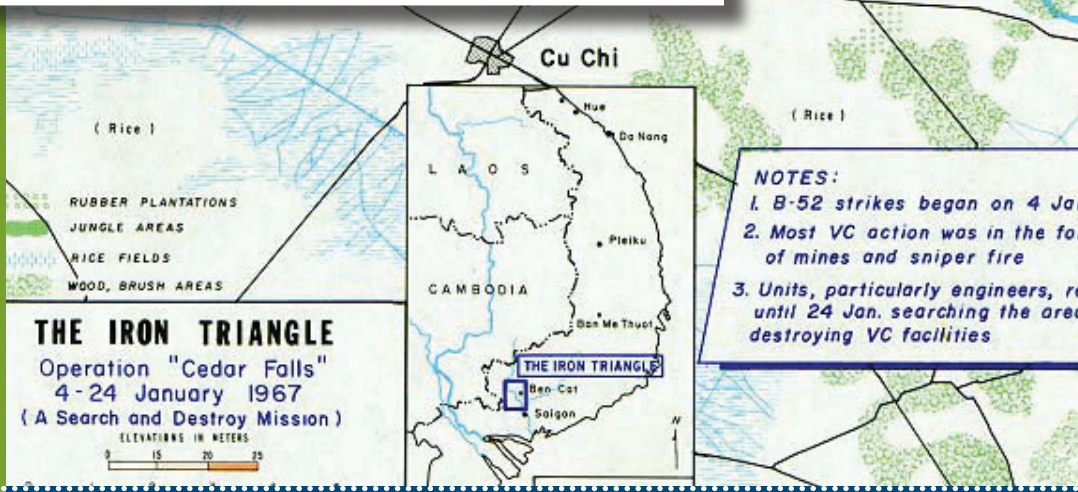
גיליון 431 • סיון התש"ע • יוני 2010

המלחמה בטרור ו"הביטחון החדש" / ומטכ"ל צבא טורקיה עמ' 6

לוחמה אווירית נגד גרילה וטרור במרד הערבי עמ' 48

מבחינת הפיקוד האמריקני הסכנה העיקרית לכוחותיו בתחילת 1967 הייתה באזור הנמצא כ-20 ק"מ צפונית-מערבית לסייגון ושכונה "משולש הברזל" ניצחו בקרב - הפסידו במלחמה - עמ' 40

הניצחון בקרב אינו מבטיח ניצחון במערכה

ניצחונות צבאיים - מוחצים ככל שיהיו - אינם מבטיחים ניצחונות מדיניים או הסכרתיים. הדבר נכון בעיקר ברמות האסטרטגית והאסטרטגית-רבתי.

דוגמה מצוינת לכך מביא ד"ר טל טובי (במאמרו "ניצחו בקרב - הפסידו במלחמה"): במתקפת הטט זכו האמריקנים בניצחון טקטי ואופרטיבי מוחץ, אך נחלו תבוסה אסטרטגית שהביאה לתחילת הקץ של מעורבותם בווייטנאם. האמריקנים לא השכילו להפוך את הניצחון הזה ואת הניצחונות שקדמו לו להישגים תקשורתיים בביתם ולהישגים מדיניים. הניצחון האמריקני על הווייטקונג גם במתקפת הטט וגם במתקפות שלפני כן מעלה שוב את השאלות מהו ניצחון ואיזה ערך יש לניצחון בלי שהושגה אחריו הכרעה מדינית.

הניצחון הצבאי - כפי שעולה מהדוגמה הזאת ומדוגמאות נוספות שאנו מכירים ממלחמות בעולם וממלחמותינו שלנו - הוא אומנם תנאי להישגים מדיניים, אולם המסתמך עליו בלבד ימצא את עצמו ניצב מול כישלון הסכרתי ומדיני שיבטל את הישגיו הצבאיים.

הסוגיה הזאת מתחדדת עוד יותר כשמדינה נותנת חסות לטרור (ראו מאמרו של עפר דרורי "אין תחליף להכרעה") כפי שלבנון נותנת חסות לחזבאללה. ישראל נאלצת להתמקד בפגיעה בטרוריסטים, שאינם מתקשים להיטמע באוכלוסייה ולהיעלם. במציאות הזאת עולה חשיבותו של השילוב המיטיבי בין התכנון והביצוע של מהלכי צבא לבין ההסברה והמדינאות. במציאות הזאת ההישגים הצבאיים מחויבי המציאות מאבדים מבכורתם.

קריאה מועילה
אפי מלצר

9

לאן נעלמו הפיקוד העליון ואג"ם?

אל"ם נורית גל | ראש מנת"ם (המרכז לניתוח מערכות)

במלחמת לבנון השנייה היה נתק בין האופן שבו הופעל כוחו של צה"ל לבין היעדים המדיניים של ישראל. לנתק הזה יש גורמים רבים, והמאמר מצביע על שניים מהם: פירוק הפיקוד העליון בלי שהוגדרה מחדש באופן ברור חלוקת התפקידים והסמכויות בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי וכן פירוק אגף המטה במטכ"ל. בסוף המאמר מועלות הצעות כיצד לגרום לכך שבעתיד ישרת צה"ל את המטרות של הדרג המדיני, כפי שהיה במלחמת העצמאות.

12

4

המלחמה בטרור ו"הביטחון החדש"

גנרל אילקר בשבוג | הרמטכ"ל של צבא טורקיה

טורקיה נלחמת בטרור זה יותר מ-30 שנה. בפרק הזמן הזה היו לה אבדות כבדות, והמחיר הכלכלי של המלחמה היה גבוה. גם מדינות אחרות צריכות להיות מוכנות לשלם את מחיר המלחמה בטרור.

מערכות • בית ההוצאה לאור של צה"ל • נוסד בתרצ"ט 1939

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן

העורך: אפי מלצר

עורך המשנה: יואב תדמור

עורכות בהוצאת מערכות: אביטל רגב-שושני,

רית טרינצ'ר-סיוון

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר

איורים: בוריס דיקרמן

תמונות: מערכות, במחנה ודובר צה"ל

עוזרת הפקה: קרול נאולאנדר

הדעות והתפיסות המובאות במאמרים מבטאות את דעתם האישית של הכותבים

ISSN 0464-2147

דמי מנוי לשנה: 60 ש"ח (כולל מע"מ)

כתובת למכתבים: ת"ד 02432 צה"ל

טלפון: 03-5694344/5, פקס 03-5694343

maarachot@gmail.com

הודפס בדפוס המאירי

באמצעות משרד הביטחון / מנה"ר

הצילום בשער: חיילים אמריקנים לאחר הנחתתם ב"משולש הברזל"

431

56 דעה אישית

חיילי המסכים

תמר ליאון | אנתרופולוג יישומי

הצעירים של היום מתגייסים לצבא לאחר שהעבירו חלק נכבד מחייהם מול מסכים - הדבר הופך אותם לחיילים פחות טובים

62 תגובה

לא היה מצור

אלוף (מיל') זאב אלמוג | מפקד זירת ים סוף במלחמת יום הכיפורים, מפקד חיל הים בשנים 1979-1985

בניגוד למה שכתבה סא"ל דלית כספי-שכנר במאמרה "האיום: מצור ימי" ("מערכות" 430) - הספקת הנפט לישראל לא פסקה אפילו לשעה אחת במהלך מלחמת יום הכיפורים ובימים שלאחר מכן

66 תגובה

אין תחליף להכרעה

סא"ל (מיל') ד"ר עפר דרורי | עורך אתר הגבורה

שוב נשמעים הקולות הקוראים לצה"ל להימנע מהשגת הכרעה במלחמות ולהסתפק בהנחתת מכות כואבות על האויב. אולם ידיה של ישראל קשורות, והיא אינה יכולה להנחית על אויביה מכות כואבות באמת

68 במה

האם צה"ל מתאמן כראוי?

רס"ן דותן דרוק | רמ"ד יבשה במחלקת תו"ל במז"י וסמג"ד חי"ר במילואים

הכנת הכוחות ללחימה היא משימתו המרכזית של הצבא בעיתות רגיעה. כדי שהאימונים יהיו יעילים, עליהם להיערך בסביבה הדומה ככל הניתן לזירת הלחימה הצפויה

72 במה

העורף הוא החזית

אל"ם ד"ר חיליק סופר | רמ"ח אוכלוסייה בפיקוד העורף במלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" הוכיחו שעמידות העורף היא מרכיב מרכזי בעוצמה הלאומית. לכן יש מקום להצעה שלשלושת מרכיביה של תורת הביטחון הישראלית יתווסף עוד מרכיב: התגוננות

16

תפקידי החדשים של התמרון היבשתי

אל"ם אמיר הרפז | ראש החטיבה האסטרטגית במטה לביטחון לאומי

השינוי באופי הסכסוכים ובטבע המלחמות בשני העשורים האחרונים הביא לירידה בחשיבות תפקידי המסורתיים של התמרון היבשתי של צה"ל: הסרת האיום על העורף, הכרעת צבא האויב, קיצור הלחימה וכיבוש שטח. במקומם עלה ערכם של תפקידי חינויים אחרים של התמרון: לשמש הן מהלך משלים למאמץ האש והן מרכיב הכרחי בשבירת אסטרטגיית הלחימה של האויב

26

חדשות טובות מאיראן - לא בעתיד הקרוב

סא"ל שי שבתאי | רמ"ח תכנון אסטרטגי הנכנס באג"ת

המשטר בטהראן אינו מאפשר בשנים האחרונות לבטא את הניגודים העמוקים הקיימים בתרבות האיראנית וגולש לדיקטטורה פוליטית ותרבותית. במצב הזה גוברת ההתנגדות הפנימית לדרכו, והוא מתקרב לצומת שבו יהיה עליו לבחור לאן פניו. עם זאת נראה שבשנים הקרובות ישרוד המשטר ואף יקצין

33

מסקנות מבצעיות ממלחמת רוסיה-גאורגיה

רס"ן ליעד גלכוב | רמ"ד התורות התחומיות בחטיבת תוה"ד

אף שנמשכה זמן קצר ואף שהייתה מצומצמת בהיקפה, ניתן להסיק ממלחמת רוסיה-גאורגיה לא מעט מסקנות מבצעיות חשובות. המאמר הזה מציג כמה מהן

40

ניצחו בקרב - הפסידו במלחמה

טל טובי | היסטוריון צבאי

הניצחונות שהשיגו האמריקנים בווייטנאם בסדרה של מבצעים גדולים במחצית הראשונה של 1967 לא תורגמו לניצחון במלחמה. מכאן עולה השאלה אם יש כלל היגיון אופרטיבי בניהול מבצעים בעצימות גבוהה במלחמה נגד גרילה

48

לוחמה אווירית נגד גרילה וטרור במרד הערבי

ד"ר רבקה ירמייאש | עובדת כרשות שדות התעופה. חוקרת את הכוח האווירי הבריטי בארץ-ישראל

ב-21 ביוני 1936 השתתף כוח אווירי בריטי גדול בקרב נגד כנופיה ערבית ליד הכפר נור א-שמס שבשומרון וספג פגיעות קשות. הלקחים שהפיקה מפקדת חיל האוויר הבריטית מאותו האירוע הביאו לנקיטת טכניקות פעולה אוויריות יעילות יותר נגד כוחות הגרילה הערביים

53 דעה אישית

לאן נעלמה האחריות?

רס"ן אריאל עמיחי | רמ"ד תורה אינטגרטיבית בחיל הלוגיסטיקה

בגלל השאיפה לשלמות והחשש מכישלונות נוטים היום המפקדים לפקח באופן הדוק על הפקודים שלהם. הפקודים הפנימו את המציאות הזאת ונמנעים לרוב מלנקוט איזשהו צעד בלי לקבל את אישור המפקדים שלהם. את המציאות הזאת של פיקוח צמוד מחד גיסא ושל תלות מוחלטת מאידך גיסא מאפשר הטלפון הסלולרי

המלחמה בטרור

טורקיה נלחמת בטרור זה יותר מ־30 שנה. בפרק הזמן הזה היו לה אבדות כבדות, והמחיר הכלכלי של המלחמה היה גבוה. גם מדינות אחרות צריכות להיות מוכנות לשלם את מחיר המלחמה בטרור*

הפיגוע במגדלי התאומים ב־11 בספטמבר 2001 ארגוני הטרור השיגו את האמצעים ואת היכולת לתקוף בכל עת ובכל מקום על פני כדור הארץ

גנרל אילקר בשבוג
הרמטכ"ל של צבא טורקיה

*הרצאה שנשא גנרל אילקר בשבוג, הרמטכ"ל של צבא טורקיה, בפתח הכנס השלישי על טרור גלובלי ושיתוף פעולה בין־לאומי שנערך באנקרה במרס 2010. להרצאה האזינו מפקדי צבאות מהעולם ובהם הרמטכ"ל רא"ל גבי אשכנזי

ו"הביטחון החדש"

מפקדים, קוראים,

בחרתי להביא בפניכם את תמצית סקירתו של עמיתי, רמטכ"ל צבא טורקיה, גנרל אילקר בשבוג, שאותה הציג ב־15 במרס 2010 במסגרת כנס של נאט"ו שנערך באנקרה ושהוקדש לטרור הבין־לאומי.

הסקירה מדגישה את חשיבותו של שיתוף הפעולה הבין־לאומי במאבק בטרור ומשקפת את הניסיון הרב שנצבר בטורקיה במשך עשרות שנות מלחמה בטרור - בעיקר נגד ארגון המחתרת PKK.

לטורקיה - בהיותה חברה בנאט"ו ומדינה מוסלמית גדולה וחשובה שלה גבולות משותפים עם סוריה, עם עיראק ועם איראן - יש חשיבות אסטרטגית רבה לביטחון האזורי ולסוגיית המים באזור.

בין צה"ל לצבא טורקיה קיימים קשרים ביטחוניים וצבאיים המתנהלים באמצעות נספחים צבאיים המוצבים בשתי המדינות, ביקורים הדדיים, תרגילים משותפים ודיאלוג שוטף בתחומים רבים.

השתתפתי בכנס באנקרה שבו נשא גנרל אילקר בשבוג את הדברים המובאים בפתח הגיליון הזה. אני בטוח כי יש בהם כדי להעשיר את הידע של כולנו ולחזק בקרבנו את המודעות לחשיבותו של שילוב הידיים במאבק נגד הטרור באשר הוא.

גבי אשכנזי, רב־אלוף

ראש המטה הכללי

סיוון התש"ע
יוני 2010

שינויים מרחיקי לכת התרחשו במערכות הביטחון במזרח התיכון ובעולם כולו מאז תמה המלחמה הקרה. לדעתי, עדיין לא עשינו את המהפך המחשבתי הראוי כדי לנתח לעומק את השינויים האלה ול־מצוא תשובות הולמות למצב החדש.

בעולם של היום נמוכה מאוד הסבירות לפרוץ מלחמה גדולה בין המעצמות, אולם קונפליקטים אזוריים עדיין נמשכים, ובני אדם רבים נהרגים בהם.

ניתן לטעון שהסיכונים והאיומים שהפכו לאתגרים ביטחוניים - במיוחד לאחר קריסתו של העולם הדו־קוטבי - לבשו צורה אסימטרית יותר מאשר צורה סימטרית. האיומים הגדולים ביותר שעימם אנו מתמודדים כיום הם אלימות וטרור שמאחוריהם עומדים רעיונות קיצוניים. הטרור מאיים על הערכים האנושיים האוניברסליים: דמו־קרטיה, חירויות, זכויות אדם, ובהן הזכות לחיים. מדובר בערכים שהם תוצרים של מאמצים אדירים ושל הקרבה עצומה שנמשכו מאות שנים. ארגוני הטרור השיגו את האמצעים ואת היכולת לתקוף בכל עת ובכל מקום על פני כדור הארץ. מהבחינה הזאת, גם הביטחון בעולם של היום עבר תהליך של גלובליזציה. בחינה של תפיסות הביטחון העכשוויות סללה את הדרך להבנת "הביטחון החדש".

המונח "ביטחון חדש" מצביע באופן כללי על הרחבתה של תפיסת הביטחון כך שהיא עוסקת בספקטרום רחב יותר של איומים. האיומים החדשים האלה כוללים - נוסף על הטרור ועל סיכונים צבאיים - סכנות כמו אי־שוויון כלכלי, אי־צדק, זיהום סביבתי, הידלדלותם של משאבי הטבע, עימותים אתניים, הגירה, הברחות, ובכלל זה הברחות סמים, ואבטחת הצינורות וקווי המתח שבאמצעותם מוזרמת האנרגיה.

אולם "הביטחון החדש" אינו רק עניין של הרחבת האג'נדה. האג'נדה המורחבת היא תוצאה של אימוץ בפועל של "הביטחון החדש". ביטחון הוא יישות הוליסטית. מנקודת ראות פילוסופית מדובר ביוזמת התחדשות כללית שמטרתה היא להציב את הצרכים האנושיים במוקד "הביטחון החדש" ובמוקד התפיסות הביטחוניות והיישומים שלהן. השינוי הזה בגישה הביטחונית משקף אימוץ של תפיסה יותר הוליסטית שאליה קשורים הממדים הצבאיים של הביטחון וכן כל שאר הממדים האחרים.

עם זאת אי־אפשר לטעון שתפיסת הביטחון החדשה הזאת, שמציבה את האדם במרכזה, ממעיטה בחשיבותו של ביטחון המדינה. כאשר בוחנים היום את המדינות שמוזנות את הטרור ונותנות לו מחסה, מתברר שאלה מדינות כושלות שיש להן ממשלים לא יעילים.

אופיו הגלובלי והעל־לאומי של הטרור מחייב שיתוף פעולה בין־לאומי. יהיו מקורותיו ומטרותיו אשר יהיו - הטרור הוא שילוב של כל הפעולות הבלתי אנושיות שאין להן שום הצדקה. הטרור הוא אכן בלתי אנושי וחסר רחמים. בין האורחים שלנו היום נמצא מפקד קורפוס 11 של המדינה האחות הידידה שלנו פקיסטן. הייתה לי הזדמנות לפגוש את לוטננט־גנרל מוחמד מסעוד אֶסלאם ב־14 באוקטובר 2009 בעת

תוצאותיה הקטלניות של פעולת טרור באיסטנבול טורקיה נלחמת נגד ארגון הטרור PKK (מפלגת הפועלים הכורדית) זה יותר מ-30 שנה

כול, עלינו להתייחס לטרור כאל תופעה ולאחר מכן עלינו להבין כיצד, היכן ובאילו תנאים היא פורצת. עלינו לנתח את דרך המחשבה של הטרוריסטים.

כן יש להבין היטב את הקשר ואת ההבדלים בין לחימה בטרור לבין לחימה בארגוני הטרור ובטרוריסטים.

לחימה בטרור היא מכלול הפעילויות שאותן מנהלות מדינות הן

יש להבין היטב את הקשר ואת ההבדלים בין לחימה בטרור לבין לחימה בארגוני הטרור ובטרוריסטים

במקביל והן בשיתוף פעולה זו עם זו בתחומי הביטחון, הכלכלה, והתעמולה וכן בתחומים חברתיים-תרבותיים ובתחום היחסים ביניהן. הפעילויות האלה משלימות זו את זו ולעיתים אף מחזקות זו את זו לא בטור חשבוני אלא בטור הנדסי. לעומת זאת הלחימה בארגוני טרור או בטרוריסטים מוטלת על כוחות הביטחון.

עכשיו ברצוני לחלוק איתכם את דעותיי בנוגע לחימה בטרור:

ביקורי בפקיסטן. למרבה הצער איבד לוטננט-ג'נרל אסלאם את בנו בהתקפת טרור ברוואלפינדי ב-4 בדצמבר 2009. ברצוני להביע פעם נוספת את השתתפותנו בצער.

אולם אירועים כאלה לא גורמים לנו להיכנע לטרור. עלינו לנצור את היגון שלנו בליבנו ולהמשיך להילחם בנחישות. השתתפותו של לוטננט-ג'נרל אסלאם בוועידה הזאת היא דוגמה טובה לגישה הזאת. דמוקרטיה היא מערכת של זכויות, של חירויות ושל חובות. אלה שנהנים מההזדמנויות שמספקת הדמוקרטיה אינם יכולים לסבול טרור שפועל נגד הזכות האנושית הבסיסית ביותר - הזכות לחיים. אי-אפשר לתמוך בטרור ואי-אפשר להתעלם ממנו. בשלב הזה אני רוצה להדגיש שזיהוי האסלאם - שהוא דת שמימית - עם טרור משרת אף הוא את המטרה הפוליטית של הטרור העולמי.

טורקיה נלחמת נגד ארגון הטרור PKK (מפלגת הפועלים הכורדית) זה יותר מ-30 שנה. בפרק הזמן הזה היו לנו אבדות כבדות, והמחיר הכלכלי של המלחמה היה גבוה. גם מדינות ואומות אחרות צריכות להיות מוכנות לשלם את המחיר הזה במקרה הצורך. מדי פעם היה עלינו להילחם לבדנו. כתוצאה מהניסיון הכואב שלנו הגענו למסקנה ששיתוף פעולה בין-לאומי ושילוב כוחות הם נושאים חשובים מאוד במאבק נגד הטרור. חיוני להבטיח שיתוף פעולה בין-לאומי ומאמצים מאוחדים במאבק נגד הטרור.

כדי לנתח כראוי תופעה כמו טרור יש צורך בגישה בין-תחומית. קודם

- המטרה העיקרית של הלחימה בטרור היא לשלול מארגוני הטרור ומתומכיהם את התקווה שביכולתם להצליח ולהראות להם שהטרור מוביל לדרך ללא מוצא. את המטרות האלה ניתן להשיג באמצעות חיסולם של ארגוני הטרור או נטרולם.
- המאבק בטרור הוא מאבק על ליבותיהם ועל מוחותיהם של האנשים. כדי לנצח במאבק הזה יש להקפיד על הנקודות הבאות:
 1. את המלחמה בטרור יש לנהל בהתאם לחוק.
 2. באזורים שבהם יש פעולות טרור המטרה בעלת החשיבות העליונה היא להבטיח את ביטחון התושבים.
 3. יש להבחין בין אוכלוסייה מקומית תמימה לבין טרוריסטים.
 4. יש להבדיל בין טרוריסטים לבין מי שמסייעים להם, מעודדים אותם או מזדהים איתם. יש לפתח דרכי פעולה שונות נגד כל אחת מהאוכלוסיות האלה.
- בלחימה בטרור יש להבטיח את תמיכת האוכלוסייה המקומית בכוחות הביטחון.
- בלחימה בטרור יש להבטיח את אחדות המאמץ של סוכנויות שונות ושל ארגונים שונים הפועלים במגוון של תחומים.
- לחימה בטרור היא תהליך ארוך טווח. עלינו להיות סבלנים, נחור-שים ומתונים בסוגיה הזאת.
- יש להבהיר לא רק לכוחות הביטחון אלא גם למקבלי ההחלטות בדרג המדיני, לכלי התקשורת ולציבור שהלחימה בטרור היא תהליך קשה הדורש סבלנות.
- ארגוני הטרור רוצים להתיש את הציבור באמצעות פעולות טרור חוזרות ונשנות. את האסטרטגיה שלהם הם מבססים על ערעור סבלנותו של הציבור. לכן במסגרת הלחימה בטרור חייבים הציבור ומנהיגיו להפגין סבלנות.
- בלחימה בטרור יש להימנע ממתן תקוות שווא לציבור.
- טרור הוא חלק ממערכת חברתית רחבה יותר שמולידה אותו, מזינה אותו, מקיפה אותו וחייה איתו בדור־קיום. ארגוני הטרור מנסים לעצב את המערכת החברתית שבה הם פועלים. חשוב להפוך את המערכת החברתית שמזינה את הטרור למערכת שתורמת ללחימה נגדו. כדי לעשות זאת חיוני להבין היטב את המערכת החברתית שמזינה את הטרור.
- באופן כללי, המערכות החברתיות שבתוכן שוכן הטרור הן מורכבות מאוד. הסיבה למורכבות הזאת היא שהרשתות החברתיות המודרניות, הפוסט־מודרניות והמסורתיות משולבות אלה באלה.
- נוסף על כך ארגוני טרור עלולים לעסוק בהברחות נשק, סמים ובני אדם בשיתוף פעולה עם ארגוני פשיעה על־לאומיים.
- כל הנושאים האלה מבהירים שהלחימה בטרור היא תהליך רב־ממדי ומורכב הגוזל משאבי זמן רבים. לכן אחת המטרות המרכזיות צריכה להיות להפוך את המערכת החברתית המזינה את ארגוני הטרור למערכת שמקצרת את חייהם של הארגונים האלה. המטרה המרכזית היא ליצור מערכת חברתית שמבודדת את ארגוני הטרור. לכן על אנשי הביטחון בשטח להיות משולבים במערכת החברתית שבאזור. הם צריכים להיות חלק מהשטח וידידים שלו.
- ניתן להשיג שליטה מלאה על שטח מסוים רק אם מותירים בו דריסת רגל לאורכו ולרוחבו. גם על הכוח הלוחם בטרור להיות חלק מהמערכת

החברתית שבקרבה הוא פועל. עליו להיות חלק טבעי מהמערכת הזאת שבעה ימים בשבוע, 24 שעות ביממה.

לאור הניסיון שצברנו במערכות החברתיות השונות הקמנו משמר אזרחי בכפרים, וזה נטל על עצמו תפקידים חשובים ואחריות רבה במאבק נגד ארגון הטרור הספרטיסטי. עד כה נפלו 1,343 מאנשי המשמר האזרחי. העובדה שאנשי המשמר האזרחי עומדים לימין הממשלה מצביעה על כך שהבעיה אינה קונפליקט אתני ועל כך שארגון הטרור הספרטיסטי נכשל במאמציו להשיג את תמיכתם של אנשי האזור. בעקבות היישום המוצלח בטורקיה של מערכת המשמר האזרחי הנהיגה ארה"ב מערכת דומה בעיראק הנקראת "בני עיראק". זו פועלת מאז 2007. גם באפגניסטן מנסה ארה"ב מאז פברואר 2009 להקים מיליציה מקומית ("כוח המגן הציבורי האפגני") בדומה לזו שהקימה בעיראק.

- ארגוני הטרור עוסקים בקשת רחבה של פעילויות הן בערים והן באזורים כפריים ובדרגות עוצמה שונות. לכן חיוני להילחם נגד כל אחד מסוגי הפעילות שלהם באמצעות מגוון של שיטות.
- בפעולות של כוחות הביטחון נגד הטרור יש כמה פרדוקסים:
 1. לעיתים שימוש לא פרופורציונלי בכוח במסגרת נקיטת צעדים נגד הטרור עלול ליצור נסיבות שהן בטוחות עוד פחות.

גם על הכוח הלוחם בטרור להיות חלק מהמערכת החברתית שבקרבה הוא פועל

2. לעיתים שימוש לא פרופורציונלי בכוח עלול להביא לירידה בשיעור ההצלחה של המבצעים.
3. לעיתים שימוש בפחות כוח ולקיימת סיכונים מחושבים עשויים להגביר את יעילות המבצע.
- יש לעשות כל מאמץ כדי להבטיח שיתוף פעולה דינמי בין כוחות הביטחון לארגוני המודיעין. חשוב לאסוף מודיעין יעיל, מדויק ועדכני. המבצעים חייבים להיות מבוססי מודיעין. מבצעים המנוהלים ללא מודיעין עלולים להניב תוצאות שליליות. מודיעין אנושי שאותו אוספים צוותים מיומנים הוא בעל חשיבות מרכזית למלחמה בטרור.
- רגישות הציבור וההשפעה ההולכת וגוברת של התקשורת הגדילו לא רק את חשיבותן של האמיתות האסטרטגיות אלא גם את חשיבותן של האמיתות הטקטיות. הטעויות הטקטיות עלולות להכשיל גישות אסטרטגיות נכונות. לכן הכישורים והיכולות של אנשי הלוחמה בטרור בשטח הם שקובעים אם המאבק הזה יסתיים בניצחון. חשוב שלמפקדים בשטח יהיה די מידע סוציולוגי, ושיהיו להם כישורים מעבר לאלה הצבאיים המסורתיים, כגון היכולת לקרוא ולהבין עובדות היסטוריות וגיאוגרפיות.
- אין למדוד את ההצלחה בלחימה נגד הטרור על פי מספר הטרור

לוחמי מחתרת כורדים (PKK) בטורקיה

אין למדוד את ההצלחה בלחימה נגד הטרור על פי מספר הטרוריסטים שנוטרלו. חשוב הרבה יותר להפחית את מספר הפעולות שיוזמים הטרוריסטים

הופכת לעיתים המציאות למקבץ של תחושות, ואילו העובדות אינן מנותחות בפרוטרוט. כתוצאה מכך עלולה התקשורת לעוות את תפיסת המציאות של החברה. אף שבכל מקרה יש לכבד את חופש העיתונות ואת החופש להפיץ מידע לציבור, יש לזכור שיש לשים סייגים גם לחירויות, במיוחד כאשר הן מתחילות לפגוע בחברה.

לניצול התקשורת על ידי הטרוריסטים ולצילומים של זירות טרור המורפצים בכל העולם יש חלק נכבד בגלובליזציה של הטרור, שכן המטרה החשובה ביותר של הטרוריסטים היא למשוך את תשומת ליבו של הציבור לפעולות שלהם, להישאר במוקד תשומת הלב הציבורית ולהבטיח שהמערכת והציבור יכירו בהם ויקבלו אותם. סיקור תקשורת של פעולותיהם - במיוחד ברשתות הטלוויזיה הבין-לאומיות - הוא אחת המטרות שלהם. לכן כשהתקשורת מסקרת אירועי טרור, יש חשיבות להיקף הסיקור ולכך שהוא לא יחזור על עצמו שוב ושוב, שכן החזרות האלה בכלי התקשורת הלאומיים והבין-לאומיים משרתות את מטרותיהם של ארגוני הטרור.

ריסטים שנוטרלו. חשוב הרבה יותר להפחית את מספר הפעולות שיוזמים הטרוריסטים.

- יש לפעול לצמצום מספרם של המתגייסים לארגוני הטרור ולהגדלת מספר העריקים מהם.
- נחישות הציבור היא גורם בפני עצמו הקובע את מידת היכולת

יש חשיבות להיקף הסיקור ולכך שהוא לא יחזור על עצמו שוב ושוב, שכן החזרות האלה בכלי התקשורת הלאומיים והבין-לאומיים משרתות את מטרותיהם של ארגוני הטרור

להצליח בלחימה נגד הטרור. מהסיבה הזאת יש לכל רובד בחברה וכן לתקשורת תפקידים חשובים במאמץ למנוע את האימה שמנסים הטרוריסטים להטיל כדי ליצור סביבה שבה יוכלו לשלוט על תפיסת המציאות של האנשים.

- אנשי התקשורת מפשטים לא פעם את המציאות המורכבת הזאת כדי שהיא תהיה מובנת יותר לציבור. דרך הפריזמה של התקשורת

לאן נעלמו הפיקוד העליון ואג"ם?

במלחמת לבנון השנייה היה נתק בין האופן שבו הופעל כוחו של צה"ל לבין היעדים המדיניים של ישראל. לנתק הזה יש גורמים רבים, והמאמר מצביע על שניים מהם: פירוק הפיקוד העליון בלי שהוגדרה מחדש באופן ברור חלוקת התפקידים והסמכויות בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי וכן פירוק אגף המטה במטכ"ל. בסוף המאמר מועלות הצעות כיצד לגרום לכך שבעתיד ישרת צה"ל את המטרות של הדרג המדיני, כפי שהיה במלחמת העצמאות

ועדת וינוגרד

"ככל הצמתים החשובים של הדיונים נראה כי היה נתק מסוים בין המשא ומתן המדיני... ובין הדינמיקה שהתבקשה של הפעולה הצבאית, שהיה ביכולתה להביא להישגים המבוקשים"

אל"ם נורית גל

ראש מנת"ם (המרכז לניתוח מערכות)

ועדת וינוגרד הצביעה, בין שאר מסקנותיה, על חוסר התאמה בין אופן הפעלת הכוח הצבאי במלחמת לבנון השנייה לבין היעדים והמהלכים המדיניים של ישראל באותה המלחמה. בלשון הוועדה:

בכל הצמתים החשובים של הדיונים נראה כי היה נתק מסוים בין המשא ומתן המדיני... ובין הדינמיקה שהתבקשה של הפעולה הצבאית, שהיה ביכולתה להביא להישגים המבוקשים. יתר על כן, כמוזכר, לא מצאנו שום סימן לעבודת מטה שיטתית על דרכים לתיאום בין הפעולה הצבאית והצעדים המדיניים.¹

הסיבות לנתק הזה נחקרו בתחקירי המלחמה בצה"ל ועל ידי ועדת וינוגרד ויוחסו למספר רב של גורמים: הימנעות הדרג המדיני מקביעת יעדים ברורים, מוכנות נמוכה של הצבא, חוסר מקצועיות, תפיסת ההפעלה שגובשה ערב המלחמה ועוד.

המאמר הזה מבקש להאיר את הנתק בין היעדים המדיניים לבין אופן הפעלת הכוח מהזווית של ארגון הצבא. חלקו הראשון של המאמר מתאר כיצד איפשר הארגון הייחודי של צה"ל בעת הקמתו תיאום מיטבי בין היעדים המדיניים לבין אופן הפעלת הכוח ותיאום של החלטות ברמת המטה הכללי. חלקו השני של המאמר מסביר מדוע השינויים שחלו בארגון הפיקוד העליון ובארגון המטה הכללי לאורך השנים מקשים על התיאום הזה.² לבסוף מוצעים שינויים ותהליכים שיאפשרו לשפר את הממשק בין היעדים המדיניים לבין אופן הפעלת הכוח.

רקע - ארגון הצבא בעת הקמתו

ב-1947, עם קבלת תיק הביטחון בסוכנות היהודית, החל בן-גוריון ללמוד את תחום הביטחון באמצעות "סמינר" שקיים. בן-גוריון העריך שבעקבות תוכנית החלוקה יתקפו מדינות ערב את ישראל באמצעות הצבאות הסדירים שלהם כדי לכבוש את השטח שהוקצה למדינה היהודית. עד אז התמודדו כוחות המגן של היישוב נגד כוחות ערביים מקומיים ולא נגד צבאות סדירים. מטרת ה"סמינר" הייתה לבחון אם כוחות המגן ערוכים כראוי לאיום הצפוי.

בן-גוריון ניתח את האיום ואת המענה הקיים והעריך שארגון ההגנה אינו ערוך להתמודד עם צבאות סדירים. לאור ההערכה הזאת הוא הטיל על שתי קבוצות - האחת של מפקדי ההגנה והאחרת של יוצאי הצבא הבריטי - להכין הצעות להקמת צבא סדיר. מפקדי ההגנה הציעו להקים את הצבא הסדיר על בסיס ארגון ההגנה, ואילו יוצאי הצבא הבריטי הציעו להקים צבא המורכב מגדודים סדירים ומיחידות מקצועיות ובראשם מטה כללי.

זהבה אוסטפלד, שחקרה את תקופת הקמתו של צה"ל בספרה "צבא נולד",³ כותבת שבן-גוריון העדיף את הצעתם של יוצאי הצבא הבריטי משום שהעריך את הישגים של צבא בריטניה במלחמת העולם השנייה וסבר שבארגון ההגנה היו חסרים גופי מטה מקצועיים ועבודת מטה שיטתית.

בשלהי 1947 הטיל בן-גוריון על אפרים בן-ארצי, לשעבר מבכירי הקצינים בבריגדה היהודית, לגבש תוכנית מפורטת להקמת הצבא התוכנית שגיבש בן-ארצי התוותה את העקרונות לארגון של הפי-

קוד העליון, של המטה הכללי ושל הכוחות הלוחמים. תפיסת הארגון שגובשה אז פורסמה באופן סדור ורהוט בכמה מסמכי יסוד.⁴ מהמסמכים עולה שהצבא אורגן באופן ריכוזי שאיפשר שליטה של הדרג המדיני ומיצוי של הכוח. להלן עקרונות הארגון כפי שמבוטאים במסמכי היסוד:

שר הביטחון עומד בראש הפיקוד העליון ומנהל את המערכה. הפיקוד העליון הופקד על "קביעת דרכי ניהול המערכה", דהיינו עליו לקבוע כיצד יופעל הכוח. בראש הפיקוד העליון הועמד שר הביטחון. קבוצת הפיקוד העליון כללה את הרמטכ"ל, את מנכ"ל משרד הביטחון, את ראשי האגפים במטכ"ל, את מפקד חיל האוויר, את מפקד חיל הים ואת רמ"ח המבצעים. אלופי הפיקודים המרחביים הוכללו בקבוצת הפיקוד העליון "לפי זימון" ולא באופן קבוע.

הפיקוד העליון אורגן באופן שאיפשר תיאום מיטבי בין המדיניות והכוונות של הדרג המדיני לבין ההחלטות הצבאיות. בנוהל "עבודת מטה - המטכ"ל במלחמה" מ-1956 נכתב:⁵

- **"בעת מלחמה מהווה המטה הכללי מטה שזור של שר הביטחון וראש המטה הכללי".**
- **"מוצב הפיקוד העליון (המצפ"ע) הינו מוצב פיקוד של שר הביטחון והרמטכ"ל על כל כוחות צה"ל".**
- **"לפקודת שר הביטחון עומד הרמטכ"ל, אשר באמצעותו הוא מבצע את כל החלטותיו".**

אלו כהן בספרו "הפיקוד העליון"⁶ מדגיש את המעורבות של בן-גוריון בניהול המערכה הצבאית במלחמת העצמאות ומציין שזוהי דוגמה למנהיגות מדינית במיטבה. לעומת זאת, מרד ראשי האגפים במהלך מלחמת העצמאות מלמד שהמטה הכללי הסתייג מהמעורבות הרבה של שר הביטחון באופן הפעלת הכוח,⁷ וכמה מהמפקדים אף איימו להתפטר אם לא יינתן להם חופש פעולה.

המטה הכללי הוא מוכוון אג"ם. המטה הכללי והמטות ברמות הנמוכות יותר הכפופים לו אורגנו עם הקמת צה"ל בדומה למה שהיה מקובל בצבא הבריטי - במבנה שכלל שלושה אגפים מתאמים:⁸ אג"ם (אגף המטה הכללי), אג"א (אגף האפסנאות) ואכ"א (אגף כוח אדם). לפי דו"ח צה"ל מ-1951,⁹ אגף המטה הכללי "שימש מכשיר בידי הרמטכ"ל להכוונת מבצעי צה"ל, לפיתוח כוחו ולהגדלת יעילותו". ראש אג"ם היה הבכיר מבין ראשי האגפים והוא תיאם וכיוון את עבודתם של אגפי המטה האחרים הן בתחום של הפעלת הכוח והן בתחום של בניין הכוח. מעמדו הבכיר של אג"ם בא לידי ביטוי, בין היתר, בכך שהעומד בראשו שימש גם סגן הרמטכ"ל ובמקרים רבים קודם לאחר מכן לתפקיד הרמטכ"ל. לראש אג"ם היו כפופות מחלקת המבצעים, מחלקת המודיעין, מחלקת התכנון ומחלקת ההדרכה (מה"ד).

ההתארגנות הזאת איפשרה להבטיח תיאום מיטבי בין הערכות המודיעין לבין התכנון המבצעי והתכנון של בניין הכוח שהתקיימו כולם תחת מסגרת אג"ם. עם זאת, ההתארגנות הזאת הגבילה את עצמאותו של המודיעין ומנעה מהעומד בראש מחלקת המודיעין גישה ישירה לרמטכ"ל.

מעמד חזק לחילות המקצועיים. נוסף על האגפים המתאמים כלל המטכ"ל מטה מקצועי שהיה מורכב מקציני חיל ראשיים ומקציני מטה מקצועיים שאינם קציני חילות (פרקליט צבאי ראשי, יועץ כספי לרמטכ"ל ועוד).

סיוור מפקדים במלחמת העצמאות. משמאל לימין: יצחק שדה, יעקב דורי ויגאל ידן
בעת הקמתו אורגן צה"ל באופן ריכוזי מאוד - מה שהגביל את גמישות המפקדות הכפופות, אך איפשר להפעיל את הכוח בשלושה ממדים בתיאום מיטבי

על מטה אחד איפשרה לעצב את היעדים המדיניים מתוך הבנה טובה של היכולת הצבאית ושל המגבלות הצבאיות ולהתאים את הפעולות הצבאיות באופן מיטבי ליעדים שהציב הדרג המדיני.

תיאום בין כל ההחלטות וההנחיות של המטה הכללי. המעמד הבכיר של אג"ם לעומת אג"א ואכ"א ותיאום החילות באמצעות האג"פיים הבטיחו שקביעת סדר העדיפויות של אג"א בתחום הלוגיסטיקה ושל אכ"א בתחום כוח האדם וכן הפעולות של החילות השונים יתאימו לסדר העדיפויות המבצעי שקבע אג"ם.

תיאום בין הפעולות בחזיתות לבין החלטות המצפ"ה. הכפפת כל המפקדות למטה הכללי, השליטה המרכזית בכוחות העתודה, בשיירותים המקצועיים ובכוחות הסיוע איפשרו תיאום בין אופן הפעלת הכוחות בחזיתות לבין ההחלטות המדיניות והצבאיות שהתקבלו במצפ"ה.

אף שחלק מהעקרונות של ארגון צה"ל נקבעו על פי הדגם של צבא בריטניה,¹¹ הארגון הייחודי של צה"ל בעת הקמתו הוא תוצאה של התנאים הייחודיים שהיו קיימים באותה העת. להלן עיקרי הגורמים המעצבים:

צבא המולדת. צה"ל הוקם במתכונת של צבא מולדת שייעודו העיקרי הוא להגן על מדינת ישראל, על תושביה ועל ריבונותה. זאת בשונה מצבאות אחרים במערב המשמשים לעיתים צבאות משלוח באזורים המרוחקים מהמולדת. מאחר שברור היה שהאופן שבו תנוהל המערכה יחרוץ את גורל המדינה, נותרה קבלת ההחלטות על ניהול המערכה בידי הפיקוד העליון.

מרכזיותו של קרב היבשה. ההחלטה לארגן את המטה הכללי של צה"ל כך שיהיה גם הפיקוד העליון של כוחות היבשה נבעה מתוך

על קציני החיל הוטלה האחריות להקים יחידות, לכתוב תורה ולה-כשיר את כוח האדם. בעת שהוקם צה"ל פיקדו קציני החיל על גופי ביצוע נוסף על תפקידם לבנות את הכוח. כך, למשל, יחידות ההספקה (שהובילו דלק, מזון, ציוד לחימה, תחמושת וחלקי חילוף) היו כפופות פיקודית לחיל ההספקה, ויחידות האחזקה היו כפופות לחיל החימוש. כל החילות היו כפופים ישירות לרמטכ"ל, ופעילותם תואמה באמצעות אגפי המטה הכללי בהתאם לתחום עיסוקם.¹⁰ כתוצאה מכך שלט המטה הכללי באופן ריכוזי על השירותים הנחוצים להפעלת הפיקודים המרחביים. במילים אחרות: רק המטה הכללי קיים קשר ישיר עם הדרג המדיני, ורק המטה הכללי יכול היה להפעיל מאמץ מבצעי משולב שבו משתתפים כוחות היבשה, האוויר והים. לפיקוד המרחבי ניתנה עצמאות מוגבלת, ולא הייתה לו גישה ישירה לדרג המדיני. הפעלת כוחות היבשה בתחום הפיקוד המרחבי הייתה תלויה בכוחות עתודה, בסיוע אווירי, בתמיכה לוגיסטית, בתמיכה מודיעינית ובתגבורת כוח אדם - ובכל אלה שלט המטה הכללי.

המטה הכללי משמש מפקדה עליונה של כוחות היבשה, בניגוד לזרועות הים והאוויר, שלהן הוקמו מפקדות ייעודיות.

ארגון הצבא בעת הקמתו - משמעויות וגורמים מעצבים

צה"ל אורגן אפוא בעת הקמתו באופן ריכוזי מאוד - מה שהגביל את גמישות המפקדות הכפופות, אך איפשר להפעיל את הכוח בשלושה ממדים בתיאום מיטבי:

תיאום מיטבי בין יעדי הדרג המדיני לבין הפעולות הצבאיות. העובדה שהדרג המדיני והדרג הצבאי פעלו מתוך מוצב אחד ונשענו

המדני מעולם לא הוסדרו באופן ברור ולא תוקפו בחוק.
2. הדרג המדיני, אשר נשען בעת הקמת המדינה על המטה הכללי של צה"ל, נותר ללא מטה ביטחוני אסטרטגי. בניגוד לארה"ב, למשל, שבה עומדים לרשות מקבלי ההחלטות בדרג המדיני מטה לביטחון לאומי וכן גופים אזרחיים נוספים למחקר ולהערכת מודיעין, בישראל נשענת הממשלה בהחלטותיה בעיקר על מודיעין, על מידע ועל הערכות שמספק לה הצבא.

ועדת אגרנט אומנם התמקדה בדרג הצבאי, אולם היא מדגישה בדו"ח שלה את חוסר הבהירות בחלוקת האחריות והסמכויות בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי. כך כותבת הוועדה:¹⁴

**מן הראיות שלפנינו נוכחנו לדעת שחסרות הגדרות ברורות לחלוקת הסמכויות, החובות והאחריות בענייני ביטחון בין שלוש הרשויות העוסקות בעניינים אלה - דהיינו הממשלה וראש הממשלה, שר הביטחון וראש המטה הכללי העומד בראש צה"ל - ולקביעת יחסי הגומלין בין ההנהגה המדינית והפיקוד העליון של צה"ל...
חוסר הבהירות בכל אלה מקורו בוודאי בנסיבות היסטוריות**

פירוק הפיקוד העליון התרחש באופן אבולוציוני לאורך כמה שנים ולא כתוצאה מהחלטה שקולה ומודעת

מן הזמנים שבהם מילא בן-גוריון ז"ל תפקיד ראש ממשלה ושר ביטחון כאחד, ואישיותו החזקה האפילה על היעדר הגדרות בנושא חשוב זה. דבר אחד ברור מבחינה חוקתית: לא נקבע מעולם ששר הביטחון הוא מעין "רמטכ"ל-על" החייב להנחות את הרמטכ"ל בתחום אחריותו של זה בשטח האופרטיבי או שהוא בבחינת המפקד העליון של צה"ל בשטח האופרטיבי.

חוסר ההגדרה של הסמכויות השורר במצב הקיים בתחום הביטחון - תחום שאין למעלה ממנו לחיזיונות - מכביד על אפקטיביות הפעולות, גורע ממיקוד האחריות החוקתית ואף גורם אי-בהירות ומבוכה בקרב הציבור.

כלומר, הוועדה רואה בפיקוד העליון דרג צבאי, בניגוד לנוהל עבודת המטה מ-1956, ומבחינתה ההפרדה בין הדרג הצבאי לדרג המדיני היא עובדה. הוועדה מצביעה על כך שמעולם לא הוסדרה חלוקת התפקידים והסמכויות בין הדרגים.

בעקבות מלחמת יום הכיפורים ולאור מסקנות הוועדה יזם ראש הממשלה יצחק רבין הסדרה של היחסים בין הדרגים באמצעות חוק יסוד: הצבא. היחס בין הדרגים מוגדר לפי לשון החוק כך:

**הצבא נתון למרות הממשלה.
השר הממונה מטעם הממשלה על הצבא הוא שר הביטחון.**

הבנה שקרב היבשה הוא המאמץ העיקרי שנדרש הפיקוד העליון לנהל. הסכנה המרכזית שנשקפה למדינת ישראל הייתה שצבאות ערב יכבשו אותה, וזוהי הסיבה למרכזיותו של קרב היבשה בעיני צה"ל. זאת גם הסיבה שבגללה רוב הסד"כ של צה"ל הוקצה לכוחות היבשה. **מגבלת המשאבים.** היקף כוח האדם שעמד לרשות צבאות ערב היה מאז ומתמיד גדול בהרבה מהיקף כוח האדם שעמד לרשות צה"ל. האילוף הזה גרם לכך שהמטה הכללי לא יכול היה להקצות לפיקודים המרחביים באופן קבוע משאבים חיוניים למשימותיהם, כגון כוחות עתודה, משאבי איסוף או סיוע אווירי. כתוצאה מכך נקבע שאת המשאבים האלה ינהל באופן מרוכז המטה הכללי ויקצה אותם לפיקודים המרחביים בהתאם לצורך.¹²

מרחב גיאוגרפי מצומצם וזיקה מבצעית בין החזיתות במרחב. בארגון הצבא הובא בחשבון קיומן של כמה חזיתות, שהלחימה בכל אחת מהן משפיעה מבחינה מדינית ומבחינה מבצעית על החזיתות האחרות. התלות בין החזיתות חייבה כבר עם הקמת המדינה לנהל את המאמץ המבצעי בזירות השונות בשליטה ריכוזית. הקרבה הגיאוגרפית בין החזיתות איפשרה למצות את המשאבים החסרים באמצעות הסטת המאמצים בין הזירות בהתאם לצורך.

מה השתנה בארגון צה"ל?

אף שחלף זמן רב מאז הקמת צה"ל ולמרות השינויים שחלו בהרכב הסד"כ ובאופי האיומים, רבים מעקרונות הארגון שתוארו לעיל נותרו על כנם גם היום. במיוחד לא חל שינוי במעמד הפיקוד המרחבי, בכפיפות הזרועות למטכ"ל ובהיות המטה הכללי המפקדה העליונה להפעלת כוחות היבשה.

בפרק הזה אתמקד בשינויים המהותיים שחלו בפיקוד העליון ובארגון המטה הכללי. השינויים המהותיים שחלו במעמד החילות ובבניין הכוח היבשתי לא יידונו כאן בהרחבה.

פיצול הפיקוד העליון

בניגוד לארה"ב, שם קובעת החוקה שנושא המדינה הוא המפקד העליון של הצבא, במדינת ישראל התעמעם במשך השנים המושג "הפיקוד העליון", וכיום פועל הצבא בכפיפות לדרג המדיני אך בנפרד ממנו.¹³ הזכר היחיד לפיקוד העליון נותר במושגים נלווים כגון "מזכירות הפיקוד העליון" ו"מוצב הפיקוד העליון".

פירוק הפיקוד העליון התרחש באופן אבולוציוני לאורך כמה שנים ולא כתוצאה מהחלטה שקולה ומודעת. ראשית התהליך בשנים שלאחר הקמת צה"ל, אז הלך וגבר משקלו של הצבא בקבלת ההחלטות. להלן הסיבות לכך, להערכתנו:

- תשומת הלב של הדרג המדיני התמקדה לאחר מלחמת העצמאות במיסוד המדינה הצעירה. זאת מתוך הבנה שהיציבות הכלכלית והחברתית חשובה לקיום המדינה לא פחות מאשר הביטחון. לעומת זאת בתקופה שבה הוקמה המדינה התמקדה תשומת הלב של הדרג המדיני בביטחון.

- חילופי אישים בדרג המדיני ובדרג הצבאי הביאו לסגנון ניהולי שונה.

הפירוק ההדרגתי של המושג "הפיקוד העליון" יצר שתי בעיות יסוד: 1. חלוקת התפקידים וחלוקת הסמכויות בין הדרג הצבאי לבין הדרג

הדרג הפיקודי העליון בצבא הוא ראש המטה הכללי. ראש המטה הכללי נתון למרות הממשלה וכפוף לשר הביטחון. חוק יסוד הצבא מסדיר באופן ברור את כפיפות הדרג הצבאי לשר הביטחון ואת האחריות של השר לצבא, אולם אינו מפרט את חלוקת התפקידים בין שר הביטחון לבין הרמטכ"ל. חוק יסוד: הממשלה קובע שהחלטה על פתיחת מלחמה היא באחריות הממשלה, אולם בשום חוק אין הגדרה של תחומים צבאיים נוספים שהם באחריותה או בסמכותה של הממשלה.¹⁵ במיוחד חסרה התייחסותו של המחוקק לשאלות הבאות: מי אחראי להגדרת יעדי המלחמה? מי קובע את רמת המוכנות הנדרשת מהצבא? מי קובע את גודלו של הסד"כ? בידי מי הסמכות לאשר פרויקטים מרכזיים ולקבוע את היקף האימונים? בידי מי הסמכות לאשר תכנונים מבצעיים? על אף פרק הזמן הארוך שחלף מאז מלחמת יום הכיפורים לא הוסדרו יחסי הגומלין, ואי־ההסדרה הזאת באה לידי ביטוי גם במלחמת לבנון השנייה. וכך נכתב בדו"ח של ועדת וינוגרד:

במרבית מלחמות ישראל היה זה הדרג המדיני שקיבל את החלטות המהותיות בניהול המלחמה

התוצאה המצטברת הייתה: ריבוי ליקויים וכשלים של ממש בהכוונה ובפיקוח של הדרג המדיני על צה"ל ובהקפדה על ביצוע ההנחיות של הדרג המדיני, במידה וניתנו, כמו גם בסיוע שנתן צה"ל לדרג המדיני בקבלת החלטותיו.

לאור זאת המליצה הוועדה על הסדרת יחסי הגומלין בין הדרג המדיני לדרג הצבאי באמצעות הגדרת התפקידים והסמכויות של כל אחד מהדרגים.

חשוב להדגיש שבמרבית מלחמות ישראל היה זה הדרג המדיני שקיבל את החלטות המהותיות בניהול המלחמה.¹⁶ כך, למשל, את ההחלטה לכבוש את רמת־הגולן ואת ירושלים במלחמת ששת הימים קיבל הדרג המדיני. במלחמת יום הכיפורים אישר הדרג המדיני את מתקפת־הנגד בשתי החזיתות. הדרג המדיני מקבל אפוא את החלטות המרכזיות בניהול המלחמה. בתחום הזה אין כל בעיה. הבעיה היא ששני הדרגים אינם משוחחים זה עם זה במידה מספקת לפני המלחמה ובמהלכה. דיאלוג כזה, לו היה מתקיים, היה מאפשר בקרה מספקת על מוכנות הצבא לפני המלחמה, הבנה של מגבלות הכוח טרם ההחלטה המדינית על מטרות המלחמה ומיצוי נכון של המהלכים הצבאיים כדי לממש באמצעותם יעדים מדיניים.

לאור הלקחים שהציגה ועדת וינוגרד התקיימו לאחר מלחמת לבנון השנייה כמה תהליכים שנועדו להסדיר את חלוקת התפקידים והסמכויות בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי ולחזק את יכולתו של הדרג המדיני לקבל החלטות:

- הממשלה פירסמה נוהל המסדיר את עבודתה בעת חירום. הנוהל מגדיר את הפעולות הנדרשות מהצבא בעת הפעלת כוח צבאי.
 - גובש ופורסם חוק המטה לביטחון לאומי (מל"ל) המסדיר את תפקידי ואת סמכויותיו של המל"ל כדי לחזק את יכולתו לסייע לדרג המדיני לקבל החלטות בתחום הביטחון הלאומי.
 - בימים אלה מתגבשת יוזמה להסדיר את היחסים בין הדרגים באמצעות חקיקת חוק צה"ל. החוק הזה - אם יחקק - יסדיר באופן מפורט את חלוקת הסמכויות בין הדרג המדיני לצבא.¹⁷
- התהליכים האלה נמצאים כיום בשלבים ראשוניים של התהוות, ופיתוחיהם צפויים לבוא לידי ביטוי רק בטווח הזמן הארוך. כתוצאה מכך המתאם בין החלטות הדרג המדיני לבין היכולות והפעולות של הצבא - מתאם שהיה מובן מאליו עם הקמת המדינה - אינו מובטח כיום.

פירוק אגף המטה הכללי והיחלשות מנגנון התיאום במטכ"ל

כאמור, עם הקמת הצבא אורגן המטה הכללי במבנה של שלושה אגפים. אגף המטה הכללי (אג"ם) כלל את המודיעין, את התכנון האסטרטגי, את התכנון המבצעי ואת המטה לבניין הכוח, והוטל עליו לכוון את האגפים האחרים במטה הכללי ולתאם ביניהם.

בתהליך מדורג שהחל כבר ב־1953 זכו גופי המטה הכפופים לאג"ם למעמד של אגף עצמאי, ואילו מעמדו של אג"ם הלך ונחלש, עד שב־2006, במסגרת שינוי ארגוני רחב היקף שנעשה בצבא, הוחלט לבטל את אג"ם במטכ"ל ולהקנות מעמד עצמאי לאגפים הכפופים לו (אג"ת ואמ"ץ). הפעולה הזאת הייתה מתן חותמת סופית ל"תעודת הפטירה" של אג"ם, אשר בפועל התפרק כבר שנים רבות קודם לכן.

המטה המתאם במפקדה הכללית מאורגן כיום במבנה של שישה אגפים מתאמים בעלי מעמד שווה:

- אגף המבצעים (אמ"ץ) - בעבר מחלקת המבצעים תחת אג"ם.¹⁸ ב־2000 הוקם במעמד של אגף תחת אג"ם ומ־2006 זהו אגף עצמאי הכפוף ישירות לרמטכ"ל.
- אגף המודיעין (אמ"ן) - בעבר מחלקת תחת אג"ם ומ־1953, לאחר "עסק הביש", זהו אגף עצמאי הכפוף ישירות לרמטכ"ל.
- אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה (אט"ל - בעבר אג"א) - אגף עצמאי הכפוף ישירות לרמטכ"ל מאז הקמת צה"ל.
- אגף כוח אדם (אכ"א) - אגף עצמאי הכפוף ישירות לרמטכ"ל מאז הקמת צה"ל.
- אגף התכנון (אג"ת) - בעבר מחלקת הכפופה לאג"ם. ב־1975, לאחר מלחמת יום הכיפורים, הפך לאגף הכפוף לאג"ם, ומשנת 2006 הוא במעמד של אגף עצמאי הכפוף ישירות לרמטכ"ל.
- אגף התקשוב - בעבר חיל הקשר הכפוף לאג"ם ומ־2003 במעמד של אגף עצמאי הכפוף ישירות לרמטכ"ל.

גופי מטה שבעבר היו מסגרות הכפופות לאג"ם (אמ"ן, אג"ת, אמ"ץ, תקשוב) קיבלו אפוא מעמד של אגפים עצמאיים הכפופים ישירות לרמטכ"ל.

בניגוד לעבר, כיום יש לששת האגפים במטכ"ל מעמד שווה. אף שהתורות הבסיסיות של צה"ל דוגלות בעיקרון של "דומיננטיות המבצעים", הרי שפקודות הצבא לא מקנות לאגף המבצעים מעמד של

בכורה וסמכות לתאם או לכוון את יתר גופי המטה הכללי. האחריות להכוונת המטה הכללי ולתיאום פעולותיו מוטלת על סגן הרמטכ"ל שמוגדר גם רמ"ט הצבא.

ההתארגנות הזאת, שהתגבשה בהדרגה במשך שנים רבות, עלולה להקשות על תיאום המדיניות וההחלטות של אגפי המטה הכללי - תיאום שהושג בשנים הראשונות להקמת צה"ל באמצעות אג"ם.

גורם נוסף המכביד על תיאום פעולותיו של המטה הכללי הוא ההכ"פפה של גופי ביצוע לאגפים. לאט"ל הוכפפו כבר בשנות ה-60 מרכזי לוגיסטיקה מטכ"ליים, ואילו לאגף התקשוב כפופים מאז הקמתו גופי ביצוע בתחום התקשוב. השילוב בין גופי מטה לגופי ביצוע עלול ליצור בלבול בתחומי האחריות של האגפים משום שהאחריות שיש להם מתוקף היותם גופי מטה רבה יותר מהאחריות שיש להם מתוקף היותם גופי ביצוע.

אמחיש את הקושי בתיאום פעולותיו של המטה הכללי באמצעות שני תהליכים מרכזיים: תהליך התכנון האסטרטגי-אופרטיבי ותהליך בניין הכוח.

השפעת מבנה המטכ"ל על תהליך התכנון האסטרטגי-אופרטיבי

מטרתו של תהליך התכנון האסטרטגי-אופרטיבי היא לגבש תוכנית אופרטיבית לאור היעדים המדיניים ולאור הערכת המודיעין. בעבר היו כל מרכיביו של התהליך הזה כפופים לראש אג"ם: מחלקת המודיעין העריכה את יכולותיו ואת כוונותיו של האויב; מחלקת התכנון גיבשה את התכנון האסטרטגי לאור היעדים שהגדיר הדרג המדיני; ואילו מחלקת המבצעים גיבשה את התכנון האופרטיבי.

כך, למשל, במהלך מלחמת העצמאות התקבלה מהמודיעין תמונת האיום בחזיתות, גובש סדר העדיפויות להפעלת הכוח באישור הפיקוד העליון, וגובשו מבצעים צבאיים לאור סדר העדיפויות האסטרטגי. לעומת זאת, במהלך מלחמת לבנון השנייה וגם כיום מפוצל תהליך התכנון האסטרטגי-אופרטיבי בין שלושה אגפים נפרדים במטכ"ל: הערכת המודיעין נעשית באמ"ן, התכנון האסטרטגי נעשה באג"ת, והתכנון האופרטיבי נעשה באמ"ץ. כדי שניתן יהיה להפיק תוצרים מתואמים מעבודתם של שלושת האגפים האלה עליהם לשתף פעולה. לעיתים שיתוף הפעולה הוא מצומצם מדי, ולכן מודיעין חיוני ותובנות אסטרטגיות רלוונטיות לא יבואו בהכרח לידי ביטוי בתוכניות האופרטיביות ובפקודות המבצעיות, ולעומת זאת, המגבלות המבצעיות לא יבואו בהכרח לידי ביטוי בהגדרת התכלית האסטרטגית.

השפעת מבנה המטכ"ל על התיאום בין בניין הכוח לבין הפעלתו

אשר לתהליך של בניין הכוח - הוא נועד לכוון את ההתעצמות ואת המוכנות של הצבא לקראת הפעלה אפשרית של הכוח בעתיד. תהליך נכון של בניין הכוח מביא בחשבון את האיומים האפשריים שיעמדו בפני המדינה בעתיד, את תפיסת הפעלת הכוח, את הצרכים העולים מהתוכניות האופרטיביות ואת ההזדמנויות הטכנולוגיות.

בעבר כל המרכיבים האלה היו בשליטתו של אג"ם: מחלקת המודיעין הצביעה על ההתפתחות הצפויה של האיומים, מחלקת המבצעים

פיתחה את תפיסת הפעלת הכוח ואת התוכניות האופרטיביות, ומחלקת התכנון גיבשה בהתאם לכך את יעדי של בניין הכוח. כך, למשל, התפיסה שגובשה להפעלת הכוח ביססה את ההגנה על העברת הלחימה לשטח האויב. בהתאם לכך פותחה יכולתו של צה"ל בתחום התמרון המשוריין - מה שאיפשר לממש את תפיסה הזאת.

לעומת זאת, ערב מלחמת לבנון השנייה שררה מציאות שונה שקיימת גם היום: שלושה אגפים נפרדים היו אחראים למרכיבים שונים בתהליך של בניין הכוח: הערכת האיום הצפוי גובשה באמ"ן, תפיסת הפעלת הכוח גובשה באמ"ץ, ואילו התוכנית לבניין הכוח גובשה באג"ת. במציאות כזאת עלולות להתגבש באמ"ץ תוכניות מבצעיות שאין להן עוגן של ממש בתוכנית לבניין הכוח, ואילו תוכנית בניין הכוח עלולה לשאוף להשיג יעדים שאינם תואמים את תפיסת ההפעלה.

כך, למשל, בשש השנים שחלפו מהנסיגה מלבנון ועד למלחמת לבנון השנייה הסתייגה החשיבה המבצעית מהאפשרות של תמרון קרקעי בלבנון (אף שהתוכניות המבצעיות כללו מרכיב של תמרון קרקעי).

כשש השנים שחלפו מהנסיגה מלבנון ועד למלחמת לבנון השנייה הסתייגה החשיבה המבצעית מהאפשרות של תמרון קרקעי בלבנון אף שהתוכניות המבצעיות כללו מרכיב של תמרון קרקעי

למרות זאת לא פעלו באותה התקופה גופי המטה האחראים לבניין הכוח כדי לבנות יכולת מבצעית שתאפשר מענה לאיום הרק"ק ללא תמרון קרקעי. הפער בין החשיבה המבצעית לבין בניין הכוח נחשף - כך קובע דו"ח וינוגרד - במלחמת לבנון השנייה.¹⁹

כיווני הפעולה האפשריים לשיפור התיאום

במאמר הוסבר כיצד שינויים שהתפתחו באופן הדרגתי בארגון הפיקוד העליון ובארגון המטכ"ל החלישו את התיאום בין יעדי הדרג המדיני לבין אופן הפעלת הכוח ואת התיאום בתהליכי העבודה בתוך המטכ"ל. להלן מובאות המלצות לשיפור התיאום.

שיפור התיאום בפיקוד העליון

המבנה הקואליציוני של השלטון בישראל אינו מאפשר, להערכתך, להגדיר את ראש הממשלה "המפקד העליון של הצבא" ולהשיב על כנו את המבנה האחוד של הפיקוד העליון שהיה קיים עם הקמת המדינה. לאור זאת מומלץ לשפר את התיאום בין הדרג הצבאי לבין הדרג המדיני באמצעות חקיקה שתגדיר את חלוקת התפקידים ואת חלוקת הסמכויות ביניהם.

במסגרת חלוקת האחריות בין הדרגים מוצע להטיל על הדרג המדיני את התפקידים הבאים:

- הגדרת היעדים המדיניים לפעולות מבצעיות.
- אישור תפיסת ההפעלה של צה"ל.
- אישור תוכניות מבצעיות בימי שגרה ובעיתות חירום. בימי שגרה

על הדרג המדיני לאשר כל פעולה צבאית מחוץ לשטח מדינת ישראל, ובמלחמה עליו לאשר מהלכים בעלי השלכות מדיניות, ובכלל זה תקיפת תשתיות אזרחיות ונכסים של מדינות שאינן מעורבות במלחמה; הרחבת גבולות המלחמה; יציאה למתקפת נגד והפסקת אש.

- אישור רמת המוכנות של הצבא, ובכלל זה רמת האימונים, רמות המלאי וכשירות הסד"כ.
- אישור פרויקטים מרכזיים שמיועדים להגדיל את עוצמת צה"ל.
- כדי לסייע לדרג המדיני למלא את תפקידו מומלץ גם:
- למסד ולחזק את המטה לביטחון לאומי כך שיהיה מטה מסייע לדרג המדיני בקבלת החלטות הנוגעות לביטחון הלאומי.
- לשקול הקמת גוף הערכה מודיעיני עצמאי לדרג המדיני שיקבל את כל המידע הנגיש כיום לחטיבת המחקר באמ"ן.
- ישנן שתי מדרגות לשיפור התיאום בין אגפי המטה הכללי:
 - שינוי תהליכי - שיפור התיאום באמצעות הנהגתם של תהליכי עבודה משופרים בין האגפים, ובמיוחד אג"ת, אמ"ץ ואמ"ן. עם זאת ההישג הצפוי משיפור תהליכי בלבד הוא מוגבל.
 - שינוי מבני - איחוד אגף המבצעים ואגף התכנון לאגף מטה כללי (אג"ם) אחד שאלי יוכפפו חטיבת המבצעים, החטיבה לתכנון אסטרטגי וחטיבת התכנון. לאגף המאוחד הזה יוקנו בכירות וסמכות להנחות את האגפים האחרים במטכ"ל. השינוי המבני הזה ישפר את התיאום בתהליך התכנון האסטרטגי-אופרטיבי ואת התיאום בתהליך בניין הכוח ותוצאה מכך יאפשר, להערכתך, הפעלה אפקטיבית יותר של הכוח במלחמה.
- שחזור מלא של מבנה אג"ם במטכ"ל מחייב גם הכפפה של חטיבת המחקר לאג"ם, אולם החשיבות של גישה ישירה של המודיעין למפקד הצבא עולה, לדעתי, על היתרון שבהכפפתו לאג"ם, ולכן מומלץ להשאיר את אמ"ן במעמד של אגף עצמאי.

סיכום

הנתק בין אופן הפעלת הכוח לבין היעדים המדיניים של ישראל - כפי שבא לידי ביטוי במלחמת לבנון השנייה - הוא מכשלה מהותית שחשוב מאוד לשים לה קץ.

במלחמת העצמאות היה תיאום מיטבי בין היעדים המדיניים לבין אופן הפעלת הכוח - בין השאר גם בשל האופן שבו אורגן הצבא: היו לו פיקוד עליון ברור בראשות שר הביטחון ואג"ם חזק אשר הכווין את הפעלת הכוח בהתאם ליעדים של הדרג המדיני.

עקרונות הארגון האלה נחלשו בהדרגה לאורך השנים, והמבנה הארגוני החלופי שהתגבש הפריד בין הדרג המדיני לדרג הצבאי בלי שהוגדרו מנגנוני תיאום וחלוקה ברורה של הסמכויות. גם התיאום בתוך המטה הכללי נחלש עם השנים כתוצאה מפירוק אג"ם ו"השטחת" המטה הכללי.

לנתק בין הפעלת הכוח לבין היעדים המדיניים במלחמת לבנון השנייה יש גורמים רבים. המאמר הזה מצביע על שניים מהגורמים האלה, שניהם מתחום המבנה הארגוני: פירוק הפיקוד העליון בלי שהוגדרה מחדש באופן ברור חלוקת התפקידים והסמכויות בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי ופירוק אג"ם.

כאמור, השינויים הארגוניים הם רק הסבר אחד לנתק בין אופן הפעלת הכוח לבין היעדים המדיניים. למרות זאת קיימת חשיבות רבה לארגון נכון של הפיקוד העליון ושל המטה הכללי, שכן ארגון נכון הוא לעיתים תנאי הכרחי להפעלה יעילה של הכוח הצבאי, גם אם אינו תנאי יחיד ומספיק.

מוצע לשקול את ההמלצות שלהלן כדי לאפשר הפעלה יעילה יותר של צה"ל במלחמה:

- הגדרה בחוק של חלוקת התפקידים והסמכויות בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי.
- איחוד אגף המבצעים ואגף התכנון לאגף מטה כללי אחד (אג"ם) שאלי יוכפפו חטיבת המבצעים, חטיבת התכנון והחטיבה לתכנון אסטרטגי. האגף הזה יהיה בכיר יותר מהאגפים האחרים, ותינתן לו סמכות להכווין אותם.

הערות

1. דו"ח הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 (דו"ח וינוגרד), פרק 17 - מסקנות מערכתיות, סעיף 75
2. חלוקת התפקידים והסמכויות בין המטה הכללי לבין הפיקוד המרחבי תרמה גם היא לנתק הזה, אולם בחרתי שלא לעסוק בה כאן.
3. זהבה אוסטפלד, **צבא נולד**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1994
4. המסמכים שבהם מדובר הם פקודת הארגון הראשונה מ-1950 (הוראות הפיקוד העליון תשי"ג, 1950) שאותה הוציא רב-אלוף יגאל ידין בתוקף סמכות מיוחדת מאת שר הביטחון וכן דו"ח שכתב הרמטכ"ל ידין ב-1951 לשר הביטחון ובו פירט את הפעולות העיקריות שנעשו בצה"ל מאז מינויו לרמטכ"ל ואת תפיסת הארגון של צה"ל.
5. נוהל עבודת מטה - המטכ"ל במלחמה, 26 באוקטובר 2006
6. אליוט א' כהן, **הפיקוד העליון**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2002
7. זהבה אוסטפלד מציינת בספרה **צבא נולד** שראשי האגפים התנגדו להנחיות הישירות שנתן בן גוריון לחטיבות בקרב על לטרון ולמעורבותו במינויים בצבא ולכן הגישו את התפטרותם. ועדה שמונתה כדי ליישב את המחלוקת המליצה להגביל את סמכויות שר הביטחון. אולם משיקש בן גוריון להתפטר בעקבות ההמלצות האלה נקבע שבועת מלחמה יהיו לו סמכויות של מצביא עליון. (**צבא נולד**, חלק II, פרק 15).
8. תפקידו של המטה המתאם הוא לנהל ולבקר את השימוש במשאבים - תקציבי בים, כוח אדם, קרקעות, סד"כ וכו' - העומדים לרשות היחידות בארגון.
9. דו"ח שכתב רב-אלוף יגאל ידין ב-22 במאי 1951
10. תיאום הפעולות של חילות השדה הוטל על אג"ם; תיאום הפעולות של חיל החימוש, של חיל ההספקה ושל חיל ההובלה הוטל על אג"א; ואילו תיאום הפעולות של חיל הרפואה ושל חיל המשטרה הצבאית הוטל על אכ"א.
11. דורון פינקס, **המקורות להקמת המטה הכללי של צה"ל**, עבודה מחקר בהנחיית ד"ר חנן שוורץ, 29 בנובמבר 2006
12. רב-אלוף מרדכי מקלף, "בשלבני בניין צה"ל", **מערכות**, ניסן תשי"ט, 1959
13. מסמך של צה"ל מ-1994 - "המטכ"ל במלחמה - ארגון והפעלה" - קובץ שבראש הפיקוד העליון עומד הרמטכ"ל. לעומת זאת במסמך אחר מ-1956 - נוהל עבודת המטה - נקבע ששר הביטחון הוא שעומד בראש הפיקוד העליון.
14. **ועדת החקירה למלחמת יום הכיפורים (ועדת אגרנט)**, דו"ח ראשון, דין וחשבון חלקי, פרק שלישי, 1974
15. מרדכי קרמיניצר ואריאל בנדור, **פירוש לחוק יסוד: הצבא**, הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, 2000
16. שמעון גולן, **המצפ"ה במלחמת יום הכיפורים**, מתוך יום עיון על המטכ"ל במלחמת יום הכיפורים; שמעון גולן, **מלחמה בשלוש חזיתות**, מערכות 2007
17. חוק צה"ל הוא יוזמה חוץ-פרלמנטרית של מכון INSS בהובלת ד"ר שמואל אבן ועו"ד צביה גרוס.
18. בחודשים הראשונים להקמת צה"ל הייתה הפרדה בין אגף המבצעים לאגף התכנון, אולם בשלהי 1948 הפך אגף המבצעים לאגף נפרד במטה הכללי, והוכפפה לו מחלקת התכנון האסטרטגי.
19. דו"ח וינוגרד, פרק 11, סיכום ומסקנות לשער הצבא, סעיף 54

תפקידיו החדשים של התמרון היבשתי

חייל גרמני בסטלינגרד
לצורך בתמרון יבשתי יש נימוקים טקטיים, מערכתיים ואסטרטגיים שהבנתם תאפשר לתכנן תמרון יבשתי נכון יותר, המשיג את ההישגים האסטרטגיים והמערכתיים הריאליים המצופים ממנו, ללא היחשפות לחסרונות הכרוכים בתמרון כזה

אל"ם אמיר הרפז
ראש החטיבה האסטרטגית במטה לביטחון לאומי

השינוי באופי הסכסוכים ובטבע המלחמות כשני העשורים האחרונים הביא לירידה בחשיבות תפקידיו המסורתיים של התמרון היבשתי של צה"ל: הסרת האיום על העורף, הכרעת צבא האויב, קיצור הלחימה וכיבוש שטח. במקומם עלה ערכם של תפקידים חיוניים אחרים של התמרון: לשמש הן מהלך משלים למאמץ האש והן מרכיב הכרחי בשבירת אסטרטגיית הלחימה של האויב. המאמר כוחן את התפקידים האלה כפי שבאו לידי ביטוי בלחימת צה"ל בעשור האחרון

מבוא

המאמר עוסק בשינוי שחל בתפקידיו של התמרון היבשתי בשדה הקרב המודרני. השינוי מתאפיין בראש ובראשונה בירידת חשיבותם של תפקידיו המסורתיים של התמרון כפי שהוגדרו תיאורטית ובאו לידי ביטוי בפועל במלחמות ישראל עד שנות ה-80 של המאה ה-20. במקביל, עם השינוי שהתחולל באופי הסכסוכים ובטבע המלחמות בשני העשורים האחרונים, נוצרו לתמרון היבשתי תפקידים חדשים. מדינות האויב במעגל הראשון ובמעגל השני וכן ארגוני טרור בגבול הצפוני וברשות הפלסטינית שינו בשני העשורים האחרונים את תנהלותם הצבאית-אסטרטגית בעימות עם ישראל. תפיסתם החדשה מנסה לעקוף את העליונות הצבאית של ישראל, ועיקרה - במישור הטכנו-טקטי - הוא יצירת איום על העורף הישראלי בעזרת נשק תלול מסלול.

בבואם להפעיל כוח צבאי כדי להשיג מטרות מדיניות נוטים קברניטי המדינה - מדינאים ומצביאים כאחד - להעדיף מערכה המבוססת על אש מנגד על פני מערכה שעיקרה הוא תמרון יבשתי. זאת בשונה מפתחה במלחמת אין ברירה מול פלישה קרקעית, למשל. למערכה המבוססת על אש מנגד יש כמה יתרונות מרכזיים: היא מאפשרת לצה"ל להביא לידי ביטוי את יתרונו הטכנולוגי והאיכותי ולהימנע במידה רבה מסיכון חיילי; היא מצמצמת את המחאה הבין-לאומית הרואה בתמרון יבשתי לתוך שטח האויב איום בהתפשטות טרי-טוריאלי של ישראל; היא מאפשרת שילוב נוח יותר בין מהלכים מדיניים למהלכים צבאיים; ובמיוחד היא מקנה את היכולת לעצור את האש או לווסת את עוצמתה בכל זמן נתון במסגרת מאמץ מדיני משולב להשגת מטרות המערכה.

אך למערכה המבוססת על אש מנגד יש גם כמה חסרונות בולטים: כוחותיו של היריב מסתגלים לעליונות הטכנולוגית של צה"ל ועורר כים להקשות עליו להשיג הישגים צבאיים ישירים במערכה של אש מנגד. לכן קשה להכריע מערכה כזאת, והיא נוטה להתגלגל במציאות

הישראלית - ובשונה מהמערכות שמנהלים האמריקנים - למלחמת התשה הדדית. יתר על כן, גם על הפעלת אש מנגד יש מגבלות קשות של לגיטימציה בין-לאומית ושל לגיטימציה פנימית שכן היא כרוכה לעיתים בפגיעה באזרחים לא מעורבים.

בשל חסרונות המפורטים לעיל ובשל האכזבה מצורת ההפעלה של הכוח במלחמת לבנון השנייה ישנם קולות רבים הקוראים להחזיר את התמרון היבשתי לתוך שטח האויב למקום מרכזי בכל תוכנית ההפעלה כוח בעתיד. מי שגורסים כך מדגישים שהשתלטות פיזית על השטח היא הדרך הטובה ביותר להפסיק את האש שיורה האויב משטחו.

אולם כל תמרון קרקעי כזה יתבצע כיום בשדה קרב רווי בנשק נ"ט מודרני ובמוקשים ומול אויב שנטמע בתוך האוכלוסייה האזרחית הצפופה. לכן כל תמרון כזה צפוי כיום להיות מורכב וממושך, ובמהלכו תימשך תקיפת העורף הישראלי באש תלולת מסלול. נוסף על המחירים הצבאיים הכבדים שתשלם ישראל עלולים להיווצר לה קשיים מדיניים ואתגרים בתחום הלגיטימציה הפנימית. יתר על כן, שלב הסיום של מהלך יבשתי מעין זה מייצר דילמה בין שני מצבים בעייתיים: מחד גיסא, כיבוש שטח רווי באוכלוסייה עוינת ושליטה בו לאורך זמן אינם תואמים את האינטרס של ישראל. מאידך גיסא, קיים ספק אם מהלך של כיבוש, שבעקבותיו יפונה מיד השטח שנכבש, יביא להכרעה משמעותית שדרושה כדי לדחות ככל האפשר את העימות שלאחר מכן.

מעיון בספרות הצבאית שנכתבת בישראל בעשור האחרון מתקבלת התחושה שקיימת הסכמה רחבה בנוגע לנחיצותו של תמרון יבשתי כדי לנצח מלחמה מוגבלת מול אויב לא סדיר, אך כשעולה השאלה מה בדיוק צריך או יכול תמרון כזה להשיג, נתקלים במבוכה ובבלבול. לצורך תמרון יבשתי יש נימוקים טקטיים, מערכתיים ואסטרטגיים. הבנה טובה יותר של הנימוקים האלה תאפשר לתכנן תמרון יבשתי נכון יותר, המשיג את ההישגים האסטרטגיים והמערכתיים הריאליים המצופים ממנו, ללא היחשפות לחסרונות הכרוכים בתמרון כזה. הנימוקים המערכתיים והאסטרטגיים בזכות התמרון היבשתי תלויים, כמובן, בתנאים הפרטניים של המערכה שבה הוא מתוכנן להתרחש, אך ניתן וחשוב לשרטט באופן כללי את תפקידיו החדשים של התמרון בשדה הקרב המודרני.

טענת המאמר היא שעם השתנות שדה הקרב ואופי המערכה התפתחו תפקידים חדשים לתמרון היבשתי. עוד הוא טוען שבעשורים האחרונים ירדה חשיבות התפקידים המסורתיים של התמרון היבשתי בתפיסת הביטחון של ישראל: להרחיק מהעורף את סכנת הכיבוש, להיות מרכיב מרכזי בהכרעת צבא האויב ולאפשר כיבוש שטח להרחבת העומק האסטרטגי ולהשגת קלפי מיקוח לקראת המשא ומתן שיתנהל בסוף הלחימה.

את האיום על העורף יוצר האויב באמצעות אש קרקע-קרקע שנורית מעומק שטחו, והוא כלל אינו מנסה לפלוש לשטח המדינה דרך גבולותיה כבעבר. לכן איבד התמרון את תפקידו המסורתי: לבלום פלישת אויב. ומאחר שקטנה מאוד הסכנה למתקפת פתע, גם אין עוד צורך לעבות את העומק האסטרטגי. במקביל, עקב צפיפותה של אש המגן ועקב יעילותה הרבה - במיוחד של נשק הנ"ט ושל המיקוש - עלתה מידת השחיקה הצפויה מביצוע תמרון יבשתי באזורי אויב צפופים. אף שהתמרון היבשתי איבד את תפקידו המסורתיים, עצם ביצועו

חמ"ש ישראלי בעלייה לרמת הגולן במלחמת ששת הימים מטרות המלחמה של צה"ל בתחילת דרכו הדגישו את הצורך להעביר את המלחמה לשטח האויב כדי להרחיק את האיום מהיעדים בעורף שהם נכסים אסטרטגיים

תיה היבשתיים של המדינה. את האיום הזה הוא משיג עתה בעיקר באמצעות אש תלולת מסלול מעומק שטחו. לכן תפקידו של התמרון היבשתי בבלימת האיום הצבאי הישיר על העורף השתנה מבסיסו ואיבד מחשיבותו.

תפקידו המסורתי השני של התמרון הוא להיות מרכיב מרכזי בהכרעתו הפיזית של האויב באמצעות השמדה מסיבית של כוחות הצבא שלו. לדברי דב תמרי, את היעדים שמציב הדרג המדיני בפני הדרג הצבאי נוטה זה האחרון לתרגם בדרך כלל להשמדת כוחות ולכיבוש שטח.² אולם בניגוד למלחמות בצבאות הסדירים של מצרים ושל סוריה, אופי הסכסוך וטבע המערכה במלחמה מוגבלת אינם מאפשרים בדרך כלל להשיג הכרעה צבאית במובנה המסורתי. אופיה של לחימת הגרילה שנוקטים הכוחות האלה פוגע ביכולת להשיג השמדה צבאית מכרעת של אויב לא סדיר. כוחות האויב אינם מחויבים להגן על שטח כלשהו ומודעים לחולשתם בקרבות חזיתיים מול צבא סדיר, מצויד ומאורגן, ולכן הם נוקטים אסטרטגיה של היעלמות באמצעות טקטיקה של הימנעות מקרבות מכריעים וגדולים ובאמצעות בחירת נקודות המגע והחיכוך הנוחות להם במפגש עם הכוח הצבאי. בשל כל אלה פוחתת יכולתו של התמרון להשיג שיעורי השמדה משמעותיים של כוחות אויב, ובמקביל יורדת חשיבות תפקידו של התמרון היבשתי בהשגת הכרעה צבאית של כוחות באמצעות השמדה מסיבית.

תפקידו המסורתי השלישי של התמרון היבשתי הוא לקצר את משך הלחימה ולמנוע את התפתחותה של מלחמת התשה. התמרון היבשתי אמור לגרום לאויב להפסיק את הלחימה בין אם בשל שיעורי שחי־קה גבוהים של כוחותיו ובין אם בעקבות הגעת הכוחות המתמרנים לקרבת מרכזים אסטרטגיים. הקושי לממש את התפקיד הזה נעוץ בשינוי אופיה של המלחמה. במישור הטקטי השינוי הוא היעלמותו של האויב באמצעות הסתתרות ושימוש נרחב בתווך התת־קרקעי; מבון האסטרטגי השינוי הוא הקפדתו של האויב להישאר מחוץ

עדיין חשוב, משמעותי ואף הכרחי בדרך כלל כדי להשיג את מטרות המלחמה. תפקידו החדשים של התמרון היבשתי הם הן פיזיים והן ברמה התודעתית וכוללים: הפגנת מחויבות עמוקה ומלאה למאבק, הגברת הלגיטימציה הפנימית והחיצונית להפעלת הכוח, ניפוץ הפ־רדיגמה שמנסה לקבע האויב בנוגע להימנעות מתמרון, מיטוט אס־טרטיגית ההיעלמות של האויב משדה הקרב, יצירת חלופה למערכה של אש מנגד בעת שזו מגיעה לשלב היעילות הפוחתת, יצירת איום להמשך העימות ולהחרפתו, השגת נכס טריטוריאלי לקראת המערכה המדינית שצפויה עם סיום הלחימה.

במאמר יתוארו תפקידיו המסורתיים והחדשים של התמרון היבשתי. לשם המחשה יובאו שלושה מקרי בוחן: מבצע "חומת מגן" (2002), מלחמת לבנון השנייה (2006) ומבצע "עופרת יצוקה" (2008-2009).

תפקידיו המסורתיים של התמרון היבשתי

התפקידים המסורתיים של התמרון היבשתי בתורת הלחימה של צה"ל נגזרים מתורת הביטחון של ישראל כפי שעוצבה בתיאוריה¹ ובפועל במלחמות ישראל. מטרות המלחמה של צה"ל בתחילת דרכו הדגישו את הצורך להעביר את המלחמה לשטח האויב כדי להרחיק את האיום מהיעדים בעורף שהם נכסים אסטרטגיים. התמרון אמור אפוא למנוע סבל מהאוכלוסייה האזרחית, נזקים לתשתיות ולנכסים הלאומיים ופגיעה משתקת של המאמץ המלחמתי בעורף. תפקיד נוסף של התמרון היבשתי הוא להיות מרכיב בהבסתו של צבא האויב באמצעות פגיעה מכריעה בכוחו הצבאי. כמו כן נועד התמרון לאפשר כיבוש שטח כדי להרחיב את העומק האסטרטגי של המדינה ולהשיג קלפי מיקוח לקראת המשא ומתן שמתחיל עם תום הלחימה. כאמור, תפקידו המסורתי הראשון של התמרון היבשתי הוא הסרת האיום מהעורף. בעשורים הראשונים לעצמאות ישראל איים האויב על העורף בעיקר באמצעות חדירה פיזית של כוחות צבא דרך גבולות

התמרון היבשתי בפועל - ניתוח מקרי בוחן

במקרי הבוחן שיובאו להלן נבחנו תפקידיו המסורתיים של התמרון על פי סדר הופעתם בראשית המאמר. תפקידיו החדשים של התמרון מוצגים על פי סדר חשיבותם ומשקלם. אלה משתנים ממקרה למקרה בהתאם למאפיינים השונים של כל תמרון: היקפי הפעלת הכוח, הזירות והיעדים.

מימוש תפקידיו המסורתיים של התמרון ב"חומת מגן" (2002)

תפקידו המסורתי הראשון של התמרון ב"חומת מגן" היה הרחקתו של איום הטרור הפלסטיני. זה בא לידי ביטוי בפגיעות התאבדות - בעיקר בלב ערי ישראל בתוך תחומי הקו הירוק. עם זאת האיום הורחק בעיקר באמצעות ההפרדה בין שתי החברות, הפלסטינית והישראלית, ובאמצעות פעילות בעלת אופי הגנתי כמו הקמת גדר ההפרדה ותגבור האבטחה במקומות הציבוריים. אף שניתן לטעון - ובצדק - שתוצאות המבצע היו הפחתת איום הטרור על העורף הישראלי, הרי התמרון היבשתי ב"חומת מגן" לא כוון להרחיק פיזית את האיום מהעורף.

תפקידו המסורתי השני של התמרון הוא להיות מרכיב מרכזי בהכרעת צבאו של האויב באמצעות השמדת כוחות. אין תוחלת בניסיון לחפש קרב הכרעה חזיתי עם כוח משמעותי של אויב לא סדיר הפועל בשיטות של גרילה. הפעולה הסימולטנית שאיפיינה את מבצע "חומת מגן" והחדשנות שבכניסה המסיבית למרכזי הערים הצפופות אכן השיגו פגיעה גדולה מהרגיל בכוחות האויב. בסך הכול נהרגו במבצע כ-200 מאנשיהם של ארגוני הטרור, מהם כ-50 בג'נין, ומדובר היה בפגיעה ישירה בכוחו של האויב. אולם מי שמכיר את מבנה הכוח של ארגוני הטרור יודע שאי-אפשר לטעון שמדובר בהכרעה. גם הירידה המרשימה במספר הפגיעות אינה מיוחסת למספר אנשי הטרור שנפגעו אלא לאפקט המצטבר של אמצעי הגנה, של מאמץ מודיעיני ושל פעולות התקפיות רצופות בהמשך הדרך. ניתן לומר אפוא שהשמדת הכוחות לא מילאה תפקיד מרכזי בהשגת ההכרעה ב"חומת מגן".

תפקידו המסורתי השלישי של התמרון היבשתי הוא לקצר את זמן הלחימה באמצעות ניהול התקפה בתוך שטח האויב ומניעת התפתחותה של מלחמת שחיקה. לכאורה, פעולה התקפית נגד ארגוני הטרור, בשונה מחיזוק ההגנה מולם, נותנת תחושה של יציאה ממשוואת השחיקה שהייתה אופיינית למאבק המתמשך של החברה הישראלית נגד הטרור. אך העובדה היא שהמאבק בטרור הפלסטיני נמשך מיד עם תום המבצע - רק מעמדה שונה. מטרת המבצע, שהושגה בצורה טובה, הייתה החזרת חופש פעולה צבאי רב יותר לכוחות צה"ל בתוך השטחים הבנויים, אך ניסוח המטרה מצביע על ההבנה העמוקה שהמהלך הצבאי אינו מתוכנן למנוע את המשך מלחמת השחיקה אלא רק לנהלה מעמדה צבאית טובה יותר. לכן גם שני התפקידים המסורתיים האלה של התמרון - קיצור הלחימה ומניעתה של מלחמת שחיקה - אינם רלוונטיים ב"חומת מגן".

תפקידו המסורתי הרביעי של התמרון היבשתי הוא לכבוש שטחי אויב כדי ליצור עומק אסטרטגי או להקנות יתרון מדיני וצבאי לקראת שלב המשא ומתן. במהלך "חומת מגן" נכנסו כוחות צה"ל לשטחי A. בהסכמי אוסלו נקבע שמדובר בשטחים שנתונים לשליטה מלאה

למעגל האחריות המדינית. ניתן לסכם אפוא שתפקידו של התמרון היבשתי לקצר את משך המלחמה הוא רלוונטי גם היום, אולם אופן מימושו השתנה: לא עוד באמצעות איום פיזי ישיר בהכרעה ואף באמצעות השגת הכרעה בפועל, אלא באמצעות ממדים מורכבים ועקיפים. חשוב לציין שאין ביכולתו של התמרון היבשתי למנוע את סכנת התפתחותה של מלחמת שחיקה.

תפקידו המסורתי הרביעי של התמרון היבשתי הוא לכבוש שטח אויב כדי ליצור עומק אסטרטגי ולהקנות קלפי מיקוח לקראת המשא ומתן המדיני. התפקיד הזה של התמרון הפך גם הוא למיותר, שכן צבאות הגרילה אינם מאיימים על ישראל בכיבוש, אלא מצביים בפניה אתגרים בעלי אופי שונה לחלוטין. יתר על כן, גם השינויים בסביבה הבין-לאומית מגבילים מאוד את יכולתו של צה"ל לכבוש שטחים ערביים ולהחזיק בהם לאורך זמן. גורמי הכוח במערב נוטים כיום להתנגד באופן אוטומטי לשינוי הסטטוס-קוו הטריטוריאלי - גם אם הכיבוש הוא זמני ולמטרות הגנה. אשר לכיבוש שטח לאורך זמן, מהלך כזה לא רק שאינו מקובל בעולם, הוא גם מנוגד לתפיסתה המדינית-אסטרטגית של ישראל כיום.

לסיכום הפרק הזה: התמרון היבשתי אינו מסוגל היום למלא את תפקידיו המסורתיים (למשל, השמדת האויב), או שההישגים שביכולתו להשיג כבר אינם ממש חיוניים (למשל, הגדלת העומק האסטרטגי). אולם התמרון לא הפך למיותר, שכן יש לו כיום תפקידים חדשים, למשל לעצב את תודעת האויב ולשכנעו שהובס.

לתמרון יש כיום תפקידים חדשים, למשל לעצב את תודעת האויב ולשכנעו שהובס

תפקידיו החדשים של התמרון היבשתי

כדי להבין מה ניתן לצפות מתמרון יבשתי ומהם השיקולים בתכנונו ובהפעלתו מובאים בזאת תפקידיו החדשים:

1. הפגנת מחויבות עמוקה ומלאה למאבק ועלייה בלגיטימציה הפנימית ובלגיטימציה החיצונית להפעלת כוח.
2. ניפוץ הפרדיגמה שמנסה לקבע האויב, שלפיה אנחנו נמנעים מתמרון.
3. פירוק אסטרטגיית ההיעלמות של האויב משדה הקרב.
4. התגברות על תופעת היעילות הפוחתת של מערכה המבוססת על אש מנגד.
5. יצירת איום להמשך העימות ולהחרפתו.
6. השגת נכס טריטוריאלי בשלבי הסיום של הלחימה לקראת המשא ומתן המדיני. נכס כזה ניתן לתרגם לעיתים להישגים מדיניים.

התפקידים החדשים של התמרון יומחשו בהמשך המאמר באמצעות ניתוחם של כמה מקרי בוחן.

של הרשות הפלסטינית, ולכן לא היה להם ערך מדיני כלשהו למשא ומתן עתידי. העובדה הזאת עולה מתוך ההוראה המדינית "אסטרטגית להימנע מלהישאר בתוך הערים ולפנות אותן מיד עם השלמת המשימה. ובכך, גם התפקיד הזה של התמרון לא היה רלוונטי ב"חומת מגן".

תפקידו החדשים של התמרון וביטויים במבצע "חומת מגן"

תפקידו המרכזי של התמרון היבשתי ברוב הערים הפלסטיניות ביהודה ושומרון ב"חומת מגן" היה לנפץ את הפרדיגמה שניסה לקבע האויב שלפיה אי-אפשר לעקור את הטרור מהשורש ואף לא ניתן להילחם בו בעילות בדרכים צבאיות. הפריצה ללב הערים הפלסטיניות הייתה חשובה מבחינה טקטית שכן היא איפשרה לגלות מחסני נשק ומעבדות לייצור אמצעי לחימה. אולם האפקט המשמעותי יותר של הכניסה הקרקעית חסרת הפשרות (למשל, לקסבה של ג'נין) נובע מהיותה נקודת מפנה תודעתית במאבק. ההשפעה התודעתית של התמרון באה לידי ביטוי בדברים שכתב מפקד פיקוד המרכז לשעבר משה (בוגי) יעלון:

למרות הפעולות הצבאיות שבוצעו בערים הפלסטיניות טרם מבצע "חומת מגן", למחבלים עדיין הייתה תחושה שאזורי הקסבות, מחנות הפליטים והשכונות הצפופות בערים משמשים מקלט. הם העריכו שצה"ל לא יעז להשתלט על השטחים הבנויים בשל החשש ממחיר הפעולה בנפגעים. אבל בתוך ימים ספורים השתלטו כוחות צה"ל על הערים הפלסטיניות בפעולה מהירה ובמספר נפגעים קטן, למעט במחנה הפליטים בג'נין.³

תפקידו המרכזי של התמרון היבשתי ברוב הערים הפלסטיניות ביהודה ושומרון ב"חומת מגן" היה לנפץ את הפרדיגמה שניסה לקבע האויב שלפיה אי-אפשר לעקור את הטרור מהשורש ואף לא ניתן להילחם בו בעילות בדרכים צבאיות

ניפוץ הפרדיגמה לא התרחש רק בצד הפלסטיני, אלא גם בצד הישראלי, וניתן לייחס לו השפעה ארוכת טווח גם על החלטה לצאת למבצע "עופרת יצוקה".

תפקיד נוסף של התמרון היבשתי במבצע "חומת מגן" היה הפגנת מחויבות עמוקה ומלאה למאבק ועלייה בלגיטימציה הפנימית ובלגיטימציה החיצונית. לדברי יעלון:

החברה הישראלית של השנים האחרונות, וכתוצאה מזה ההנהגה הישראלית, הרחיקה לכת בלא מעט מקרים שבהם לא אושרה פעילות שיש בה סיכון לטווח קצר... ההישג המשמעותי הראשון של המבצע בלט עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה: ההתגייסות המלאה של מערך המילואים והתמיכה המלאה של העם בצבא.⁴

יעלון מדגיש בדבריו את הקרב על התודעה הציבורית. תזמון המהלך ואופיו מושפעים מהלך הרוח הציבורי, ולא פחות חשוב מכך, הם

מעצבים את הלך הרוח הציבורי להמשך המאבק. התמרון היבשתי במהלך "חומת מגן" הצליח, באופן יחסי, לעמוד בעקרונות התכנון החדשים. ראשית, כל המהלך לא תוכנן להשגת שליטה בשטח לאורך זמן ולא גרר מתחים מיוחדים בעת פינוי הערים הצפופות מיד עם תום הלחימה. שנית, הייתה התאמה טובה בין המהלך הצבאי לבין ההיגיון המערכתי שקבע כי יש להגביר את השליטה הצבאית בשטח, כפי שציין מפקד חטיבת בנימין בסוף אותה השנה. לדבריו, הגברת השליטה הייתה הן ברמה האופרטיבית ("המבצע") הניח תנאים מבצעיים מיטביים לפעולות סיכול מתמשכות ולשליטה ביטחונית של כוחותינו בשטח מבלי להזדקק לממשל צבאי ולשליטה אזרחית כלשהי" והן ברמה האסטרטגית ("יש לראות את 'חומת מגן' כמהלך להכרעת המערכת הפלסטינית התומכת ומזינה את הטרור").⁵ מבחינה תודעתית, הכניסה הסימולטנית לקסבות (מרכזי הערים), שנחשבו בפרדיגמה של ארגוני הטרור למעוזים שצה"ל יהסס להיכנס אליהם באופן מסיבי, תרמה את חלקה לתחושה של ארגוני הטרור שהם נוצחו. לעומת זאת בקרב דעת הקהל בישראל ובקרב מנהיגיה נוצרה תודעה הפוכה, של ניצחון, בעיקר בשל מיעוט הנפגעים הישראליים - למעט המבצע בג'נין - יחסית לעצימות המהלך. הידיעה שהכוחות התכוננו במשך חודשים ארוכים לקראת המבצע וביצעו כהלכה את מה שתוכנן הגבירה את האמון במסוגלות שלהם ואת התחושה שמדובר במהלך מוצלח.

הקורבנות הרבים יחסית בפעולה בג'נין - 23 חיילים וקצינים הרוגים, רובם אנשי מילואים - היו המחיר הכבד ביותר ששילמה ישראל על הפעילות כולה. הקרב הקשה נצרב בזיכרון של הציבור וייתכן שהשפיע על החלטות הדרג הצבאי בנוגע לתמרון הקרקעי במלחמת לבנון השנייה.

מימוש תפקידו המסורתיים של התמרון במלחמת לבנון השנייה (2006)

תפקידו המסורתי הראשון של התמרון היבשתי הוא הרחקת האיום מהעורף. במלחמת לבנון השנייה נבע האיום הזה בעיקר מירי רצוף של רקטות תלולות מסלול משטח דרום לבנון עד קו נהר האוואלי (כ-30 ק"מ מגבול ישראל). צה"ל טיפל בהצלחה רבה יחסית במערכי הרק"ק לטווח בינוני ולטווח ארוך. לכן לצורך הדיון בתפקיד התמרון היבשתי בהקשר הזה ניתן למקד את ההתייחסות לרקטות קצרות הטווח - עד 30 ק"מ. עם זאת המהלך הקרקעי המוגבל במלחמה לא כוון בשום שלב להתמודד עם האתגר הזה. תפקידו של התמרון היבשתי להרחיק את האיום מהעורף לא בא אפוא לכלל ביטוי או מבחן במהלך מלחמת לבנון השנייה.

אשר לתפקידו המסורתי השני של התמרון - אויב לא סדיר כמו החזבאללה, שאינו מחויב להגנה על שטח ושערוך כולו למלחמת גרילה, אינו מאפשר להכריעו הלכה למעשה באמצעות השמדת כוחותיו. גם אם ברמה המקומית, הטקטית, נתקלו כוחות מתמרנים של צה"ל באויב שהיה ממוקם בכפרים ופעל כדי ליצור איתם מגע, הרי שברמה האופרטיבית וברמה שמעליה בחר החזבאללה מראש לא למנוע מצה"ל לכבוש שטח או להתקדם לתוך לבנון. את כוחותיו, את הכנותיו ואת אימוניו הקדיש החזבאללה בעיקר להשגת היכולת לפגוע בכוחות צה"ל באמצעות טכניקות של לוחמת גרילה. הדבר בא לידי ביטוי

שריון ישראלי בלבנון במהלך מלחמת לבנון השנייה

במלחמת לבנון השנייה לא נועד התמרון היבשתי לשנות את אופי המלחמה, שהייתה בעיקרה מלחמת שחיקה שניהלו שני הצדדים באמצעות אש מנגד

ב־60 השעות האחרונות של הלחימה יועדה לצורך הזה בדיוק: שיפור מרבי של תנאי הפסקת האש בהחלטה 1701 שנוסחה באותן השעות במסדרונות האו"ם.

ועדת וינוגרד מונה שתי סיבות מדוע לא תרם המהלך הצבאי שנוהל בשלוש היממות האחרונות לתוצאות המלחמה: ראשית, הייתה תחושה בקבינט הביטחוני שהמוכנות למהלך הקרקעי של 96 השעות האחרונות הגיעה מאוחר מדי נוכח התקדמותו של המהלך המדיני.⁶ שנית, המהלך עצמו סבל מביצוע לקוי של היחידות הלוחמות: רבות מהן לא עמדו במשימות שהוטלו עליהן.⁷ לסיכום, התמרון היבשתי לא הביא לכיבוש שטח כדי להשיג עומק אסטרטגי וכדי להקנות יתרון מדיני וצבאי במשא ומתן.

תפקידיו החדשים של התמרון וביטויים במלחמת לבנון השנייה

כשמעיינים ברשימות התפקידים של התמרון ניתן לומר שחוץ מאשר תפקידו השישי - יצירת נכס טריטוריאלי המשפיע על ההישגים המדיניים בסוף הלחימה - שאר התפקידים לא הוגדרו ולא הושגו בפועל במהלך מלחמת לבנון השנייה. שני תפקידיו הראשונים של התמרון (הפגנת מחויבות עמוקה למאבק וניפוץ הפרדיגמה שלפיה אנחנו נמנעים מתמרון) לא באו כלל לידי ביטוי - כנראה עקב הקושי להחליט על מהלך קרקעי בגלל החשש מנפגעים.⁸ במידה מסוימת אי־ביצועו של המהלך הקרקעי אף חיזק את הפרדיגמה של החזבאללה בנוגע לחשש של ישראל לתמרון על הקרקע.

את תפקידו השלישי - לפרק את אסטרטגיית היעלמות של האויב משדה הקרב - מילא התמרון במלחמת לבנון השנייה רק באופן מקומי־טקטי. גם ברמה הטקטית לא נעשה די שימוש בכלים אוויריים בלוחמת היבשה, בין היתר בשל אי־הבשלת שיתוף הפעולה בין חיל

בגודל החוליות שהוא הפעיל ובמאפייניהן, בשימוש שהוא עשה בנשק נ"ט מתקדם יחסית וכו'. במציאות הזאת אף שבמפגשים בין כוחות צה"ל לבין כוחות החזבאללה הייתה ידם של חיילי צה"ל על פי רוב על העליונה באופן ברור, לא ניתן היה לתרגם את ההישגים המקומיים האלה להישג משמעותי מהבחינה המערכתית. תפקידו של התמרון להיות מרכיב מרכזי בהכרעה באמצעות השמדת כוחות לא בא אפוא לידי ביטוי בלחימה בלבנון.

במלחמת לבנון השנייה לא נועד התמרון היבשתי לשנות את אופי המלחמה, שהייתה בעיקרה מלחמת שחיקה שניהלו שני הצדדים באמצעות אש מנגד. לכן לא בא במהלכה לידי ביטוי תפקידו המסורתי השלישי של התמרון: לקצר את זמן הלחימה. גיוס המילואים המאוחר, 16 יום לאחר תחילת הקרבות, וכן ההיסוס בביצוע מהלך קרקעי בשבועיים הראשונים למערכה מנעו מהתמרון היבשתי למלא תפקיד משמעותי. בחלק מהניתוחים שנעשו אחרי המלחמה עלתה הטענה שיתכן כי תמרון יבשתי מיד עם פרוץ הלחימה - במקביל לניהול מערכה של אש מנגד - היה תופס את מערכי החזבאללה מורכבים פחות והיה עשוי לשנות את אופי הלחימה כולה ולאפשר תנאים טובים יותר לסיומה המהיר. בפועל, התמרון היבשתי במלחמת לבנון השנייה לא מילא תפקיד משמעותי בקיצור משך הלחימה ולא השפיע על אופי הלחימה. הוא לא מנע את הידרדרותה למלחמת התשה ארוכה ולא נוחה לישראל.

הדיון על התפקיד המסורתי הרביעי של התמרון היבשתי מעלה שסור גיית העומק האסטרטגי אינה רלוונטית ולו בגלל העובדה שבשונה ממלחמת לבנון הראשונה, ואולי בעקבות תוצאותיה, לא הייתה לדרג המדיני או לדרג הצבאי בשום שלב כוונה לכבוש שטח לצורך שהייה ארוכה בלבנון מעבר לכמה שבועות. אשר לשימוש בכיבוש שטח כדי שישמש קלף מדיני במשא ומתן, ניתן לומר שהרחבת המהלך הקרקעי

האוויר לבין כוחות היבשה.

גם את תפקידו הרביעי - לבלום את הירידה ביעילותה של מערכה המנוהלת באמצעות אש מנגד - לא מילא התמרון היבשתי, והדבר בא לידי ביטוי בהתמשכות ירי הרק"ק קצר הטווח. הכישלון הזה בלט על רקע הישגיו של חיל האוויר בהשמדת מערכי הטילים לטווח הבינוני ולטווח הארוך.

את תפקידו החמישי - יצירת איום להמשך העימות ולהחרפתו - לא מילא התמרון היבשתי בשום שלב. הסיבה המרכזית לכך היא הקצב הנמוך שבו בוצע התמרון. היעדר התנופה בתמרון היבשתי גרם לאי-הגשמת תפקידו לייצר אפשרויות לתמרון נוסף, עמוק יותר. בכך הפסיד התמרון את יכולתו ללחוץ על היריב ולגרורם לו לעשות טעויות ולאבד את תמונת הקרב.

עיון ברשימות התפקידים החדשים של התמרון מלמד בעיקר מה החמיץ התמרון היבשתי במלחמת לבנון השנייה. חשוב לומר שחלק מהתפקידים החדשים של התמרון שהוזכרו כאן נעדרו מהשיח הצבאי בעת המלחמה. בשל היעדרות הזאת נותרה רק הבנרה שבין מהלך קרקעי נרחב, ממושך ועתיר נפגעים לכיבוש כל אזורי השיגור לבין ניהול מערכה של אש מנגד שיעילותה הולכת ופוחתת בליווי פשיטות מוגבלות.

כשבוחנים את מידת ההצלחה של התמרון היבשתי במלחמת לבנון השנייה יש לתת את הדעת למטרותיו. מדובר היה בשתי מטרות שאותן לא ניתן היה להשיג באמצעות המערכה של אש מנגד: הפסקת ירי הקטיושות קצרות הטווח (מתחת ל-40 ק"מ) ויצירת מציאות בשטח שתאפשר להעביר לצבא לבנון את השליטה בדרום לבנון.

לשם השגת המטרה הראשונה - שנוסחה בצורה בהירה רק ב-5 באוגוסט - צריך היה להשתלט על דרום לבנון עד למרחק של 40 ק"מ מהגבול. מהלך כזה היה מצריך כוח רב לא רק לניהול התמרון אלא גם כדי לשלוט בשטח ולמנוע שיגורים ממנו. השגת המטרה השנייה לא הצריכה תמרון עמוק מאוד: הרחקת הכוחות של החזבאללה ממוצבי הקו הושלמה למעשה עוד לפני הרחבת התמרון בשעות האחרונות לפני הפסקת האש.

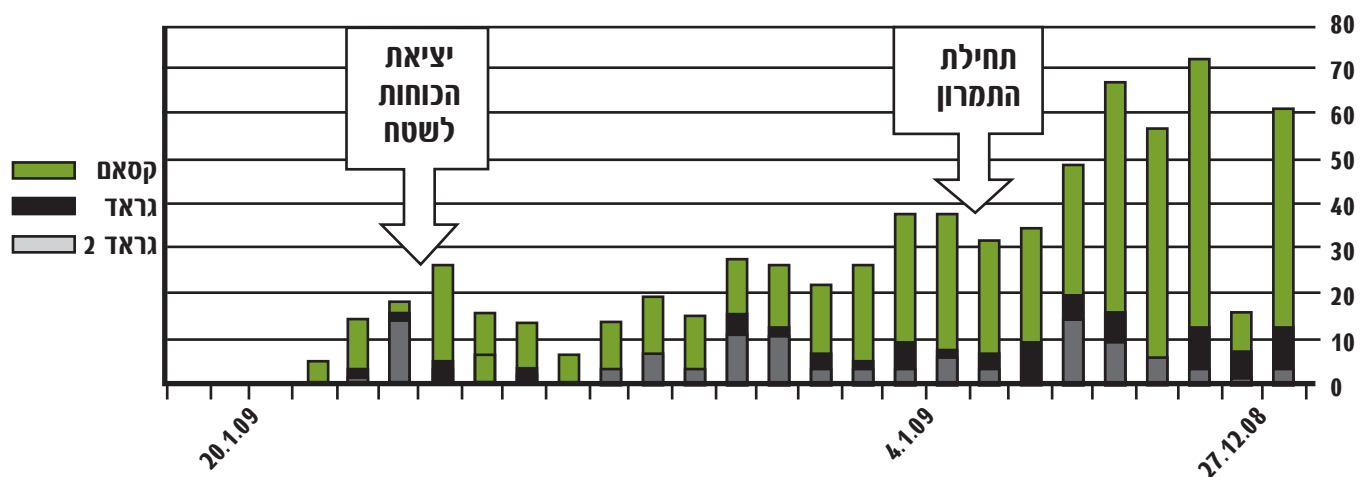
אשר לשיקולים שמשקלם עלה - הניסיון הכושל לתאם בין הצורך במהלך קרקעי כלשהו לבין לוח הזמנים של המהלך המדיני הוא דוגמה אופיינית לקושי הכרוך בתמרון יבשתי. ניתן לציין את הקושי - שהיה קיים במשך כל הלחימה - להגדיר במדויק את פרק הזמן שבו מתוכננת הפעילות הקרקעית, את תכליתה ואת מחירה. לשיא הגיעו הדברים ביממות האחרונות של הלחימה כאשר המוכנות הצבאית להרחבת המהלך הקרקעי הושגה בשלב מאוחר מדיי לפי שעון החול המדיני. הציבור הביעה אכזבה עמוקה מביצועיו של הצבא במלחמת לבנון השנייה ובמיוחד מכישלון התמרון. ההסבר המרכזי של ועדת וינוגרד⁹ לכישלון הזה הוא ההכנה הלקויה של הצבא - ובמיוחד של צבא היבשה - לאתגרי המלחמה. ועדת וינוגרד ציינה סיבה נוספת, פחות מרכזית, לכישלון: אי-הקפדה על העיקרון שלפיו רצוי לנקוט מהלכים צבאיים שהצבא כשיר ומיומן לממש. הצורך הזה מתחדד עם השינוי באופיים של התפקידים הפחות דרמטיים שממלא התמרון היבשתי. במציאות הזאת יש משקל רב יותר לעצם ההצלחה של המהלך הצבאי שבוחרים לבצע.

מימוש תפקידיו המסורתיים של התמרון ב"עופרת יצוקה" (2008-2009)

כאמור, תפקידו המסורתי הראשון של התמרון היבשתי הוא הסרת האיום מהעורף. האיום שנשקף לעורף מרצועת עזה היה בעיקר ירי תלול מסלול לעבר יישובי עוטף עזה. האיום מומש בעצימות משתנה במשך שמונה השנים שקדמו ל"עופרת יצוקה". הוא החרף לאחר פינוי היישובים הישראליים מרצועת עזה בקיץ 2005. מאז תום הפינוי ועד "עופרת יצוקה" נורו מהרצועה כ-3,000 רקטות ופצצות מרגמה. אזורי השיגור של הנשק תלול המסלול היו מפורזים בכל שטח רצועת עזה, ובכלל זה בתוך העיר עזה עצמה.

התמרון היבשתי של צה"ל תוכנן להתבצע - ואכן בוצע בפועל - רק בכפרים ובשכונות שמסביב לעזה, עד לפאתי העיר, ונמנע מלכתחילה להיכנס לתוך העיר עצמה. אף שמהאזורים שתפסו כוחות צה"ל פחתה כמות השיגורים כמעט לאפס, הרי שתמרון חלקי כזה לא יכול היה

מספר הרקטות שירה החמאס ביום לעבר ישראל במהלך "עופרת יצוקה"¹⁰

למנוע את המשך השיגורים לישראל מתוך העיר. בימים הראשונים למבצע ירה החמאס כ-60 רקטות ביום, ועוד לפני שהחל התמרון היבשתי הוא הקטין את מספר השיגורים ל-20-30 ביום. ההיקף הזה של השיגורים נשמר עד הימים האחרונים של המבצע ופחת רק אחרי שכוחות צה"ל יצאו משטח הרצועה. מעיון בתרשים עולה בבירור ששהיית הכוחות בתוך השטח לא הפחיתה את האיום על העורף. ברמה הטכנית פיזית לא יכול היה אפוא התמרון להרחיק את האיום מהעורף ואף לא ציפו ממנו לעשות זאת.

גם את תפקידו המסורתי השני - להשמיד כוחות אויב - לא השיג התמרון: כ-800 לוחמים של החמאס נהרגו ב"עופרת יצוקה" מתוך יותר מ-15 אלף הלוחמים שעמדו לרשותו. כ-30% מהם נהרגו עוד לפני שהחל התמרון היבשתי, ורבים מאותם 30% נהרגו כבר בדקות הראשונות של מכת הפתיחה. לוחמי החמאס נמנעו ברובם מלהתייצב למלחמה: הם הסתתרו במנהרות ובבונקרים תת-קרקעיים כדי להימנע מהתנגשות חזיתית עם כוחות צה"ל.

במהלך כניסתם של כוחות הקרקע לשטח הרצועה ובעת שהיית הכוחות בתוך השטח נפגעו, להערכת צה"ל, כ-500 לוחמי חמאס - רובם מתקיפות אוויריות. עם זאת יש לציין שרבות מהתקיפות האוויריות האלה התאפשרו לאחר שתנועת הכוחות המתמרנים של צה"ל

ב"עופרת יצוקה" נהרגו, להערכת צה"ל, כ-500 לוחמי חמאס - שיעור קטן מתוך כלל לוחמיו. לא הושגה אפוא השמדה מסיבית של כוחות האויב, שהיא אחד מתפקידיו המסורתיים של התמרון

אילצה את לוחמי החמאס לנוע ולהיחשף. הסוגיה הטקטית הזאת היא משמעותית, אך בכל מקרה לא מדובר בהשמדה מסיבית של כוחות האויב. בכך רוקן למעשה החמאס מתוכן את תפקידו המסורתי של התמרון להשמיד כוחות כדי להכריע את האויב.

תפקידו המסורתי השלישי של התמרון היבשתי הוא לקצר את זמן הלחימה ולמנוע מלחמת שחיקה. יש חוקרים הטוענים שהתמרון היבשתי היה אחד הגורמים שהאיצו את היוזמה המצרית להשגתה של הפסקת אש, אם כי קשה להוכיח את הקשר הזה.

אשר למניעת התפתחותה של מלחמת שחיקה, התמרון היבשתי לא נועד מלכתחילה להשיג את היעד הזה, שכן כבר בשלב התכנון מדובר היה בתמרון מוגבל שאינו מתפתח מעבר לכניסה הראשונית לשטח ולתפיסת עמדות מסביב לעזה. למעשה, תנועת הכוחות לתפיסת עמדות בשכונות הסובבות את עזה בוצעה לשם המשך ניהולה של מלחמת השחיקה מעמדות משופרות במעט, והיא חסרה את המאפיינים של תמרון עומק קלסי השואף להשיג הכרעה. ניתן אפוא לומר שלא זו בלבד שהתמרון היבשתי ב"עופרת יצוקה" לא מנע מלחמת שחיקה, אלא הוא אף היה חלק ממנה. התמרון תרם תרומה חלקית לקיצור זמן הלחימה, אף כי נראה שאת המבצע ניתן היה להפסיק בכל עת גם ללא ביצוע התמרון.

גם את תפקידו המסורתי הרביעי - לכבוש שטחי אויב כדי ליצור עומק אסטרטגי או כדי להקנות יתרון מדיני וצבאי לקראת שלב המשא ומתן - לא מילא התמרון ב"עופרת יצוקה". המסקנה הזאת מתבקשת מעצם העובדה שפקודת היציאה החד-צדדית מהשטח ב-18 בינואר לא הותנתה בשום הסכם. נראה שהקברניטים המדיניים והצבאיים הגיעו למסקנה שלהישארות בשטח אין כל ערך מדיני-אסטרטגי ואפילו לא ערך טקטי לניהול המשא ומתן על הפסקת האש.

בקיצור: התמרון היבשתי ב"עופרת יצוקה" לא מילא אף לא אחד מארבעת תפקידיו המסורתיים. הסיבות לכך נעוצות באופיו של הסכסוך עם אויב שאינו מדינה וכן בתמורות שחלו בטבע המלחמות.

כיצד בא לידי ביטוי תפקידיו החדשים של התמרון ב"עופרת יצוקה"

התמרון היבשתי לא מילא אומנם שום תפקיד מסורתי ב"עופרת יצוקה", אולם הוא מילא במבצע הזה כמה תפקידים חדשים. הראשון שבהם היה הפגנת מחויבות עמוקה ומלאה של ישראל למאבק בטרור הטיילים של החמאס ברמה המדינית וברמה הצבאית. הפגנת המחויבות הזאת הביאה לעלייה בלגיטימציה הפנימית ובלגיטימציה החיצונית למהלך הצבאי היבשתי שנקטה ישראל. לכניסה הקרקעית לשכונות הפלסטיניות שמסביב לעזה במהלך "עופרת יצוקה" היה לא רק היבט צבאי ישיר (מוגבל), אלא גם אפקט משמעותי בנוגע למחויבותה של ישראל למאבק. המחויבות הזאת שינתה מהיסוד הן את מידת הלגיטימציה למבצע בתוך מדינת ישראל והן את מידת הלגיטימציה למבצע בעולם. מדובר הן בלגיטימציה המשפטית-רשמית והן בלגיטימציה של מנהיגי מדינות בעולם החופשי, במיוחד בסוגיית הפגיעה בלא מעורבים בצד הפלסטיני. כך, אף שעצם כניסת הכוח הקרקעי שינתה לרעה את היחס בין מספר ההרוגים הפלסטינים הלא מעורבים לבין מספר ההרוגים הפלסטינים מאנשי החמאס, האפקט הכולל היה עלייה במידת הלגיטימציה הפנימית ובמידת הלגיטימציה הבין-לאומית. ניתן להסביר את התופעה הזאת בהגברתה של תחושת המחויבות הקולקטיבית שנבעה מסיכון חיי חיילינו במפגש קרוב עם אנשי החמאס (בשונה ממערכה באש אווירית מנגד שאין בה סיכון של חיילינו).

תפקיד נוסף שמילא התמרון היבשתי הוא ניפוץ הפרדיגמה שניסה לקבע החמאס, שלפיה אין ביכולתה של ישראל להתמודד עם טרור של טילים. וכך כתב דן שיפטן על תרומת המבצע בעזה לניפוץ הפרדיגמה הזאת:

בשנים האחרונות התבסמו הגורמים הרדיקליים בעולם הערבי מן התקווה שסוף-סוף נמצאה האסטרטגיה האולטימטיבית לפגיעה בישראל. הערבים מסוגלים לפגוע בבטן הרכה של היהודים, ואילו תגובותיה של ישראל אינן יכולות, חרף עליונותה הצבאית, להפסיק את הפגיעה... לא פחות מאיים מן ההכנות המעשיות היה המיתוס שמעריך זה נועד ליצור: ישראל לא תוכל להתמודד עם "התנגדות" הפלסטינית, כיוון שלא ניתן לעצור את הרקטות, לא ניתן להגן על האוכלוסייה היהודית, ולא ניתן לפעול קרקעית ברצועה בשל מלכוד העיר וצפיפות האוכלוסייה. הנשק האולטימטיבי של הטרור נועד להיות הכורח הישראלי לפגוע במהלך המאבק עימו באזרחים

פלטטינים, במיוחד בילדים. פגיעה זו אמורה הייתה לחולל גילויים של סולידריות כלל-ערבית וכלל-מוסלמית שתכפה על הממשלות להצטרף למלחמה. סבלם המתוקשר של האזרחים הפלסטינים - "אפקט כפר כנא" - אמור היה לחולל גם התקוממות מוסרית בחברה הישראלית, פאניקה משתקת בקרב מקבלי החלטות שלה, לחץ אמריקני להפסקה מיידית של הפעולה, דה-לגיטימציה של ישראל באירופה והתגייסות חסרת תקדים של הקהילה הבין-לאומית לבידודה של המדינה המצורעת שחוללה את "טבח עזה".¹¹

המתח בין הצורך להפעיל כוח לבין הפגיעה הבלתי נמנעת באזרחים נפתר באמצעות התמרון היבשתי. החמאס קיווה שמלחמת האש מנגד שניהלו הוא וישראל תסתיים לאחר שהעולם יבלום את ישראל וימנע ממנה להמשיך להפעיל כוח. התמרון היבשתי של צה"ל מנע את ההתפתחות הזאת. כך נופצה הפרדיגמה של החמאס, והוגדל חופש הפעולה האופרטיבי של ישראל.

תפקיד נוסף של התמרון היה לפרק את אסטרטגיית ההיעלמות של האויב משדה הקרב. אל מול יעילות האש מנגד של צה"ל, ובמיוחד האש מהאוויר, פיתח האויב בכל החזיתות טכניקות של הסתתרות ושל הסוואה. כתוצאה מכך עלול להיווצר בפועל שדה קרב ריק ממטרות,

התמרון היבשתי קיבל תפקיד טקטי חשוב: לגרום לאויב לנוע ולהיחשף לאש מהאוויר. תחקירים ראשוניים של "עופרת יצוקה" העלו שאש מהאוויר אחראית לרוב ההרוגים מקרב החמאס במהלך התמרון היבשתי

למעט מטרות תשתית קבועות - שדה קרב שבו כוחות האויב מסתווים היטב בשטח או מסתתרים במנהרות ובחללים תת-קרקעיים. שדה קרב כזה אכן התפתח בעזה דקות ספורות לאחר מכת הפתיחה האווירית. התמרון היבשתי קיבל אפוא תפקיד טקטי חשוב: לגרום לאויב לנוע ולהיחשף לאש מהאוויר.¹² תחקירים ראשוניים של המבצע העלו שאש מהאוויר אחראית לרוב ההרוגים מקרב החמאס במהלך התמרון היבשתי. מעבר לתרומה הטקטית של התמרון לעליית האפקטיביות של המערכה באש יש לתמרון ערך אופרטיבי ואף אסטרטגי בכך שהוא מוציא את העוקץ מאסטרטגיית ההיעלמות של הצד החלש במפגש האסימטרי.

תפקיד אחר של התמרון היבשתי במבצע היה למנוע את אפקט היעילות הפוחתת של מערכה באש מנגד. במיוחד במערכה אסימטרית רית מול אויב המקפיד להיעלם משדה הקרב מיד עם תחילתו צפויה האש מנגד להשיג את רוב הישגיה במכות הפתיחה, שבהן באים לידי ביטוי המודיעין שנאסף לפני המערכה וההפתעה. כך קרה גם בשבוע הראשון של המערכה בעזה. בהמשך המערכה השיגה האש מהאוויר - כצפוי - פחות ופחות הישגים. אולם אז בא התמרון הקרקעי והצליח - בשונה ממה שקרה במלחמת לבנון השנייה - למנוע לחלוטין את אפקט היעילות הפוחתת של המערכה באש. ההישג הזה השתקף

בדעת הציבור על המבצע, כפי שבאה לידי ביטוי בסקר שנערך בסמוך לסיומו:¹³ 82% מהציבור הישראלי נתנו ציון "טוב מאוד" לפעילות הצבאית ועוד 12% נתנו לה ציון "טוב".

תפקיד נוסף של התמרון היה ליצור איום להמשך העימות ולהחרפתו. אף שמדינת ישראל הגדירה יעדים מוגבלים למבצע "עופרת יצוקה" בעזה, הרי המהלך הקרקעי המוגבל תוכנן כך שניתן יהיה לפתחו למהלך רחב יותר של העמקת הכיבוש הקרקעי של הרצועה. לשם כך הוקצו די כוחות מיומנים, והוכנו התוכניות האופרטיביות המתאימות. אלה היו באים לידי ביטוי אילו היה עולה הצורך המדיני לכבוש את עזה. לאיום הזה היבט אסטרטגי-תודעתי: עצם האיום בהרחבת התמרון היבשתי עד כדי כיבוש עזה כולה יצר מוטיבציה לפלסטינים ולקהילה הבין-לאומית לקדם הסדר להפסקת אש. התמרון היבשתי בימים האחרונים של מלחמת לבנון השנייה לא הצליח ליצור אפקט דומה. המסקנה היא אפוא שכניסת כוחות היבשה לרצועת עזה במבצע "עופרת יצוקה" לא מילאה את תפקידו המסורתיים של התמרון היבשתי על פי תורת הביטחון של ישראל, אך בפועל היא מילאה תפקידים חדשים ומשמעותיים.

ככלל, תוצאותיו של מבצע "עופרת יצוקה" - ובכללן התמרון היבשתי בשלהי המבצע - עוד לא נאמדו מפרספקטיבה מספקת של זמן. עם זאת - כפי שניתן להתרשם מסקרי דעת הקהל¹⁴ בתום המבצע - "עופרת יצוקה", ובמיוחד המהלך הקרקעי של המבצע, הם בעיני הציבור סיפור הצלחה.

סיכום

האירוע המעצב שהביא לכתובת המאמר הזה הוא תחושת ההחמצה בישראל מהפעלת הכוח הצבאי במלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006. הן בשיח האקדמי-צבאי והן בשיח הציבורי קיימת הסכמה רחבה בנוגע לצורך להפעיל באופן שונה את כוחות היבשה מול אתגר דומה בעתיד. הכתיבה בנושא כוללת עיסוק רחב בשאלות כגון הצורך להפעיל תמרון יבשתי, המחיר הצפוי - בנפגעים - מתמרון יבשתי רחב לעומת המחיר הנובע מאי-הפעלתו של תמרון יבשתי ומאי-השגת חלק ממטרות המלחמה.

שאלה מעניינת, שעולה בעקבות שביעות הרצון הגבוהה בציבור ממבצע "עופרת יצוקה", היא מהו מקור הפער העצום בין הדימוי שיש למלחמת לבנון השנייה בעיני הציבור בישראל לבין הדימוי שיש ל"עופרת יצוקה". הרי גם ב"עופרת יצוקה" לא הושגה הכרעה ברורה: החמאס, כמו החזבאללה שנתיים לפני כן, לא הוכרע ולא התמוטט. בן-מאיר מעלה שתי אפשרויות לפער הזה:

אפשרות ראשונה היא שהשוני ביחס נובע מהאפיונים של המבצע - מיעוט האבדות הן בקרב החיילים והן בקרב האזרחים, דימוי חיובי של הצבא, ובייחוד של כוחות הקרקע, והטיפול המאורגן בעורף. אפשרות שנייה היא שהשוני מייצג התבגרות והתפכחות מסוימת בציבור הישראלי בקשר לאופי המלחמה נגד ארגוני טרור וארגונים תת-מדינתיים. האפשרות הראשונה סבירה יותר, וכמה מהנתונים מצביעים על הכיוון הזה. עם זאת אין להוציא מכלל אפשרות שגם האפשרות השנייה באה לידי ביטוי מסוים.¹⁵

במלחמת לבנון השנייה התנהל התמרון היבשתי בקצב ובהיקף שלא

חיילי צה"ל מפגיזים עמדות של החמאס במהלך "עופרת יצוקה"
המשקל הגדל שיש לדימוי ההצלחה של המהלך הצבאי כשלעצמו - במנותק מהקשרו המדיני-אסטרטגי - בא לידי ביטוי גם בלחיימה בעזה

תאמו את המערכה הכללית. בולט בעיקר הניסיון להרחיב את התמרון ביומיים האחרונים של הלחימה בסמוך לחתימה על הסכם הפסקת האש. הניסיון הזה אומנם השיג מבחינה אופרטיבית את יעדיו המוגבלים, אך לא ניתן היה למצותו עד להפסקת הקרבות. לעומתו במבצע "עופרת יצוקה" בוצע תמרון יבשתי מהיר ומוגבל שלוה בהפעלת אש רצופה וחזקה שתרמה ליצירת שליטה מהירה בשטח. המהלך שבוצע איפשר בהמשכו לנהל מלחמת התשה מתוך השטח שנתפס במהלך התמרון, כך שניתן היה להחליט בכל רגע על סיומו או על הרחבתו. המשקל הגדל שיש לדימוי ההצלחה של המהלך הצבאי כשלעצמו - במנותק מהקשרו המדיני-אסטרטגי - בא לידי ביטוי גם בלחיימה בעזה. במלחמה מוגבלת מול אויב לא סדיר על תמרון מוצלח להיות מתוכנן בראש ובראשונה כך שיעלם מהבחינה האופרטיבית. כשמשווים בין דימוי ההצלחה שיש לתמרון היבשתי במהלך מלחמת לבנון השנייה לבין דימוי ההצלחה שיש לתמרון היבשתי במהלך מבצע "עופרת יצוקה", הגורם המרכזי שמסביר את ההבדל הוא עצם התחושה שרמת הביצועים במבצע בעזה הייתה גבוהה, ושהתכנון היה טוב, ראוי ונכון. חשיבותו של הפרמטר הזה עולה עם השתנות תפקידיו של התמרון היבשתי מתפקידים מסורתיים הרי גורל של הרחקת איום, של השמדת

כוחו המרכזי של האויב ושל הכרעתו לתפקידים מערכתיים אסטרטגיים שהאפקט התודעתי, ובתוכו תודעת ההצלחה עצמה, מקבלים משמעות גדולה מבעבר. מול מערך חדש של תפקידים פחות הרי גורל מהתפקידים המסורתיים, הציבור, ובתוכו הצבא והמדינאים, בוחנים לכל אורך הדרך את השאלה: האם בכלל היה נדרש תמרון יבשתי - במיוחד משום שהוא כרוך בסיכון החיילים. לראיה: פרק שלם בדו"ח וינוגרד מוקדש לשאלה אם היה מוצדק להרחיב את התמרון היבשתי ביומיים האחרונים של מלחמת לבנון השנייה. השאלה הזאת תפסה מקום מרכזי בשיח בישראל במישור הציבורי ובמישור הפוליטי מיד עם תום המלחמה. שאלה דומה, לו הייתה עולה במלחמות העבר, סביר להניח שהייתה מנותחת כסוגיה צבאית מקצועית ולא כסוגיה ציבורית.

אין במאמר הזה כדי לקבוע שתמרון יבשתי רחב לתוך שטח האויב לא יידרש במסגרת המאבק של ישראל מול אויביה מעתה ועד עולם. ייתכן שבתנאים אסטרטגיים ייחודיים יידרש תמרון כזה. אך מנגד, כפי שהוסבר בהרחבה במאמר, אופי הסכסוכים וטבע המלחמה מזמנים באופן תכוף יותר אתגרים צבאיים שמולם קיבלו תפקידיו של התמרון תפנית משמעותית.

הערות

1. למשל בספרו של ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, דביר, תל-אביב, 1996, עמ' 51-59, 80-81.
2. תא"ל (מיל') דב תמרי בהרצאה במכללה לביטחון לאומי, 29 במרס 2009.
3. משה (בוני) יעלון, **דרך ארוכה קצרה**, למשכל, תל-אביב, 2008.
4. **שם**, עמ' 127.
5. גל הירש, "מ'עופרת יצוקה' ל'דרך אחרת' - התפתחות המערכה בפיקוד מרכז 2000-2003", **מערכות** 393, פברואר 2004.
6. **הדו"ח הסופי של הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006** (ועדת וינוגרד), עמ' 531.
7. **שם**, עמ' 387-388.
8. **שם**, עמ' 526.
9. **שם**, שער הצבא, עמ' 253.
10. הנתונים מתוך תחקיר פנימי שערך צה"ל על "עופרת יצוקה".
11. דן שיפמן, **"חומת מגן" עד "עופרת יצוקה" - פרספקטיבה אסטרטגית**, 2009 <http://library.osu.edu/sites/users/galron.1/hbe/hbe00418.php>
12. מאיר פינקל, "פרדוקס הכוח האווירי - יותר מדויק, פחות אפקטיבי", **מערכות** 420-421, ספטמבר 2008. במאמרו מצטט פינקל את מפקד כוחות היבשה האמריקניים שפלו לעיראק ב-2003 על התפקיד שמילאו כוחות היבשה המתמרנים בחשיפתם של כוחות משמר הרפובליקה העיראקיים לתקיפות יעילות מהאוויר.
13. יהודה בן-מאיר, "מבצע 'עופרת יצוקה': היבטים פוליטיים ודעת קהל", **עדכון אסטרטגי** 4, כרך 11, פברואר 2009, המכון למחקרי ביטחון לאומי INSS. המחבר מצטט סקר של חברת טלסקר שפורסם במעריב ב-16 בינואר באותה השנה.
14. **שם**. המחבר מציג קונסנזוס בציבור הישראלי בנוגע להערכת תוצאות המבצע, כפי שעולה מסקר של חברת דיאלוג מ-13 בינואר שפורסם בעיתון **הארץ** ב-16 בינואר. 78% סברו שהמבצע בעזה הוא הצלחה, 9% הגדירו אותו כישלון. 82% השיבו בשלילה לשאלה האם ישראל הפעילה בעזה כוח מוגזם, 13% השיבו בחיוב (כולל ערבים). בסקר של טלסקר שנערך באותו הזמן ופורסם במעריב ב-16 בינואר נתנו 82% ציון "טוב מאוד" לפעילות הצבאית. 12% נתנו ציון "טוב".
15. **שם**

חדשות טובות מאיראן לא בעתיד הקרוב

המשטר בטהראן אינו מאפשר בשנים האחרונות לבטא את הניגודים העמוקים הקיימים בתרבות האיראנית וגולש לדיקטטורה פוליטית ותרבותית. במצב הזה גוברת ההתנגדות הפנימית לדרכו, והוא מתקרב לצומת שבו יהיה עליו לבחור לאן פניו. עם זאת נראה שבשנים הקרובות ישרוד המשטר ואף יקצין - בין היתר בסוגיית הגרעין

נשיא איראן מחמוד אחמדינז'אד בפגישה עם ראש ממשלת טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן בד בבד עם המאמץ לתקוע טריז בין ישראל לתומכיה פועלת איראן להתישה באמצעות שליחים - ארגוני הטרור ובראשם החזבאללה והחמאס

סא"ל שי שבתאי

רמ"ח תכנון אסטרטגי הנכנס באג"ת

”המשטר הציוני נמצא במדרון ודאי המוביל להתמוטטותו”¹

התמונה שיש לישראלים רבים על איראן היא חד-ממדית. בעיניהם, מדובר בממלכת הרוע המוחלט המשווית לעיתים לגרמניה הנאצית. איראן של היום - בעיני הישראלים - היא הניגוד המוחלט של ישראל. הניגוד הזה בא לידי ביטוי לא רק בדבריו של הנשיא אחמדינז'אד ובמעשיו, אלא גם בדרכו של כל המשטר, שגם הגורמים הפרגמטיים והמתונים שבו מדברים על ישראל באותה הלשון ומזדהים עם סדר היום שקבעה לעצמה איראן לאחר מהפכת ח'ומייני:²

- איראן מערערת על ההגמוניה ועל מערכת הערכים של המערב, שבמרכזה השוק החופשי, הגלובליזציה והדמוקרטיה, וקוראת ליצירת מערכת בין-לאומית שאותה היא מגדירה ”שוויונית”³. במסגרת מאבקה בהגמוניה של המערב היא חוברת לסוריה, לביילורוסיה, לווניצואלה ולבולביה ומקווה שסין ורוסיה ייתנו גיבוי שיילך ויגבר לגישה שהיא מייצגת.
- היא אינה מהססת לפעול להחלשת נוכחותו של המערב במה שבעיניה הוא המרחב האיראני: היא מסייעת לארגוני טרור הפועלים נגד כוחות המערב בעיראק ובאפגניסטן ומנסה לערער את יציבות המשטרים המתונים באזור, שעליהם מתבססת נוכחות המערב.
- היא פועלת להעלמת ישראל מהמפה, שכן בעיניה מדובר בנטע זר ומלאכותי הנשען על תמיכת ארה”ב ואירופה. לשם השגת היעד הזה היא פועלת להחלשת הלגיטימציה של ישראל בעולם בכלל ובמערב בפרט: היא חוזרת שוב ושוב על הטענה שישראל היא יישות לא לגיטימית משום שהיא שוללת את זכויותיהם הבסיסיות של אחרים (הפלסטינים), והיא מכחישה את השואה שהיא אחת הסיבות המרכזיות למחויבות המערב כלפי ישראל. תמיכת המערב היא הבסיס המדיני, הצבאי והכלכלי לקיומה של ישראל, ובלעדיה - משוכנעים באיראן - היא תקרוס.
- בד בבד עם המאמץ לתקוע טריז בין ישראל לתומכיה פועלת איראן להתישה באמצעות שליחים - ארגוני הטרור ובראשם החזבאללה והחמאס. כל אמצעי כשר בעיניה להשגת המטרה הזאת: החל מטרור באמצעות טילים ורקטות, עבור דרך פיגועי התאבדות וכלה במיקוח אכזרי על שבויים ועל בני ערובה. מדובר במאמץ ארוך טווח שאותו שואפת איראן לנהל בלי לסבך את עצמה ואת שליחיה במלחמה כוללת. איראן אינה מעוניינת במלחמה משום שלא השתחררה מטראומת מלחמת שמונה השנים נגד עיראק, והיא אינה רוצה לסבך את שליחיה במלחמה כזאת משום שהיא יודעת שזו עלולה למוטטם.
- כדי לקדם את יעדיה חותרת איראן להשיג יכולת הרתעה באמצעות טכנולוגיה גרעינית מתקדמת שאותה תוכל לתרגם בתוך זמן קצר לנשק גרעיני. במקביל היא מפתחת טילים שיאפשרו לה לשגר את הנשק הגרעיני לישראל וליעדים שמחוץ למזרח התיכון.

איראן מצהירה כל הזמן שהיא מעוניינת בשלום, אך חזון השלום שלה לטווח הארוך (של 20 שנה ויותר) הוא מזרח תיכון שבו ישראל אינה קיימת, ושהשפעת המערב עליו חוסלה כליל. יתר על כן, על פי

חזון השלום של איראן מתנהלת הזירה הבין-לאומית בשינוי משקל בין הקוטב המערבי לבין הקוטב הנגדי שבו יש לאסלאם - ובכלל זה לאסלאם השיעי בראשות איראן - מעמד מרכזי.⁴

מדובר בתפיסת עולם מסוכנת מאוד לישראל. ניתן להתווכח אם היא עולה במידת המסוכנות שלה על תפיסת העולם הנאצריסטית בשנות ה-50 וה-60 של המאה הקודמת, שלפיה יש להכריע את ישראל באמצעות קואליציה של מדינות ערביות.⁵ יהיו תוצאות הוויכוח הזה אשר יהיו, בדבר אחד אין ספק: איראן היא האתגר הגדול ביותר לקיומה של ישראל מאז שקרס הרעיון הנאצריסטי במלחמת ששת הימים.

”האמביוולנטיות היא בליבת התרבות האיראנית”⁶

בחינה של תרבות איראן ושל החברה שלה מגלה מציאות מורכבת יותר מזו הקובעת שאיראן היא האנטיתזה של ישראל. איראן היא חברה של זהויות מנוגדות, אך חשוב להבין: אין הכוונה שלכל קבוצת אוכלוסייה באיראן יש זהות משלה שמתנגשת בזהויות של הקבוצות האחרות, אלא שהזהויות המנוגדות קיימות כמעט אצל כל איראני - בין אם מדובר באחד מבכירי המשטר ובין אם מדובר במנהיג אופוזיציה שחי בחו”ל.

במובן מסוים החיבור שבין ”עם לבדד ישכון” לבין השאיפות להיות מעצמה אזורית הנשענת על תרבות עתיקה מזכיר את ישראל. יש הטוענים שהדמיון הזה מסביר את עומק הקשרים בין שתי המדינות בתקופה שבה היה באיראן משטר אחר שהפגין רצון טוב כלפי ישראל. ואלה הם הניגודים העיקריים שקיימים בתוך איראן:

1. **בין ביטחון עצמי לחשש קיומי.** מחד גיסא, כל המשטרים באיראן חתרו באופן בלתי מתפשר להשיג מעמד של מעצמה אזורית. מאידך גיסא, יש לאיראנים תחושה שמדינתם מבודדת ומוקפת אויבים, ובהם המעצמות,⁷ ושהיא זקוקה לעוצמה צבאית משמעותית כדי שתוכל להגן על עצמה.
2. **תחושת הקץ מול תחושת הנצח.** מחד גיסא, הציוויליזציה האיראנית השתנתה מן היסוד ארבע פעמים בעקבות פלישות מבחוץ⁸ והתעצבה מחדש כתוצאה משילוב הציוויליזציה המקומית עם הציוויליזציה של הפולשים. מאידך גיסא, מדובר בציוויליזציה מפוארת בת אלפי שנים, שבראשה עמדו שושלות מקומיות חזקות, ושבשיאה הטביעה את חותמה הצבאי, הכלכלי והתרבותי על ארצות רבות מחופי סין במזרח ועד למבואות יוון במערב.⁹
3. **רכות והסברת פנים לעומת אלימות.** מחד גיסא, מדובר בתרבות המקפידה על הסברת פנים, על אירוח, על שירה¹⁰ ועל אסתטיקה.¹¹ מאידך גיסא, מדובר באומה שבחרה בדרך המחאה הפוליטית האלימה פעמים רבות במאה השנים האחרונות. זו באה לידי ביטוי, למשל, באירועים שלאחר הבחירות לנשיאות במחצית השנייה של 2009.¹²
4. **החיבור בין הלאומיות האיראנית לבין האסלאם השיעי חוצה הגבולות.** רוב האיראנים¹³ רואים את עצמם מחוברים הן למדינה שבה הם חיים והן לאמונתם הדתית באסלאם השיעי שהוא במהותו דת שחוצה גבולות ולאומיים.
5. **בין מסורתיות למודרניות.** האיראנים שומרים על אורח חיים מסורתי הכולל דבקות באמונה הדתית,¹⁴ שמירה על ערכי

נשים איראניות מפגינות נגד האופוזיציה ומניפות את תמונותיהם של ח'ומייני (משמאל) ושל ח'אמנאי כד כבד עם הרטוריקה המהפכנית-דתית ועם תהליך ההשתלטות הברוטלי על המדינה התנהל ח'ומייני ברגישות בין הקטבים המנוגדים של התרבות האיראנית

מאפייניה הייחודיים - המסורת, האמונה הדתית, הפער בין ההתנהלות במרחב הציבורי להתנהלות במרחב הפרטי - וחשש ממעורבות יתר של המעצמות. לכך נוסף הדיכוי הפוליטי והתרבותי הבוטה של השאה שלא איפשר לבטא רעיונות המנוגדים לרעיונות שבהם דגל.

אייתוללה ח'ומייני זיהה את מורכבותם של הניגודים בחברה האיראנית, ולכן פילס את דרכו לשלטון בהדרגתיות באמצעות הרעיון של שלטון חכמי הדת ובאמצעות הניסיון לשמר בשנתיים הראשונות של המהפכה מראית עין של הגנה על מגוון הדעות. אולם התחזקות כוחו של הממסד הדתי והמלחמה נגד עיראק (שאותה יזם שליט עיראק סדאם חוסיין בספטמבר 1980) האיצו את הדיכוי הברוטלי של מתנגדי השלטון.

אך בד בבד עם הרטוריקה המהפכנית-דתית ועם תהליך ההשתלטות הברוטלי על המדינה - תהליך שגבה את חייהם של עשרות אלפי אנשים שנחשבו למתנגדי השלטון האסלאמי - התנהל ח'ומייני ברגישות בין הקטבים המנוגדים של התרבות האיראנית. בכך יישם ח'ומייני לקחים שהפיק מכישלונו של השאה - שכאמור איבד את שלטונו עקב פנייה חדה מדי לעבר אחד מהקטבים - והפגין הבנה אינטואיטיבית עמוקה של רצונות הציבור, לפחות של אותו חלק מהציבור שעליו ביסס את שלטונו. ניכר שח'ומייני למד מההיסטוריה של איראן מהו מקומם הנכון של אנשי הדת בתוך ההקשר התרבותי הרחב והבין את הצורך בקונסנזוס רחב ככל האפשר נוכח עוצמתו של האויב החיצוני (עיראק) שנהנה מסיועה של מעצמה (ארה"ב) ומתמיכתן של רבות ממדינות האזור.

המשפחה וכללי התנהגות ברורים המפרידים בין הבית פנימה למרחב הציבורי.¹⁵ במקביל הם פתוחים לטכנולוגיות מתקדמות. לדוגמה, הם מרבים להשתמש באינטרנט.¹⁶

6. החיבור בין גישה מציאותית לבין דמיון, הסתרה והכחשה. האיראנים משלבים בין התנהלות מפוכחת ופרגמטית המחוברת היטב לקרקע המציאות¹⁷ לבין אימוץ מוטיבים מעולם האמונה והדמיון ועושים שימוש נרחב בהסתרה ובהכחשה שהן מרכיב תרבותי מרכזי בהתנהלותם.¹⁸ השילוב בין השניים בולט באמונה השיעית¹⁹ ובא לידי ביטוי מובהק בחזונו של הנשיא אחמדינז'אד המשלב בין הסתכלות ריאליסטית, מפוכחת וערמומית²⁰ לבין חזיונות שיבתו של האימאם הנסתר (המהדי).²¹

7. בין שנאת ארה"ב להערצתה. מחד גיסא, זוכרים האיראנים את "החטא הקדמון" של ארה"ב: הדחת ראש הממשלה מוצאדק ב-1953, שאותו אימץ המשטר האסלאמי לחיקו כדי להשיג את תמיכת ההמונים בהתנגדותו ל"שטן הגדול". מאידך גיסא, רבים בציבור האיראני מעריצים את ארה"ב ואת התרבות האמריקנית בניגוד להלכי הרוח הרווחים בעולם הערבי.²²

"איראן תהיה בעתיד חברה חופשית ללא דיכוי, ללא אכזריות וללא כוחנות"²³

הניגודים הרבים בחברה ובתרבות של איראן היו בין הגורמים שעוררו את השנאה העזה לדרכו של השאה מוחמד רזא פהלאווי ולבניית הקואליציה הרחבה נגדו שהובילה לנפילתו בתחילת 1979. השאה משך את איראן בעוצמה לקוטב אחד, והציבור ראה בכך ביטול של

4. **סיום המלחמה עם עיראק.** החל מאמצע 1982 עברה למעשה היוזמה במלחמה - לפחות על הקרקע - לידי האיראנים. צבא איראן ניסה להכריע את צבא עיראק, להפיל את משטרו של סדאם חוסיין ו"להגיע לבגדאד בדרך לירושלים". אולם המחיר בחיי אדם (600 אלף הרוגים), בציוד צבאי ובתשתיות כלכליות וכן אווירת הנכאים שהשתררה בציבור הביאו את ח'ומייני - בעצת יועציו הקרובים ובראשם רפסנג'ני - "לשתות את כוס התרעלה" ולהסכים ב-1988 להפסקת המלחמה עם האויב השנוא.²⁷

”במראנו כולנו מתאבקים, אך מאחורי הקלעים כולנו מכורים לסמים”²⁸

ראיית העולם המורכבת של ח'ומייני הביאה לכך שלאחר מותו טענו ארבעה זרמים מנוגדים בתוך המשטר שהם יורשי דרכו: השמרנים בראשות ח'אמנאי, השמרנים הפרגמטים בראשות רפסנג'ני, האולטרה-שמרנים בהנהגת אנשי דת בכירים ובהם אייתולה מצבאח יזדי (כיום מייצגם במערכת הפוליטית הוא הנשיא אחמדינז'אד) והרפורמיסטים שמנהיגם הבולט הוא ח'אתמי.

האמביוולנטיות בפרשנות דרכו של ח'ומייני איפשרה למשטר לשרוד בהצלחה כ־20 השנים האחרונות: להתגבר על מחלוקות פנימיות ועל יריבים מבית, לצלוח איומים חיצוניים (כגון הכללת איראן ב"ציר הרשע") ולהמשיך בפיתוח המדינה בתחומי הכלכלה והטכנולוגיה

כל אחד מהזרמים האלה מבסס את האידיאולוגיה שלו על אותם המרכיבים של תורת ח'ומייני המתאימים לדרכו ומתפלמס עם מי שבחרו להישען על מרכיבים אחרים באותה התורה. המחלוקת העמוקה על פרשנות דרכו האמביוולנטית, מחברת הניגודים, של ח'ומייני עומדת בבסיס הטלטלות הפוליטיות שעברו על המשטר ב־20 השנים האחרונות. הוויכוח העמוק בתוך המשטר הוליד את התקווה בקרב מתנגדי המשטר האסלאמי באיראן ומחוצה לה שניתן להציב חלופה בת קיימא למשטר המפולג. אולם מי שזוהי תקוותם מתעלמים מכך שמדובר למעשה במחלוקת פרשנית על דרכו של אב מייסד אחד, וכי כל הפלגים מסכימים על עקרונות הליבה של המשטר, שאחד מהם, דרך אגב, הוא החתירה להשגתה של יכולת לעשות שימוש צבאי בטכנולוגיה גרעינית.

האמביוולנטיות בפרשנות דרכו של ח'ומייני איפשרה למשטר לשרוד בהצלחה ב־20 השנים האחרונות: להתגבר על מחלוקות פנימיות ועל יריבים מבית, לצלוח איומים חיצוניים (כגון הכללת איראן ב"ציר הרשע") ולהמשיך בפיתוח המדינה בתחומי הכלכלה והטכנולוגיה. עם זאת הפרשנות הרחבה יחסית של משנת ח'ומייני חוללה גם תהליכים מנוגדים שמחלישים את הממד האמביוולנטי - המגשר בין הניגודים - שלה ויכולים לקעקע מן היסוד את דרכה של המהפכה. התהליכים המרכזיים שבהם מדובר:

1. השתלטות משמרות המהפכה על תהליכי קבלת ההחלטות

ח'ומייני הבין שהוא מחולל שינוי היסטורי עמוק בתרבות של איראן בכך שהוא הופך את איש המופת הדתי (מרג'ע תקליד) למקבל ההחלטות המדיניות פוליטיות בהתאם לעיקרון של שלטון חכמי הדת (ולאית פקי). העתקת השפעתם של אנשי הדת מהמרכזים הדתיים השיעיים (קום ומשהד באיראן; נג'ף וכרבלא בעיראק) למוקד קבלת ההחלטות בטהראן הייתה המהפכה הגדולה ביותר בתרבות האיראנית זה מאות שנים, למעשה מאז הפיכתה של איראן למדינה שיעית במאה ה־16. היא הייתה מנוגדת למסורת הפוליטית באיראן ותוצר של "המהפכה בעניינים הדתיים פוליטיים" שאותה יזמו ח'ומייני וכמה חכמי דת שהיו מקורבים אליו בתחילת שנות ה־60.²⁴ עם זאת עיצבו ח'ומייני ושני ממשיכיו הפרגמטיים, שאינם נחשבים לבעלי סמכות בתחום הדת - ח'אמנאי ורפסנג'ני - את השלטון בדרך שמנסה לגשר על פני הניגודים ולפשר ביניהם. לשם כך הם קיבלו כמה החלטות מרכזיות:

- 1. איזון בין ריבונות האל לריבונות העם.** אף שהמשטר החדש היה מבוסס על העיקרון של שלטון אנשי הדת שמקבלים את הגליטימציה לשלטו ישירות מאלוהים, היה חשוב מאוד לח'ומייני לשלב גם את ריבונות העם לתוך בסיס שלטונו. הוא עמד על כך שכל שינוי במשטר יקבל אישור של העם במשאל או בבחירות,²⁵ והיה לו חשוב מאוד שדרכו תנצח במשאל העם או בבחירות האלה. פועל יוצא של הגישה הזאת הוא מערכות הבחירות החופשיות יחסית לנשיאות ולפרלמנט שאיפיינו את שני העשורים האחרונים באיראן מאז תום המלחמה נגד עיראק ומותו של ח'ומייני.
- 2. שילוב בין האתוס הלאומי לאמונה הדתית.** ח'ומייני נמנע מלפגוע במסורות לאומיות מרכזיות - גם אלה שאובות מהעבר הטרום-אסלאמי ומהדת הזורואסטרית. הדוגמאות הבולטות ביותר הן ההחלטה להמשיך להתבסס על לוח השנה הפרסי שלפיו ראש השנה חל בחג האביב - הנורוז - וההנחיה שלא לפגוע בבירה הפרסית העתיקה, פרספוליס, אף שהייתה סמל שנוא לשלטון השאה, שכן הוא ערך בה חגיגות ראוה הדוניסטיות. גם הגיוס הלאומי למלחמה נגד עיראק, שאותו ניצלו אנשי הדת כדי לבסס את שלטונם, שילב בין האתוס האיראני לבין המוטיבים השיעיים.²⁶
- 3. הגישה הפרגמטית בתחומי הכלכלה והטכנולוגיה.** ח'ומייני לא קיבל את הגישה הטוענת שהכלכלה הגלובלית והטכנולוגיה המתקדמת מנוגדות לערכי האסלאם. אומנם נבנתה כלכלה מקבילה של מוסדות אסלאמיים, אך הכלכלה האיראנית המשיכה לחזר - ממניעים פרגמטיים - אחרי משקיעים זרים כדי שיפתחו את המדינה, בעיקר בתחום הנפט והגז. מדובר בתחום שבו תלותה של איראן בטכנולוגיות זרות נמשכת עד היום. בתחום התקשורת אומנם מנסה המשטר לשלוט בתכנים באמצעות הטלת מגבלות על הצבתן של צלחות לוויין ועל השימוש באינטרנט, אך לעומת זאת הוא נכנס בעצמו בתנופה רבה למרחב האינטרנטי. ביטויים נוספים לפרגמטיזם של ח'ומייני היו הסתייעותו בטכנולוגיה התקשורתית של תקופתו (קלטות שמע) לשם קידום המהפכה שלו והחלטתו לאשר את פיתוחה של תעשיית הקולנוע באיראן.

במדינה. משמרות המהפכה ויוצאי המשמרות שולטים כיום על תאגידי הענק במדינה, על פרויקטי התשתית המרכזיים, על השלטון המקומי במחוזות ובערים ועל גופי קבלת החלטות המרכזיים במדינה.²⁹ המנהיג ח'אמנאי נסמך עליהם יותר ויותר בקבלת החלטותיו, והם הפכו לאלטיה השלטונית הכמעט יחידה במדינה. בקבוצה הזאת מצויים בכפיפה אחת מחויבות עמוקה לעקרונות המהפכה ופרגמטיזם, אך נראה שהיא לא מקיימת בתוכה את השיח האמביוולנטי העמוק שביכולתו לגשר בין הניגודים.

2. היחלשות הממסד הדתי שהיה במחצית השנייה של המאה ה-20 הבסיס לתסיסה האינטלקטואלית הבלוטת ביותר באיראן. בשנים שבהן הספרות והשירה - מוקדי היצירה ההיסטוריים באיראן - היו בנסיגה בגלל ההתערבות הכוחנית של משטר השאה בהם, והקולנוע הייחודי עוד לא עיצב את דרכו, היה השיח הדתי העצמאי יחסית מוקד לחשיבה וליצירה הרוחנית במדינה. הוא הנביט זרמי חשיבה משמעותיים שהבולט בהם

משמרות המהפכה ויוצאי המשמרות שולטים כיום על תאגידי הענק במדינה, על פרויקטי התשתית המרכזיים, על השלטון המקומי במחוזות ובערים ועל גופי קבלת החלטות המרכזיים במדינה

- מתוקף הצלחתו הפוליטית - היה זה של אנשי הדת בהנהגת ח'ומייני. בתחילה הכיל בתוכו השיח את הניגודים האיראניים, אך לאחר זמן מה חדל מכך. הקושי של המנהיג ח'אמנאי לבסס את סמכותו בתחום הדת דירבן אותו להאיץ את המגמה שבה החל ח'ומייני - לדכא את החשיבה החופשית בקרב הממסד הדתי. (אם כי חשוב לציין שהדיכוי של ח'ומייני היה מתוחכם יותר וידע לעטוף את אגרוף הברזל בכפפה של משי). כיום מורכב הממסד הדתי באיראן ברובו מחבורה של אומרי הן העובדים בשירות המשטר. לאנשי הדת אין יכולת אינטלקטואלית ואין עוצמה פוליטית - המתרכזת כאמור בידי משמרות המהפכה - כדי לחזור ללב קבלת החלטות. לכן אין זה מפליא שאיש הדת המשפיע ביותר כיום בקום - אייתוללה סיסתאני - הוא בכלל מנהיג השיעים של עיראק אשר מפגין חשיבה עצמאית.³⁰

3. מראית העין של ריבונות העם הולכת ונעלמת. החשיבות שהקנו ח'ומייני ויורשיו הישירים לקבלת הלגיטימציה מהעם הובילה ב-1997 לבחירתו ברוב עצום של מוחמד ח'אתמי הרפורמיסטי לנשיא איראן. המנהיג העליון של איראן, ח'אמנאי, ראה בכך איום ממשי על מעמדו, שכן הוא נעדר סמכות דתית ממשית, ומנגד הנשיא הנבחר היה איש דת מוכר בדרגת חג'ת אלאסלאם ונהנה מתמיכה עממית ניכרת. ח'אמנאי החל אפוא לקעקע את היסודות של ריבונות העם כדי להגן על מעמדו,

ובתהליך הזה כרת ברית עם אנשי משמרות המהפכה ועם הגורמים האלימים והקיצוניים ביותר של המהפכה, שאחמדז'ינו'אד היה להם לפה. המשטר מדכא אפילו את מראית העין של הביטויים לדמוקרטיזציה ומוביל למעשה להיווצרותה של דיקטטורה.³¹ התהליכים האלה מחזקים את הניגודים המושרשים בתרבות האיראנית. התחושה של ציבור רחב ש"גונבים לו את המדינה" באמצעות דיכוי יכולתו לנוע בין הקטבים המנוגדים של זהות ולבטא אותם גרמה לו בשנה האחרונה להתפרץ בעוצמה רבה נגד המשטר - גם במחיר של סיכון חייו.

עם זאת יחסי הכוחות בין הצדדים עדיין ברורים. המשטר אומנם נשען על מיעוט - ההערכה היא שרק 20%-30% מהאוכלוסייה נאמנים לו לחלוטין - אך המיעוט הזה הוא קוהרנטי ובעל העוצמה הביטחונית והשלטונית. מנגד, הרוב הדומם מתקשה להתאגד סביב תנועת מחאה שמנהיגיה הם, למעשה, חלק מהממסד השלטוני במובנו הרחב, ולא ברור להיכן הם רוצים להוביל את איראן. כך, למשל, לא ברור עד כמה מחויבים מנהיגי האופוזיציה לשיכון המתחים המתגברים בין הניגודים התרבותיים הבסיסיים. (השלטון מאשים אותם שיאפשרו לגורמים חיצוניים להשתלט על המדינה. זהו, כזכור, החטא החמור ביותר שיחוס לשאה).

ההבנה המתגברת באיראן שהמשטר האסלאמי מסתגר בתוך עצמו ושולל את הרכיבים בתורת ח'ומייני שנתנו מענה לניגודים התרבותיים מציבה את המדינה בצומת דרכים היסטורי. אולם אין זה אומר שהמשטר במדינה עומד להשתנות בקרוב - כפי שמקווים גורמים שונים בעולם שמעוניינים להתחמק מעימות דיפלומטי או צבאי עם המשטר הזה.

מאחר שלעת עתה לא עומדת על הפרק הידרדרות מהירה שעליה לא יוכל המשטר להשתלט, מדובר בתהליכי עומק ארוכי טווח, שהשפעתם תבוא לידי ביטוי לכל המוקדם בתוך כעשור. התהליכים האלה יושפעו במידה רבה מזוהתם של המנהיג הבא (ח'אמנאי בן 70) ושל הנשיא הבא שייבחר ב-2013.

ניתן לחשוב על שלושה תרחישים מרכזיים בטווח הבינוני ובטווח הארוך:

1. סדר חדש. ייתכן שההתנגדות לדרכו של המשטר הנוכחי, המדכא את המגוון התרבותי באיראן, תלך ותגבר עד כדי כך שתיווצר מסה קריטית שתוכל להוביל למהלך של שינוי. כפי שהדברים נראים כעת, יתקשה המשטר הנוכחי להשתנות בהתאם לדרישות האופוזיציה, ולכן סביר להניח שהשינוי הזה יתפתח - אולי אף בתגובת שרשרת מהירה - לתמורה במשטר עצמו. (אפשר שבאיראן יתרחש תהליך כמו זה שהיה בבריה"מ: שם הוביל גורבצ'וב רפורמות מרחיקות לכת - הגלסנוסט והפרסטרויקה - ואלה הסתיימו בקריסת המשטר הקומוניסטי). לתרחיש כזה נדרשים מנהיגים מתוך המערכת הפוליטית הקיימת המזוהה עם דרכו של המשטר שיוכלו לשכנע חלק משמעותי מהממסד הביטחוני והביורוקרטי שהמשך הדרך הנוכחית מוביל את המשטר לעימות פנימי בלתי נמנע או להתרסקות. אולם בשלב הזה נראה שצמרת המשטר הנוכחי יכולה למנוע את התפתחותו של תרחיש כזה לפחות בשנים הקרובות.

אחמדינז'אד נואם

נוכח יחסי הכוחות העכשוויים בין גורמי הכוח השונים באיראן אין זה ריאלי לצפות להיווצרותו של סדר חדש - בעיקר משום שאין בנמצא גורמים שיפוררו את המשטר מבפנים

אחרות, כרגע אין זה ריאלי לצפות להיווצרותו של סדר חדש - בעיקר משום שאין בנמצא גורמים שיפוררו את המשטר מבפנים.

מה על ישראל לעשות נוכח התהליכים האלה?

על המערב - ובכלל זה על ישראל - לעמוד מהצד ולא להתערב בתהליכים האלה, שכן מדובר בשיח פנימי שבו מנסים האיראנים להגדיר את זהותם - הלאומית, הדתית, הפוליטית והחברתית - נוכח הניגודים הפנימיים הרבים שקיימים בה.

למערב יש עניין רב בעלייתו של משטר מתון באיראן, אולם תמיכה מבחוץ במחנה הרפורמיסטי עלולה להביא לדה־לגיטימציה שלו גם בעיני המעוניינים בשינוי. זה מה שקרה למשטר השאה: הוא הואשם בבגידה משום שסילק את ראש הממשלה מוצאדק ב־1953 בסיועו של ארה"ב ושל בריטניה. אם המחנה הרפורמיסטי ייחשב למשתף פעולה עם גורמים חיצוניים, יחליש הדבר מאוד את התוקף של טיעונו ואף עלול לסכן את חיי פעיליו.

זוהי הסיבה להצהרה הבאה של אחד מראשי הרפורמיסטים באיראן: "אנחנו מבקשים מממשלות המערב לא לנצל את המצב הפנימי כדי להשיג מהממשלה הנוכחית באיראן הסכמים שיפגעו בזכויות העם האיראני"³².

לכן, לדעתי, הדרך הנכונה להשתלב במאבק התרבותי הפנימי היא להמשיך ולתת ביטוי - באמצעות קול ישראל בפרסית, אתרי אינטרנט ואולי אף תחנת טלוויזיה בלוויין - למתח ההולך וגדל בין דמותו של המשטר הנוכחי לבין התרבות האיראנית רבת הניגודים. זאת כדי להעשיר ולהרחיב ככל הניתן את השיח בסוגיית הזהות שמתנהל באיראן.

מכיוון שמדובר בתהליכים ארוכים שלא יניבו דיווידנדים מדיניים

2. הסדר ציני. אפשר שהמשטר ייתן מענה לניגודים התרבותיים באמצעות חיבור ציני בין הדיקטטורה של משמרות המהפכה לבין מראית עין של פתחון פה לגורמים אחרים. גם התפתחות כזאת היא למעשה קץ הסדר כפי שעיצב אותו ח'ומייני. הדוגמה המובהקת כיום לגורם במשטר שיכול להוביל להסדר כזה היא ראש עיריית טהראן מוחמד קאליבאף. מצד אחד, כשהיה בכיר במשמרות המהפכה ומפקדו של מנגנון ביטחון הפנים הוא היה מראשי המדכאים של התנועה הרפורמיסטית. אולם לאחר מכן הוא בנה לעצמו דימוי רך של חביב הנשים ושל מי שקורץ לכיוונה של תנועת המחאה כדי להיבחר ברוב גדול לראשות עיריית טהראן. באמצעות התנהלות צינית כזאת יוכל המשטר להציג מצג של גישור על הפערים התרבותיים. התפתחותו של תרחיש כזה יכולה להבטיח את יציבות המשטר לאורך זמן ואת המשך מדיניות הגרעין, אף שבטווח הארוך יותר (עשור ויותר) היא עשויה להביא להתפוררות המשטר מבפנים.

3. דיקטטורה. ייתכן שיימשך התהליך הנוכחי שבו הולכים ומצטמצמים המגוון התרבותי וחופש הביטוי, ונכפות בכוח הגישות השמרניות הנוקשות מבית מדרשו של המשטר. אם כך יקרה, סביר להניח שיושלם תהליך הפיכתו של המשטר מאוליגרכי־תאוקרטי, כפי שהיה בימי ח'ומייני, לאוטוריטרי־פופוליסטי, שהוא הדפוס שאותו משליט הנשיא אחמדינז'אד. בתרחיש הזה יחלוף זמן רב - יותר מעשור - עד שיקומו גופי ההתנגדות הנדרשים להפלת המשטר.

נוכח יחסי הכוחות העכשוויים בין גורמי הכוח השונים באיראן נראה שהמדינה צועדת לכיוון של מאבק בתוך המשטר בין תומכי "ההסדר הציני" לבין אלה הדוחפים בכל כוחם לדיקטטורה מובהקת. במילים

הערות

מהירים, הרי שההתנהלות בסוגיית הגרעין האיראני צריכה להתבסס על ההבנה שלפיה לא יהיו בעשור הקרוב שינויים פנימיים באיראן שיובילו למדיניות גרעין נוחה יותר לקהילה הבינ-לאומית. מכיוון שלוחות הזמנים בתחום הגרעין נמדדים בשנים בודדות, ואילו תהליכי השינוי הפנימיים נמדדים בשנים רבות - לפחות עשר - צריכה המדיניות של הקהילה הבינ-לאומית בתחום הגרעין לא להביא בחשבון את האפשרות של שינוי פנימי.

1. הנשיא אחמדינ'אד, נאום בעצרת הכללית של האו"ם, 23 בספטמבר 2008, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/791/515.html>
2. תעתיק השמות הפרסיים במאמר מבוסס על דרך הכתיבה המוכרת בישראל ולא על התעתיק הפונטי המדויק.
3. אחמדינ'אד בנאום בפני העצרת הכללית של האו"ם ב-26 בספטמבר 2007: "כמה מהמעצמות מקרבות את כל הערכים האנושיים... הן מקדמות ספקנות והונאה ביחסים בין מדינות ובין עמים... הן משקריות בגלוי, מעלות האשמות חסרות שחר נגד אחרים, פועלות בניגוד לכל נורמות חוקיות ופוגעות ברוח האמון והידידות". <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iran/2007/iran-070926-irna01.htm>
4. הגישה הזאת באה לידי ביטוי בהרחבה בנאומי הנשיא אחמדינ'אד, כולל מעל בימת העצרת הכללית של האו"ם, אך גם בנאומיו של מנהיג איראן ח'אמנאי באירועים דתיים וממלכתיים ובהתבטאויות של מנהיגים איראנים אחרים.
5. הדיון בהשוואה הזאת, שלא יתקיים במסגרת המאמר הזה, מעלה את התהייה אם גם לתפיסות האיראניות יש נקודת קריסה, כיצד ניתן לקדמה, והאם מהלך צבאי ישראל משכנע בסדר גודל של מלחמת ששת הימים יכול להיות בין המחוללים לכך.
6. עבאס כיראסטמי, במאי קולנוע איראני (מתוך: Hamid Dabashi, **Close Up: Iranian Cinema - Past, Present, and Future**, Verso, 2001, p. 72). במאמר הזה אני מביא ציטוטים רבים מפי במאי קולנוע איראנים, שבעיני רבים מחוקרי התרבות של איראן הם כיום האליטה האינטלקטואלית החשובה ביותר במדינה בעקבות התמעטות מספרם של המשוררים ושל הסופרים לאחר המהפכה.
7. השאה רזא פהלאווי הואשם שפגע בעצמאות איראן משום שנוער בסי-איי-אי כדי להביא לסילוקו של ראש הממשלה מוחמד מוצאדק ב-1953. בתקופתו ראו האיראנים בבריה"מ את האיום הגדול ביותר על ארצם. בעיני משטר המהפכה האיום הגדול הוא ארה"ב. תפיסת האיום הזאת החריפה בעקבות המערכות באפגניסטן ב-2001 ובעיראק ב-2003, שכן בעקבותיהן נוצרה למעשה נוכחות אמריקנית בכל גבולותיה של איראן. (נוסף על הנוכחות הצבאית באפגניסטן ובעיראק יש לארה"ב קשרים הדוקים עם פקיסטן, עם מדינות המפרץ הפרסי ועם טורקיה ונוכחות גוברת ברפובליקות האסלאמיות שאינן לעצמאות לאחר התפרקות בריה"מ).
8. מדובר בכיבושים של אלכסנדר הגדול במאה ה-4 לפני הספירה, של הערבים המוסלמים במאה ה-7 לספירה, של הסלג'וקים במאה ה-11 ושל המונגולים במאה ה-13.
9. האימפריה האחמנית (בין המאה ה-6 למאה ה-4 לפני הספירה), האימפריה הסאסאנית (בין המאה ה-3 למאה ה-7 לספירה), השושלת הצפאווית (בין המאה ה-16 למאה ה-18) והשושלת הקג'ארית (בין המאה ה-18 למאה ה-20).
10. חמיד דבשי, חוקר התרבות של איראן, כותב: "השירה הפרסית היא הדופק של התרבות האיראנית, החריזה והמקצב של הזיכרון המשותף". Hamid Dabashi, **Iran: A People Interrupted**, New York, The New Press, 2007, p. 13
11. ראו למשל תמונות של כיכר האימאם באיספהאן כדי להתרשם מהאסתטיקה שלה.
12. המהפכה החוקתית ב-1906, הפיכת רזא חאן ב-1921, סילוק מוצאדק ב-1953, המהפכה האסלאמית ב-1979 ומהומות הסטודנטים ב-1999 הם דוגמאות מובהקות לאלמנטים הטבועה באיראנים. ראו את ספרו של פרופ' דוד מנשרי, **איראן במהפכה**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1988

13. הפרסים, האזורים והגילאים מוגדרים, שהם יותר מ-80% מתושבי המדינה, מזדהים עם הלאומיות הפרסית ושותפים לאותה הדת: האסלאם השיעי.
14. על מקומה של הדת בחיי האיראנים ניתן ללמוד משירין עבאדי, מתנגדת המשטר וזוכת פרס נובל לשלום ב-2003. בספרה האוטוביוגרפי "איראן מתעוררת" היא מתארת כיצד התגלות דתית בגיל ההתבגרות הפכה אותה למאמינה אדוקה: "באופן פתאומי השתלטה עליי תחושה בלתי מוסברת... הרגשתי שאלוהים עונה לתפילותיי. עצבותי נעלמה, ואופוריה מוזרה השתלטה על ליבי. מאותו הרגע הפכה אמונתי באל בלתי ניתנת לערעור". Shirin Ebadi, **Iran Awakening**, New York, Random House, 2006, p. 10
15. מוחסן מחמלבאף, במאי קולנוע: "הציבור באיראן עוסק בהונאה עצמית. יש חיים חיצוניים וחיים פנימיים. אתה יכול ללמוד להכיר איראני רק בביקור בביתו". Dabashi, **Close up**, p. 208.
16. ב-2004 היו האתרים בשפה הפרסית רבע מכלל האתרים באינטרנט. ראו: Nasrin Alavi, **We Are Iran**, New York, Soft Skull Press, 2005, p. 1
17. כפי שבא לידי ביטוי, בין היתר, בתרבות המשא ומתן הקשוחה - "תרבות הבזאר" - המיוחסת להם.
18. בהראם בזאאי, במאי קולנוע איראני: "האמנות האיראנית היא אמנות ההסתרה. כל מה שקשור אלינו הוא הסתרות, החבאה והתגוננות". Dabashi, **Close Up**, p. 87
19. ראו גם את מאמרו של ד"ר גיא בכור "ניצחון אלוהי" באתר האינטרנט www.gplanet.co.il
20. אחמדינ'אד: "טרור ונשק בלתי קונוונציונלי הם שני האיומים העומדים בפני הקהילה הבינ-לאומית", נאום בעצרת הכללית של האו"ם, 17 בספטמבר 2005, <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iran/2005/iran-050918-irna02.htm>
21. אחמדינ'אד: "מישהו אמר לי שכאשר התחלתי את נאומי בעצרת הכללית של האו"ם במילים 'בשם אללה', הקיפה אותי הילה עד לסיום הנאום. גם אני הרגשתי שהאווירה השתנתה בבת אחת, ושכל המנהיגים הנוכחים לא מציצו במשך כחצי שעה". אתר החדשות האיראני באתר, 29 בנובמבר 2005
22. לדוגמה: 64% מהאיראנים מאמינים שלאיראן ולמערה, כולל ארה"ב, יש בסיס משותף, ורק 12% מאמינים שעומות הוא בלתי נמנע. מתוך סקר שערך WorldPublicOpinion.org בתחילת 2008
23. ח'ומייני בראיון בפריז לשבועון הגרמני **דר שפיגל** ב-7 בנובמבר 1978, בשיחה של המהפכה ושלושה חודשים לפני חזרתו לטהראן.
24. לסוגיה הזאת ראו: אמיר טאהירי, **רוח אללה - ח'ומייני והמהפכה האסלאמית**, תל-אביב, עם עובד, 1985
25. Christopher de Bellaigue, **The Struggle for Iran**, New York Review of Books, 2007, pp. 27-29
26. התעמולה של המשטר הדגישה שמדובר במלחמה לאומית. על האופן שבו נקלט המסר הזה בקרב הציבור באיראן ראו: אזאר נאפיסי, **לקרוא את לוליה בטהראן**, תל-אביב, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2005
27. על ההחלטה הזאת ראו, למשל: אנתוני קורדסמן ואברהם וגנר, **מלחמת איראן-עיראק**, תל-אביב, מערכות, 1990, עמ' 425-430
28. Dabashi, **Close Up**, p. 204
29. הם שולטים בממשלה, במועצה העליונה לביטחון לאומי ובמועצה לקביעת האינטרסים של האומה.
30. מחקר מכונן בסוגיה הזאת ראו: Mehdi Khalaji, **The Last Marja: Shiism and the End of Traditional Religious Authority in Iran**, מחקר מפורסם בכתובת: <http://www.washingtoninstitute.org/pubPDFs/PolicyFocus59final.pdf>
31. חוקרים רבים כתבו על התופעה הזאת - בין היתר במכון וושינגטון ובמרכז ללימודי איראן באוניברסיטת תל-אביב.
32. מהדי כרובי, ממנהיגי תנועת המחאה הרפורמיסטית, **ללונדון טיימס**. הדברים צוטטו בוושינגטון **אינדיפנדנט** ב-22 בדצמבר 2009

מסקנות מבצעים ממלחמת רוסיה-גאורגיה

אף שנמשכה זמן קצר ואף שהייתה מצומצמת בהיקפה, ניתן להסיק ממלחמת רוסיה-גאורגיה לא מעט מסקנות מבצעיות חשובות. המאמר הזה מציג כמה מהן

שיירה רוסית בדרך לדרום־אוסטיה, 9 באוגוסט 2008
באמצעות המלחמה ביקשה רוסיה להפיגן נכונות
לפעול באופן כוחני כדי להגן על האינטרסים שלה,
להניא את המערב מלהתערב ב"חצר האחורית" שלה
ולהרתיע את מדינות הגוש המזרחי לשעבר מלנקוט
מדיניות המנוגדת לרצונה

רס"ן ליעד גלכוע
רמ"ד התורות התחומיות
בחטיבת תוה"ד

שורשי המלחמה בין רוסיה לגאורגיה טמונים בסכסוכים שנתרו ללא פתרון בקווקז מאז התפרקה ברית המועצות. הסיבה המיידית לפרוץ המלחמה הייתה רצונה של גאורגיה להשליט את ריבונותה על דרום-אוסטיה, מחוז אוטונומי ברפובליקה הסובייטית הסוציאליסטית של גאורגיה שהכריז על עצמאותו ב-1990. לאחר שגאורגיה כשלה בניסיונה לדכא את הבדלנות בחבל הכריזו הצדדים ביוני 1992 על הפסקת אש, וזו הביאה להפרדה דה-פקטו ביניהם. ניסיון של גאורגיה ב-1993 להחזיר את ריבונותה על חבל בדלני נוסף - אבחזיה - כשל אף הוא.

השקט היחסי באזור נשמר עד 2004. באותה השנה שוב ניסתה גאורגיה - בהנהגת מיכאיל סאקשווילי - להשליט את ריבונותה על דרום-אוסטיה, אך כשלה פעם נוספת. בין הרוסים לאוסטים התפתחה מערכת יחסים של תועלת הדדית, וברבות השנים הפכו למעשה הרשויות בדרום-אוסטיה לעושי דברה של רוסיה. בד בבד הלכו והידרדרו היחסים בין רוסיה לבין גאורגיה ככל שגאורגיה הגבירה את שיתוף הפעולה הביטחוני שלה עם ארה"ב ועם נאט"ו.¹ בין יוני לאוגוסט 2008 הסלים הסכסוך בדרום-אוסטיה: התנגשויות חמורות פרצו בין הגאורגים לאוסטים, וגאורגיה האשימה את רוסיה בביצוע פרובוקציות בחבל. כשניסתה גאורגיה פעם נוספת לכפות את מרותה על החבל, לא עמדה רוסיה מנגד. באמצעות המלחמה ביקשה רוסיה להפגין נכונות לפעול באופן כוחני כדי להגן על האינטרסים שלה, להניא את המערב מלהתערב ב"חצר האחורית" שלה ולהרתיע את מדינות הגוש המזרחי לשעבר מלנקוט מדיניות המנוגדת לרצונה.²

מהלכי המלחמה³

בלילה שבין 7 ל-8 באוגוסט 2008 פתחה גאורגיה במבצע רחב היקף בבירת דרום-אוסטיה צחינוואלי ובסביבותיה.⁴ השכם בבוקר 8 באוגוסט פתחו כוחות גאורגיים במתקפה יבשתית על צחינוואלי ובמקביל פעלו ממערב לעיר וממזרחה. עד לשעות אחר הצהריים הצליח צבא גאורגיה להשתלט על חלק ניכר מצחינוואלי ועל כמה כפרים שמסביב לה נוכח התנגדות הולכת וגוברת - בעיקר אש שירו כוחות רוסיים מהאוויר ומהיבשה. אולם המהלכים שנקט צבא גאורגיה באגפיה של צחינוואלי נכשלו בדרך כלל, ולא עלה בידו למלא את משימתו המרכזית: לחסום את הדרכים הראשיות המובילות לצחינוואלי ממערב ורוקי ומהבסיס הצבאי בג'אוה.

צבא רוסיה הצטרף מיד ללחימה באמצעות כוחות קרקע, אוויר וים ותקף גם מטרות גאורגיות מחוץ לדרום-אוסטיה. כבר בבוקר 8 באוגוסט החל חיל האוויר של רוסיה לתקוף מטרות במרכז גאורגיה, ובהדרגה הוא הרחיב את תקיפותיו לחלקים אחרים של המדינה. התקיפות האלה היו גם נגד מטרות אזרחיות.

נוכח ההתנגדות העזה נאלץ צבא גאורגיה ב-8 באוגוסט בערב לסגת ממרכז צחינוואלי, אולם הוסיף להחזיק בעמדותיו בדרום העיר. לאחר שהתארגן מחדש הוא ניסה למחרת בשעות אחרי הצהריים להשתלט שוב על העמדות שמהן נסוג, אולם נתקל בהתנגדות, ספג אבדות ונאלץ שוב לסגת.

ב-10 באוגוסט אחרי הצהריים כבר ניכרו סימני שבירה בקרב החיילים הגאורגים - תוצאה של לחץ רוסי הולך וגדל. שעות ספורות לאחר מכן הכריזה גאורגיה על הפסקת אש חד-צדדית ועל הסגת כוחותיה

מדרום-אוסטיה. הנסיגה הושלמה כמעט לגמרי בחצות הלילה שבין 10 ל-11 באוגוסט. הכוחות הגאורגיים נסוגו לגורי, אך במהלך 11 באוגוסט התפנו גם משם והחלו להכין קו הגנה לאורך ההרים כדי להגן על הבירה טביליסי. ב-12 באוגוסט חצה צבא רוסיה את הגבול בין דרום-אוסטיה לגאורגיה וכבש את גורי שעל הדרך המובילה לטביליסי. בעקבות ההסלמה בדרום-אוסטיה התרחב העימות גם לחבל אבחזיה. ב-9 באוגוסט עגנו כמה כלי שיט רוסיים בנמל אוצ'אמצ'ירה באבחזיה, ואילו כלי שיט אחרים אכפו "אזור ביטחון ימי" לאורך חלק ניכר מהחוף של גאורגיה.

בשעות אחרי הצהריים דרשו האבחזים מכוח האו"ם המפקח על עמק קודורי לפנות מיד את בסיסו, ולאחר עזיבתו החלו לתקוף את חלקו העליון של העמק, שהיה השטח היחיד באבחזיה שנותר בשליטה גאורגית לאחר שהסתיימה מלחמת אבחזיה ב-1994 (בעקבות אותה המלחמה זכתה אבחזיה לעצמאות דה-פקטו מגאורגיה).

בלילה שבין 9 ל-10 באוגוסט חצו כוחות אבחזיים את קו הפסקת האש על נהר אינגורי וחדרו לשטח שבשליטת גאורגיה. ב-10 באוגוסט המשיכה רוסיה לתגבר את כוחותיה באבחזיה, והחל משעות הערב חצה גם צבא רוסיה את קו הפסקת האש, חדר לעומק השטח שבשליטת גאורגיה וכבש כמה יישובים.

בלילה שבין 11 ל-12 באוגוסט נסוגו הכוחות הגאורגיים יחד עם מרבית האוכלוסייה המקומית מחלקו העליון של עמק קודורי. ב-12 וב-13 באוגוסט השלימו כוחות אבחזיים ורוסיים את כיבוש העמק. הפסקת האש שעליה הסכימו הצדדים בתיווכו של נשיא צרפת ניקולא סרקוזי אמורה הייתה להיכנס לתוקף ב-12 באוגוסט בשעה 15:00, אולם צבא רוסיה וכוחות של דרום-אוסטיה המשיכו להתקדם בתוך שטח גאורגיה לפחות עד 16 באוגוסט.

נראה שגאורגיה הטילה למלחמה סד"כ הכולל ארבע חטיבות חי"ר, חטיבת ארטילריה, גדוד טנקים ויחידות הגנה אווירית - בסך הכול בין 10,000 ל-11 אלף לוחמים. חיילי חטיבת חי"ר 1, הנחשבת לעילית של צבא גאורגיה, היו מוצבים בעיראק עם פרוץ הקרבות. האמריקנים אומנם מיהרו להטיס אותם לגאורגיה, אך הם לא הספיקו להשתתף במלחמה.

להערכת מקורות שונים פלשו לגאורגיה באוגוסט 2008 בין 25 ל-30 אלף חיילים רוסיים. לרשותם עמדו 1,200 כלי רק"ם וארטילריה כבדה, 200 מטוסים ו-40 מסוקים. בחזית המזרחית סייעו לכוחות הרוסיים כמה אלפי אוסטים חמושים ואנשי מיליציה מצפון הקווקז; בחזית המערבית סייעו לרוסים 10,000 חיילים אבחזים ואנשי מיליציה מצוידים במשוריינים.

לטענת טביליסי, נהרגו במלחמה 171 אנשי צבא וביטחון גאורגים ו-228 אזרחים (להערכת המודיעין הצבאי של רוסיה נהרגו במלחמה כ-3,000 מאנשי כוחות הביטחון הגאורגיים). הרוסים דיווחו ש-67 מאנשיהם נהרגו בקרבות (ואילו הגאורגים טוענים שהמספר האמיתי הוא 400).

מסקנות מבצעיות

חשיבות ההכנה והתכנון

גורם משמעותי שתורם להצלחתו של צבא רוסיה במלחמה היה האופן שבו נערך לקראתה. הצלחתו להעביר אלפי חיילים וציוד כבד לדרום

כוחות רוסיים בשטח גאורגיה

נראה שלרוסיה היו תוכניות מבצעיות מוכנות למלחמה נגד גאורגיה

שהשתתפו בתרגיל היו לאחר מכן חלק מכוח הפלישה לגאורגיה. נוסף על כך, מוצבי הפיקוד שהשתתפו בתרגיל נותרו מבצעיים לאחר סיום התרגיל, וארמיה 58 נותרה בכוננות.⁷

קיצור שרשרת הפיקוד

בעקבות המלחמה בגאורגיה ושתי המלחמות בצ'צ'ניה שוכנע צבא רוסיה לשנות את שרשרת הפיקוד הישנה ולקצרה. הרמטכ"ל הרוסי גנרל ניקולאי מקארוב הגיע למסקנה ששרשרת הפיקוד הקיימת מסורבלת ואינה מאפשרת לקבל החלטות במהירות, להפיץ את הפקודות לחיילים, להביא להידודיות (Interoperability) בין החילות השונים ובין הזרועות השונות ולייעל את הפיקוד. תפיסתו של הרמטכ"ל יושמה באופן חלקי כבר במהלך הלחימה בגאורגיה. נוסף על ארמיה 58 הפעיל צבא רוסיה בדרום-אוסטיה חמש חטיבות חי"ר ממונעות מתוגברות תחת מפקדה שנוצרה במיוחד לשם כך ולא תחת מפקדות הדיוויזיות שאליהן השתייכו החטיבות האלה.⁸

ניצחון היתרון הכמותי

נראה שניצחון רוסיה נבע בראש ובראשונה מיתרון כמותי, וכי המפנה בקרבות התחולל ברגע שהרוסים צברו די כוחות בזירה. כאמור, על פי ההערכות הפעיל צבא גאורגיה במלחמה בין 10,000 ל-11 אלף חיילים, ואילו צבא רוסיה הקצה למלחמה בין 25 ל-30 אלף חיילים. לצד החיילים הרוסים לחמו עוד אלפי חיילים ואנשי מיליציה אבחזים ואוסטים. במילים אחרות, יחסי הכוחות בכלל המערכה נטו בבידור לצד הרוסים בשיעור של 3:1.⁹

אוסטיה ולפתוח חזית שנייה באבחזיה בתוך זמן קצר ולמרות התנאים הטופוגרפיים הקשים מעידה על הכנה ועל תכנון מוקדמים. נראה שלרוסיה היו תוכניות מבצעיות מוכנות למלחמה נגד גאורגיה. ההכנות הרוסיות כללו, בין היתר: עריכת תרגיל "קווקז 2008" במחצית השנייה של יולי, תגבור כוחות בחבלים הבדלניים לפני המלחמה, שיקום מסילת הברזל באבחזיה (יוני-יולי 2008), העברת יחידות למצב של מוכנות קבועה והרכבתן בעיקר ממגויסי חובה שהתנדבו לשירות נוסף ("קונטרקטניקים"), אימון כוחות היבשה במבצעים משולבים יחד עם זרועות וגופים נוספים של הצבא ושל מערכת הביטחון, מעקב של המודיעין הצבאי אחר הפעילות של גאורגיה ושיבוץ אנשי מודיעין רוסים בשירות המודיעין של דרום-אוסטיה. ישנה הערכה שהרוסים גם הכינו מלאי חימוש ודלק בבסיסי אוויר קדמיים.⁵

לעומת זאת נטען שצבא גאורגיה לא תירגל לחימה נגד האויב הפוטנציאלי שלו - ארמיה 58 של צבא רוסיה - ולא תיכנן כיצד לחסום את מעבר רוקי המחבר בין דרום-אוסטיה לרוסיה. לצבא גאורגיה גם לא היו תוכניות לכיבוש ג'אוה, היישוב השני בגודלו בדרום-אוסטיה, שהיה למעוז הבדלנים האוסטים במהלך הלחימה בצחינוואלי.⁶

המעבר מתרגיל לחימה

תרגיל "קווקז 2008" שערך צבא רוסיה במחצית השנייה של יולי שימש לו חזרה גנרלית לקראת היציאה למלחמה (בדומה לתרגיל "תחריר 41" שערך צבא מצרים ערב מלחמת יום הכיפורים). אחת ממטרות התרגיל - "תרגול מבצעים לאכיפת שלום באזורי לחימה" - תאמה את האופן שבו הגדיר הממשל הרוסי כלפי חוץ את מהלכיו בגאורגיה. נראה שרבים מבין 8,000 החיילים, 700 כלי הרכ"ם וכ-30 המטוסים

כשלים בתחום שיתוף הפעולה בין הכוחות השונים שהפעיל צבא רוסיה במהלך המלחמה הקשו עליו לנצח. בין הכשלים האלה בלט שיתוף הפעולה המוגבל בין חיל האוויר לפיקוד המרחבי ולכוחות היבשה: למפקד המחוז הצבאי של צפון הקווקז לא הייתה סמכות להפעיל כוחות אוויר. מפקד חיל האוויר ניהל את המערכה האווירית ממשדרו ולא נכח במוצב הפיקוד של מפקד המחוז הצבאי של צפון הקווקז. נוסף על כך בלט חסרונם של קציני סיוע ותיאום מטעם חיל האוויר בקרב כוחות היבשה. כוחות היבשה לא יכלו להכווין מטוסי קרב ומסוקי קרב משום שלא עמדו לרשותם מערכות קשר מתאימות.¹⁰

חשיבותן של העליונות האווירית ושל העליונות הימית

הרוסים ייחסו חשיבות רבה להשגת עליונות אווירית ועליונות ימית כדי להקל על פעולתם של כוחות היבשה וכדי למנוע הזרמת תגבורות לצבא גאורגיה. בעוד שהעליונות הימית הושגה בנקל באמצעות צי הים השחור, התקשו הרוסים - על פי כמה מקורות - להשיג עליונות אווירית מוחלטת. חרף היעדרם של מטוסי יירוט ושל מערך הגנה אווירית מקיף ומתואם הצליח צבא גאורגיה להסב אבדות לחיל

הרוסים ייחסו חשיבות רבה להשגת עליונות אווירית ועליונות ימית כדי להקל על פעולתם של כוחות היבשה וכדי למנוע הזרמת תגבורות לצבא גאורגיה

האוויר של רוסיה¹¹ - מה שהביא, כנראה, להפסקת טיסותיהם של מטוסי חיל האוויר הרוסי מעל צחינוואלי ביומיים הראשונים של המלחמה. נוסף על כך, מטוסי התקיפה של חיל האוויר הגאורגי הקטן הצליחו לפעול עד יומה האחרון של המלחמה - אם כי רק באופן ספורדי ולא מיטבי. לרשות חיל האוויר הגאורגי עמדו כמה מטוסי תקיפה מדגם Su-25 וכן מטוסי אימון מדגם L-29, ולטענת משרד ההגנה בטביליסי אף אחד מהם לא נפגע במלחמה. לעומת זאת הופלו שני כלי טיס בלתי מאוישים של גאורגיה מדגם הרמס 450 (המיוצרים בישראל). נראה שכוחות היבשה הרוסיים נאלצו להתמודד עם האיזמים האוויריים באמצעות ההגנה האווירית הטקטית שלהם בלי לקבל סיוע של ממש ממטוסי חיל האוויר שלהם.¹²

מקורות אחרים טוענים שהיתרון המשמעותי ביותר של הרוסים על הגאורגים היה יכולתם להשיג מיד עליונות אווירית ולהתמודד ביעילות עם מערך ההגנה האווירית הגאורגי הכושל באמצעות שיבוש יכולות הפיקוד והשליטה שלו. הדבר נעשה - בין היתר - באמצעות לוחמה אלקטרונית ולוחמה קיברנטית. על פי המקורות האלה ערכו מטוסי ה-Su-25 הגאורגיים גיחה אחת בלבד לעבר מעבר רוקי, ולאחר מכן פורקו והוחבאו כדי שלא ייפלו בידי הרוסים. על פי גרסאות נוספות, הרוסים השמידו את כל מערך ההגנה האווירית של גאורגיה או לפחות את רובו.¹³

חשיבותן של הניידות ושל הפריסה המהירה

ליכולתו של צבא רוסיה להעביר במהירות כוחות גדולים לאזור הלחימה ולפרוס אותם שם בזריזות הייתה השפעה מכרעת על מהלך המלחמה. בהשוואה למלחמות קודמות, הפגינו הפעם הרוסים יכולת גבוהה לנייד כוחות ולפרוס אותם במהירות גם בתנאים טופוגרפיים קשים. שעות ספורות בלבד לאחר פרוץ המלחמה כבר הייתה חטיבת צנחנים רוסית מעורבת בלחימה בפרברי צחינוואלי. מדובר היה בכוח שכלל 1,550 חיילים ויותר מ-100 כלי רכב, והתלוו אליו 200 אנשים של המודיעין הצבאי. הכוח הרוסי הכפיל את עוצמתו בתוך 24 שעות, אף שהתגבורות לא הוטסו לזירה ולמרות התנועה האיטית של השיירות הצבאיות לעבר צחינוואלי דרך מעבר רוקי. גם כוחות מציי הים השחור של רוסיה הגיעו במהירות לזירה.¹⁴

חשיבותם של חסימת הצירים הראשיים ושל בידוד אזור הלחימה

תבוסתו של צבא גאורגיה הייתה מהירה מאוד בגלל מחדל חמור: הוא לא חסם את מעבר רוקי - ציר הגישה הנוח היחיד המחבר בין רוסיה לדרום־אוסטיה דרך הרי הקווקז. אי־חסימת הציר איפשרה לכוחות הרוסיים להגיע באין מפריע לדרום־אוסטיה.¹⁵

כפיפותו של מערך המסוקים לחיל האוויר

המלחמה בגאורגיה הטתה את הכף לטובת אלה בצבא רוסיה המבכרים להכפיף את מערך המסוקים לזרוע היבשה ולא לחיל האוויר. בדצמבר 2003 הוכפף מערך המסוקים (ובכללם מסוקי הקרב) של צבא רוסיה לחיל האוויר. עד אז הוא היה כפוף לזרוע היבשה. לטענת טייסי המערך, בכירי חיל האוויר היו טרודים במערכה האווירית ולא הקדישו זמן לתכנונם של מבצעי הסיוע המוסקים לכוחות היבשה. נוכח הסיוע המוגבל שהעניקו המסוקים לכוחות היבשה במהלך המלחמה נבחנת האפשרות להחזיר את המערך לשליטת זרוע היבשה.¹⁶

חשיבות אמצעי הזע"ט - במיוחד מול אויב בעל אמצעי לחימה דומים

מלחמת רוסיה-גאורגיה - שבה השתמשו שני הצדדים באמצעי לחימה דומים - הדגישה את חשיבותם של אמצעי הזע"ט (זיהוי עמית/טורף). המספר הגבוה יחסית של ההרוגים בקרב הכוחות הרוסיים נבע כנראה מ"אש ידידותית". אש כזאת היא תוצאה של היעדר אמצעי זע"ט בידי הכוחות הלוחמים.¹⁷

חשיבותם של אמצעי הפו"ש המודרניים

אמצעי הפיקוד והשליטה המודרניים חשובים להזרמת מידע, לניווט ולהכוונה. במהלך הלחימה נחשפו חולשותיו של מערך הפו"ש הרוסי המיושן ברובו והמתבסס על ציוד מהתקופה הסובייטית. בין היתר דווח שיחידות לא הצליחו לתקשר אלה עם אלה, ובשל כך נאלץ באחת הפעמים מפקד ארמיה 58 להשתמש בטלפון לווייני ששאל מעיתונאי; מפקד חיל האוויר ניהל את המערכה האווירית ממשדרו באמצעות טלפון נייד; צבא רוסיה לא הצליח להעביר מודיעין ליחידות ולפרוס מערכות לוחמה אלקטרונית נגד ההגנה האווירית של גאורגיה; חיל האוויר של רוסיה לא יכול היה להשתמש בחימוש מונחה מדויק המבוסס על GPS, משום שהאמריקנים הפסיקו את השירות של

לווייני ה-GPS לגאורגיה למשך 48 שעות. כדי לא להיות סמוכים על שולחנם של האמריקנים מקימים הרוסים מערכת משלהם של לווייני ניווט (הנקראת גלונאס), אך זו עדיין אינה מבצעית.¹⁸

המלחמה בגאורגיה שבה ומעידה עד כמה חשוב לנתח את היכולות הצבאיות של האויב, ובכלל זה את יכולתו להטיל יחידות למערכה, ועד כמה אסור להסתמך בלעדית על ניתוח כוונותיו של האויב

גנרל מקארוב, התלונן שצריך היה "לעבור קצין אחר קצין בכל הצבא כדי למצוא סא"ל, אל"ם או גנרל שיכלו להוביל חיילים ביד בטוחה" ושמפקדים "לא יכלו לעמוד במשימות שהוגדרו להם... הם 'איבדו את הראש' או סירבו למלא משימות".¹⁹

שימוש בחיילים מקצועיים

נראה שניצחוננו של צבא רוסיה במלחמה נבע גם מכך שהוא הטיל למערכה חיילים מקצועיים או לכל הפחות חיילים ותיקים. בניגוד למלחמת צ'צ'ניה השנייה, בגאורגיה מיעטו הרוסים להטיל למערכה חיילים חסרי ניסיון וחסרי הכשרה צבאית של ממש. על פי הדיווחים, 70% מהחיילים שנשלחו לדרום-אוסטיה היו מגויסי חובה שהתנדבו לשירות נוסף - "קונטרקטניקים" - ואילו לאבחזיה נשלחו אך ורק "קונטרקטניקים" וחיילים מקצועיים.²⁰

יום הכיפורים של המודיעין הגאורגי?

המלחמה בגאורגיה שבה ומעידה עד כמה חשוב לנתח את היכולות הצבאיות של האויב, ובכלל זה את יכולתו להטיל יחידות למערכה, ועד כמה אסור להסתמך בלעדית על ניתוח כוונותיו של האויב: האם פניו למלחמה או לא. בעדותו בפני הוועדה הפרלמנטרית שהוקמה בעקבות המלחמה טען הרמטכ"ל של צבא גאורגיה, גנרל זאזא גוגאוה,

הכשרת המפקדים

בעקבות המלחמה בגאורגיה התבררה ביתר שאת החשיבות הרבה שיש להכשרת המפקדים. נראה שלצבא גאורגיה היו מעט מאוד קצינים בכירים מאומנים ובעלי הכשרה מספקת ושכלל, ככל שהמפקדים היו בכירים יותר, רמת המקצועיות שלהם הייתה נמוכה יותר. אצל הרוסים לא היה המצב טוב יותר: הרמטכ"ל של צבא רוסיה,

כוחות גאורגיים חולפים ליד בניין הרוס בעיר גורי, 9 באוגוסט 2008

נראה שניצחוננו של צבא רוסיה נבע גם מכך שהוא הטיל למערכה חיילים מקצועיים או לכל הפחות חיילים ותיקים

שלשירותי המודיעין לא היה מידע שלפיו תתערב רוסיה במלחמה באמצעות פלישה לגאורגיה. לדבריו, במרוצת השנים קיימה רוסיה סדרה של תרגילים לאורך הגבול, ולפיכך התרגיל שערכה ביולי 2008 לא נראה מדאיג. נראה שלגאורגיה היה מידע על התגבורות ועל הציד הרב ששלח צבא רוסיה לאבחזיה ולדרום־אוסטיה, אך היא התעלמה מהאפשרות שהכוחות האלה זמינים לפלוש לתחומה ונשענה על ניתוח שגוי של כוונותיה של מוסקבה.²¹

לוחמת מחשבים והמענה הגאורגי

נראה שבמלחמה בגאורגיה נעשה שימוש בלוחמת מחשבים במקביל ללחימה בשדה הקרב הפיזי באופן שחצה את גבולות המדינות המתעמתות. עם פרוץ המלחמה ב־8 באוגוסט הותקפו אתרי אינטרנט של ממשלת גאורגיה. ההערכה היא שגורמים מטעם הממשל הרוסי וכן האקרים ואזרחים מהשורה הם שביצעו את המתקפה המרוכזת.

אף שמוסקבה הופתעה, כנראה, מהיעיות שבו בחרה גאורגיה לשים קץ לבדלנות בדרום־אוסטיה, הרי ביצועיו של צבא רוסיה במלחמה מעידים שההכנה והתכנון הטובים הצליחו להתגבר על ההפתעה הזאת

אולם לזו הייתה משמעות צבאית מוגבלת - אם בכלל - נוכח הפיגור הטכנולוגי של גאורגיה ואי־תלותה באינטרנט. המענה למתקפה היה העברת נכסי האינטרנט הרשמיים של גאורגיה לארה"ב, לאסטוניה ולפולין. בין היתר הסתייעו הגאורגים בשרתים ובאתרים של חברות אמריקניות פרטיות מתוך הנחה שהתוקפים לא יוכלו להתמודד עם אמצעי האבטחה שלהן.²²

סיכום

מבין שלל המסקנות המבצעיות שניתן להפיק מהמלחמה בין רוסיה לגאורגיה בולטות כמה שהן בסיסיות ומרכזיות. אלה שופכות אור על הסיבות לניצחונה הצבאי של רוסיה ולתבוסתה של גאורגיה.

המסקנה המרכזית היא שאין תחליף להכנות ולתכנון טרם היציאה לקרב. ניכר שרוסיה התכוננה היטב לתרחיש של עימות פנימי בין גאורגיה לחבלים הבדלניים - עימות המתפתח למלחמה בינה לבין גאורגיה. סביר להניח שהיא אף טמנה במכוון מלכודת לגאורגיה וגירתה אותה לצאת לפעולה. אף שמוסקבה הופתעה, כנראה, מהיעיות שבו בחרה גאורגיה לשים קץ לבדלנות בדרום־אוסטיה, הרי ביצועיו של צבא רוסיה במלחמה מעידים שההכנה והתכנון הטובים הצליחו להתגבר על ההפתעה הזאת. ההכנה והתכנון האלה כללו תגבור הכוחות בדרום־אוסטיה ובאבחזיה ומעבר מוצלח מניהול תרגיל לניהול מלחמה.

בניגוד לרוסים, הגאורגים לא התכוננו למלחמה ולא גיבשו תוכניות לקראתה. ניכר שגאורגיה נערכה לכל היותר לעימות עם הבדלנים

האוסטים, אך לא עם רוסיה. היעדר המוכנות נבע כנראה מההערכה השגויה שרוסיה תימנע מתגובה חריפה לפעילות הצבאית בדרום־אוסטיה. ההערכה השגויה הזאת מסבירה מדוע לא נערכו הגאורגים לחסום את מעבר רוקי לכניסת כוחות רוסיים ומדוע הם הותירו את החטיבה האיכותית ביותר שלהם בעיראק, בשעה שצבא רוסיה ניצב בשערי גאורגיה.

עם זאת ברור שגם הטובה שבחטיבות הגאורגיות לא הייתה מצליחה לעצור את שטף הכוחות הרוסיים בשל היתרון המספרי המוחץ שממנו הם נהנו. המסקנה: כששני צבאות שווים פחות או יותר באיכות אנשיהם ובטיב ציודם - ניצח זה שנהנה מיתרון מספרי. חרף העובדה שמבחינת צבא גאורגיה הייתה זו מלחמה על הבית, הרי העוצמה הצבאית הרוסית נתנה את הטון ופגעה קשות במורל של גאורגיה, בנחישותה להילחם ובאמונתה ביכולתה לנצח. זאת חרף הכשלים שנתגלו בצבא רוסיה, ובהם: שיתוף פעולה מוגבל בין הכוחות, קשיים בהשגת עליונות אווירית וציוד לקוי.

סיבה נוספת לניצחונה של רוסיה הייתה רצונה ויכולתה ללמוד ולהפיק לקחים ממלחמות העבר. נראה שגם במוסקבה הבינו את הצורך להתאים את הצבא למתאר החדש של העימותים. לאור זאת כבר במלחמה עצמה ניכרו ניצנים של רפורמה, כגון קיצור שרשרת הפיקוד.

סביר להניח שהטמעת שינויים מעין אלה בכל הצבא - בהנחה שאכן ישנה כוונה להנהיג רפורמה נרחבת כל כך - תצריך זמן ומשאבים ותעורר קשיים חדשים. מכל מקום, השינויים האלה שנעשו תוך כדי הלחימה מעידים שצבא רוסיה, שדבקה בו תדמית של צבא הקופא על שמריו, מוכן ללמוד ולהתפתח.

המאמר הוא תקציר ממחקר שנעשה במסגרת אמ"ץ־תוה"ד. המחבר מודה לסא"ל בעז זלמנוביץ', לסא"ל (מיל') ד"ר יוסי הוכבאום, לרס"ן דן פיוטקין, למר שמואל שמואל ולסא"ל רוני אמיר על הסיוע שהגישו לו בכתיבת המאמר

הערות

1. Roy Allison, "Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, 2008, pp. 1146-1147; Timothy L. Thomas, "The Bear Went through the Mountain: Russia Apprises its Five-Day War in South Ossetia", *Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 22, 2009, pp. 37-38; Charles King, "The Five-Day War: Managing Moscow after the Georgia Crisis", *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 6, November-December 2008, pp. 4-5; Edward Lucas, *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*, New York, Palgrave Macmillan, 2009, pp. 139-141
2. Allison, *op.cit.*, pp. 1145-1147, 1161-1166; King, *op.cit.*, pp. 4-6
3. תיאור מהלכי המלחמה מבוסס על דו"ח המשלחת הבינ"לאומית העצמאית לבירור עובדות על אודות הסכסוך בגאורגיה. את המשלחת מינה האיחוד האירופי עם תום המלחמה, והיא פירסמה את ממצאיה בספטמבר 2009: Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, *Report*, Vol. II, pp. 209-217, 219, 223, <http://www.ceiig.ch/Report.html>
4. לטענת הגאורגים, המתקפה על צחינוואלי החלה רק לאחר שכוחות רוסיים חדרו לדרום־אוסטיה דרך מעבר רוקי כבר ב־7 באוגוסט. הרוסים, לעומת זאת, טוענים

- Modern Air Defense War", **Aviation Week**, July 20th, 2009, p. 23
12. Pallin and Westerlund, **op.cit**, pp. 403, 406, 408; Makienko, **op.cit**; David A. Fulghum, Douglas Barrie, Robert Wall and Andy Nativi, "Georgian Military Folds under Russian Attack", **Aviation Week**, August 15th, 2008, www.aviationweek.com/aw/generic/story_generic/jsp?channel~aw&id~news/aw081808p2.xml; Denise Hammick, "Georgia Counts Cost of Conflict with Moscow", **Jane's Defence Weekly**, August 20th, 2008, p. 4
 13. Richard Giragosian, "Georgian Planning Flaws Led to Campaign Failure", **Jane's Defence Weekly**, August 20th, 2008, pp. 22-23; Lefebvre and McDermott, **op.cit**, pp. 5-6; Liklikadze, **op.cit**; Barabanov, **op.cit**; Robinson, **op.cit**, p. 26
 14. McDermott, Russia's Conventional Armed Forces, **op.cit**, pp. 66, 73-74; Barabanov, **op.cit**
 15. Giragosian, **op.cit**, p. 22
 16. Tor Bukkvoll, "Russia's Military Performance in Georgia", **Military Review**, November-December 2009, p. 58; McDermott, Russia's Conventional Armed Forces, **op.cit**, pp. 66, 72-73; Makienko, **op.cit**; Roger N. McDermott, "Russia Outlines Ambitious New Military Reforms", **Jane's Defence Weekly**, January 7th, 2009, p. 9
 17. McDermott, Russia's Conventional Armed Forces, **op.cit**, p. 71; Pallin and Westerlund, **op.cit**, pp. 410-411; Said Aminov, "Georgia's Air Defense in the War with South Ossetia", **Moscow Defense Brief**, Vol. 13, No. 3, 2008, www.webcitation.org/5h7JS55cj
 18. McDermott, Russia's Conventional Armed Forces, **op.cit**, pp. 70-71, 73; Pallin and Westerlund, **op.cit**, p. 407; Vladimir Isachenkov, "War Reveals Russia's Military Might and Weakness", **AP**, August 18th, 2008, www.msnbc.com/id/26270877
 19. Bukkvoll, **op.cit**, p. 58; Fulghum, Barrie, Wall and Nativi, **op.cit**; McDermott, Russia's Conventional Armed Forces, **op.cit**, pp. 68-69 לעומת ההתבטאות הזאת של רמטכ"ל צבא רוסיה יש הטוענים שהפיקוד הרוסי במלחמה היה יעיל חרף "בהירות בלתי מספקת ברמה הטקטית". ראו: Barabanov, **op.cit**.
 20. Klein, **op.cit**, p. 13; Pallin and Westerlund, **op.cit**, pp. 412-413; Cohen, Carafano and Szaszdi, **op.cit**; Giragosian, **op.cit**, p. 22; Bukkvoll, **op.cit**, p. 58.
 21. Lefebvre and McDermott, **op.cit**, pp. 13-14; Friedman, **op.cit**.
 22. Stephen W. Korns and Joshua E. Kastenberg, "Georgia's Cyber Left Hook", **Parameters**, Winter 2008-2009, pp.60, 65-67; William Matthews, "Georgia Cyberattacks did Little Harm", **Defense News**, August 18th, 2008, p. 16; Giragosian, **op.cit**, p. 23; Stephen W. Korns, "Botnets Outmaneuvered: Georgia's Cyberstrategy Disproves Cyberspace Carpet-Bombing Theory", **Armed Forces Journal**, January 2009, p. 27

- שפלישתם החלה רק בצהרי 8 באוגוסט, לאחר המתקפה הגאורגית. לדין בסוגיה ראו: אליסון, עמ' 1148-1149, "דו"ח המשלחת הבין-לאומית, עמ' 20-21
5. Margarete Klein, "Military Implications of the Georgia War: Russian Armed Forces in Need of Reform", in Hans-Henning Schröder (ed.), **The Caucasus Crisis: International Perceptions and Policy Implications for Germany and Europe**, Berlin, German Institute for International and Security Affairs, November 2008, p. 13; Carolina Vendil Pallin and Fredrik Westerlund, "Russia's War in Georgia: Lessons and Consequences", **Small Wars and Insurgencies**, Vol. 20, No. 2, June 2009, pp. 400-401, 404-406; Ariel Cohen, James Jay Carafano and Lajos Szaszdi, "Russian Forces in the Georgian War: Preliminary Assessment and Recommendations", **Web Memo** No. 2031, August 20th, 2008, www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/wm2031.cfm?renderforprint=1; Koba Liklikadze, "Lessons and Losses of Georgia's Five-Day War with Russia", **Eurasia Daily Monitor**, Vol. 5, No. 185, September 26th, 2008, www.webcitation.org/5jZjEpcOy; George Friedman, "Georgia and the Balance of Power", **The New York Times Review of Books**, Vol. 55, No. 14, September 25th, 2008, www.nybooks.com/articles/21772; Stéphane Lefebvre and Roger N. McDermott, "Intelligence Aspects of the 2008 Conflict between Russia and Georgia", **Journal of Slavic Military Studies**, Vol. 22, 2009, p. 7; Tim Robinson, "Red Storm Risen: Lessons from Russia vs. Georgia", **Aerospace International**, November 2008, p.25.
 6. Liklikadze, **op.cit**.
 7. Klein, **op.cit**, p. 13; Pallin and Westerlund, **op.cit**, pp. 405-406; Liklikadze, **op.cit**; Friedman, **op.cit**.
 8. Roger N. McDermott, "Russia's Conventional Armed Forces and the Georgian War", **Parameters**, Spring 2009, pp. 68, 74, 76-77; Lefebvre and McDermott, **op.cit**, p. 5
 9. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, **op.cit**, Vol. II, pp. 214, 216; Mikhail Barabanov, "The August War between Russia and Georgia", **Moscow Defense Brief**, Vol. 13, No. 3, 2008, www.webcitation.org/5fm4fGQ5j; Pallin and Westerlund, **op.cit**, p. 410
 10. McDermott, Russia's Conventional Armed Forces, **op.cit**, pp. 68, 73; Pallin and Westerlund, **op.cit**, pp. 407-408; Nikita Petrov, "Russian Army's Weakness Exposed during War in Georgia", **RIA Novosti**, September 9th, 2008, www.en.rian.ru/analysis/20080909/116657490-print.html; Konstantin Makienko, "Air Farce: The Russian Air Force didn't Perform Well during the Conflict in South Ossetia", **Russia & CIS Observer**, No. 4 (23), November 2008, www.cast.ru/eng/comments/?form~print&id~328
 11. רוסיה מסרה רשמית שאיבדה במהלך המלחמה ארבעה מטוסים: שלושה מטוסי Su-25 ומפציץ אסטרטגי Tu-22M3 שנשלח ככל הנראה להפציץ את שדות התעופה של גאורגיה. לטענת גאורגיה בסך הכול נפלו עשרה כלי טיס רוסיים, ובכללם שני מטוסי Su-24 ומסוק Mi-24. להרחבה ראו: Robinson, **op.cit**, p. 26; David A. Fulghum and Douglas Barrie, "Russia vs. Georgia: Continuing Analysis of 2008 Conflict Shows it to be the First

ניצחו בקרב - הפסידו במלחמה

הניצחונות שהשיגו
האמריקנים בווייטנאם
בסדרה של מבצעים גדולים
במחצית הראשונה של 1967
לא תורגמו לניצחון במלחמה.
מכאן עולה השאלה אם יש
כלל היגיון אופרטיבי בניהול
מבצעים בעצימות גבוהה
במלחמה נגד גרילה

מסוק אמריקאי מסוג צ'ינוק (CH-47) מעביר עוקב
מים לבסיס אמריקני בווייטנאם (1967)
מול העוצמה והחשיבה הצבאית הקונונציונלית של
ארה"ב ניצב אויב שלחם לפי עקרונות הגרילה של
מאו דזה דונג

טל טובי
היסטוריון צבאי

מבוא

בין נובמבר 1966 למאי 1967 יצא צבא ארה"ב לשלושה מבצעים רחבי היקף בווייטנאם באזור שכונה War Zone C. האזור הזה, שנמצא מצפון-מערב לסייגון, סמוך לגבול עם קמבודיה, היה מאחו חשוב של הקומוניסטים ושימש להם בסיס יציאה לפעולות במחוזות הדרומיים של דרום-וייטנאם. מטרת המבצעים של צבא ארה"ב הייתה לטהר את השטח מנוכחותם של הווייטקונג ושל יחידות צבא מצפון-וייטנאם. מטרתו של המאמר הזה היא לבחון את מקומם של מבצעים רחבי היקף - מבחינת משכם, הכוחות המושקעים בהם ושטח הזירה שבה הם מתנהלים - במלחמה נגד גרילה. לשם כך יתמקד המאמר במבצע "סדאר פולס" (Cedar Falls) שהתנהל בדרום-וייטנאם בינואר 1967.

בחרתי במבצע "סדאר פולס" משום שמלכתחילה הוקצו לו כוחות גדולים (בהיקף של קורפוס), ואילו המבצע שקדם לו - מבצע "אטלבורו" (Attleboro) - היה מבצע "מתגלגל", כלומר, בתחילתו הוא היה משימת "חפש והשמד" רגילה, ורק בהמשך הוא שאב אליו עוד ועוד כוחות. במבצע "סדאר פולס" נעשה שימוש בכל היכולות הצבאיות שעמדו לרשות צבא ארה"ב בווייטנאם: כוחות מוטסים, חי"ר ממוכן, שריון, ארטילריה, מסוקים מסוגים שונים, מפציצים כבדים, מטוסים לסיוע אווירי קרוב, כוחות הנדסה ואף לוחמה כימית.

האסטרטגיה האמריקנית בשנים 1965-1967

מפקד הכוחות האמריקניים בווייטנאם, גנרל ויליאם וסטמורלנד, המשיך את אסטרטגיית ההשמדה שנקטו האמריקנים במלחמותיהם הקודמות ושבהן ניצלו את כוח האש העצום שעמד לרשותם.¹ מטרת האסטרטגיה שלו הייתה להשמיד את כוחות האויב באמצעות שילוב של כוח האש ושל הניידות האווירית.

מול העוצמה והחשיבה הצבאית הקונוונציונלית של ארה"ב ניצב אויב שלחם לפי עקרונות הגרילה של מאו דזה דונג. העקרונות האלה קבעו באופן נחרץ שאין להתמודד ישירות מול אויב שנהנה מעליונות צבאית. על כוחות הגרילה - לפי העקרונות האלה - לתקוף רק במקום ובזמן הנוח להם, ואת מרבית הזמן עליהם להקדיש לבניית כוח צבאי סדיר שיביס בסופו של דבר את צבא האויב.²

כדי למנוע מהווייטקונג לפעול בהתאם לתפיסת הלחימה שלו שאף הפיקוד האמריקני לכפות עליו לצאת לקרבות שבהם תבוא לידי ביטוי עוצמת האש והניידות של הכוחות האמריקניים. לצורך זה ניהלו האמריקנים מאות מבצעי "חפש והשמד". אחד הגורמים העיקריים שהניע את וסטמורלנד לנקוט את האסטרטגיה הזאת היה תוצאות המערכה ביא דראנג - המפגש הצבאי הגדול הראשון בין יחידות אמריקניות ליחידות צפון-וייטנאמיות.³

את מבצעי ה"חפש והשמד" הנהיגו וסטמורלנד וקצין המבצעים שלו ויליאם דה-פוי (שלאחר מכן מונה למפקד דיוויזיית חי"ר 1 שכינויה הוא Red Big One). השניים ראו במבצעים האלה כלי מבצעי אגרסיבי נגד הווייטקונג ונגד היחידות של צבא צפון-וייטנאם שפעלו בדרום. מבחינה טקטית הכוונה הייתה להשתמש בניידות הגבוהה של המסוקים כדי להביא במהירות גייסות לשדה הקרב, להקיף כוחות ממקום למקום ולשלוח תגבורות בעת הצורך. באמצעות השימוש הרב

במסוקים הביאה ארה"ב לידי ביטוי את יתרונה הטכנולוגי וניסתה ליצור לחימה אסימטרית. שיטת הפעולה של האמריקנים הייתה לשגר יחידות בסדרי גודל שונים לחפש אחר האויב.⁴ למעשה ביטאה הטקטיקה האמריקנית את רצונו של וסטמורלנד "למצוא את האויב ולהשמיד את מתקניו הצבאיים: בונקרים, מנהרות, מצבורי אורז ותחמושת נסתרים ומחנות אימונים".⁵ וסטמורלנד סירב לנהל מלחמה סטטית בעלת מאפיינים הגנתיים, כפי שניהלו הצרפתים עשור קודם לכן, ושאף להעביר את המלחמה לשטחים שבהם שלט הווייטקונג כדי לאלצו להילחם. הטקטיקה הזאת - למרות הביקורת הרבה שנמתחה עליה⁶ - שיקפה את המגמה ההתקפית המסורתית של צבא ארה"ב. כיוון שהאויב סירב להילחם כשידע שכוחותיו נחותים והסתתר, חייב היה הצבא האמריקני למצוא אותו.⁷ ברור היה לפיקוד האמריקני שאם יצליח בכך, יוכל להביא לידי ביטוי את כל העוצמה הצבאית שעמדה לרשותו ולהשיג הכרעה וניצחון.

במהלך 1966 החל צבא ארה"ב לזהות את האסטרטגיה הקומוניסטית. בלאוס ובקמבודיה יצרו הווייטקונג וצבא צפון-וייטנאם מתחמים שבהם נערכו לקראת מבצעים בתוך דרום-וייטנאם. לפני מבצעים נהגו הקומוניסטים לקדם אספקה - במיוחד אל האזורים שמצפון לסייגון. כשזוהתה תנועה כזאת של אספקה, יצא הפיקוד האמריקני למבצעים רחבי היקף כדי לפגוע בהיערכות הקומוניסטים. בכך קיווה וסטמורלנד לשמר את היוזמה ההתקפית ולנצל את כוח האש ואת הניידות של הכוחות האמריקניים נגד המאחזים הקומוניסטיים. הנחת היסוד של המבצעים האלה הייתה שהקומוניסטים ינסו להגן על בסיסי הלוגיסטיקה שלהם, ובקרבות שיתפתחו הם יובסו בעזרת כוח האש המסיבי של צבא ארה"ב.⁸ למעשה, יצרו האמריקנים מערכת של הגנה אסטרטגית ניידת יחד עם נטילת יוזמה התקפית ברמה הטקטית.

ב-1967 שינו האמריקנים את האסטרטגיה שלהם בווייטנאם. הפיקוד האמריקני החל לנהל מבצעים רחבי היקף כדי לטהר אזורים נרחבים מנוכחותם של הווייטקונג ושל צבא צפון-וייטנאם. המודיעין האמריקני העריך שבשלהי 1966 היה הווייטקונג מאורגן במסגרות דיוויזיוניות ושהעורף הלוגיסטי שלו נמצא באזורים שמצפון לבירה סייגון. וסטמורלנד הגדיר את האזורים האלה "עקב אכילס של האויב".⁹ המבצעים רחבי היקף שניהלו האמריקנים ב-1967 התמקדו בעיקר באותם האזורים (שכינו War Zone C) אך גם באזורים נוספים מסביב לסייגון (שכינו War Zone D).

הלקח האופרטיבי שהסיקו האמריקנים מהמבצעים שערכו ב-1966 היה שעליהם לנייד כוחות רבים בזמן קצר בכל מרחב הלחימה וכי מבצע על-דיוויזיוני יכול לכפות על הווייטקונג ועל צבא צפון-וייטנאם להילחם.¹⁰ אך יותר חשוב מכך היה הלקח של האמריקנים שהיחידות של הווייטקונג ושל צבא צפון-וייטנאם אינן יכולות להתמודד איתם בתחום האש וכושר התמרון האנכי (כוחות מוסקים). הערכת האמריקנים שמבצעים ב-1966 היו מוצלחים, הלקחים שהם הפיקו מהמבצעים האלה והערכות המודיעין שלפיהן מתרכז האויב באופן מסיבי מצפון לסייגון הם שהובילו למבצעים הנרחבים במחצית הראשונה של 1967. מדובר בשני מבצעים גדולים שנערכו באזור צבאי 3 (Military Region [MR] 3) (שהיה חלק מהאזור שכינו War Zone C) והיו באחריותה של מפקדת קורפוס 2 (II Field Force) <<

IFFF - שהוקמה במרס 1966. משימתו של הקורפוס הייתה לספק הגנה באזור שמסביב לסייגון ובדלתת נהר המקונג.

תכנון המבצע

מבחינת הפיקוד האמריקני הסכנה העיקרית לכוחותיו בתחילת 1967 הייתה באזור הנמצא כ-20 ק"מ צפונית-מערבית לסייגון ושכונה "משולש הברזל". צלעות המשולש נחו על נהר סייגון במערב ועל נהר טי-טיין במזרח, ובסיס המשולש היה קו דמיוני מהכפר בן-סוק מזרחה עד לעיירה בן-קאט (ראו מפה). שטחו של המשולש היה כ-310 קמ"ר. המודיעין האמריקני קבע שבאזור מצויים כמה מבסיסיו העיקריים של הווייטקונג, ובהם מאגרי תחמושת ומזון גדולים. כמו כן העריך הפיקוד האמריקני שבאזור הזה נמצאת המפקדה הראשית של הווייטקונג שניהלה את כל הפעילות הצבאית והפוליטית במחוזות שמסביב לסייגון. בדצמבר 1966 העריך המודיעין האמריקני שהווייטקונג מתכנן מתקפה רחבת היקף לעבר העיר סייגון.¹¹ חשיבותו של האזור הזה נבעה גם מכך שבו עברו שניים מצירי התנועה המרכזיים בדרום. לפיכך תיכננו האמריקנים מבצע רחב היקף כדי לטהר את "משולש הברזל". הפיקוד האמריקני העריך שאם תחוסל נוכחות הווייטקונג באזור, ניתן יהיה להשיג שליטה גם על האוכלוסייה המקומית - מה שיגביר את הביטחון בסייגון עצמה. הניסיונות לטהר את השטח החלו כבר ב-1963. האמריקנים ניסו שיטות שונות במלחמתם נגד תשתית הווייטקונג באזור, אך לא זכו להצלחות של ממש.¹²

חצי שנה לפני תחילתו של מבצע הטיהור הגדול פתחו האמריקנים במאמצים לאסוף מודיעין על האויב. אלה כללו סיורים אוויריים אינטנסיביים, הצבת חיישנים, תחקור חיילים אמריקנים שסיירו בשטח ופגעו באויב. שפעלו בקרב הווייטקונג

חצי שנה לפני תחילתו של מבצע הטיהור הגדול פתחו האמריקנים במאמצים לאסוף מודיעין על האויב. שם הקוד של מאמץ האיסוף היה מבצע "רנדו" (Rendezvous), והוא כלל סיורים אוויריים אינטנסיביים, הצבת חיישנים, תחקור חיילים אמריקנים שסיירו בשטח ותחקור סוכנים שפעלו בקרב הווייטקונג. מפות ההיערכות של האויב עודכנו על סמך ניתוח מארבים והיתקלויות וכן על סמך דיווחי טייסים בנוגע למקומות שמהם נורתה עליהם אש נ"מ.¹³ יש לציין שהמודיעין האמריקני אסף מידע לקראת מבצע בכל War Zone C, דהיינו לקראת מבצע גדול הרבה יותר מזה שבוצע בסופו של דבר. שם הקוד שניתן למבצע המורחב היה "ג'נקשן סיטי" (City Junction). מבצע "סדאר פולס" (שבוצע בסופו של דבר) תוכנן להיות חלק ממבצע "ג'נקשן סיטי" ואמור היה להתמקד ב"משולש הברזל". הסיבה לשינוי בתוכנית היה מידע מודיעיני מדויק שהוצג בפני גנרל סימאן, מפקד IFFF, והוא ששיכנע אותו לעכב את מבצע "ג'נקשן סיטי" ולנהל קודם כול מבצע ממוקד ורחב היקף ב"משולש הברזל".¹⁴ במבצע "סדאר פולס" אמורים היו להשתתף דיוויזיות הרגלים 1

ו-25, החטיבות 175 ו-196, רג'ימנט הפרשים המשוריין 11 ודיוויזיית הרגלים 5 של צבא דרום-ווייטנאם. המבצע תוכנן במתכונת של פטיש וסדן. התוכנית הייתה לחסום את הגדה המערבית של נהר סייגון (שתשמש סדן) ובמקביל להפעיל כוחות ניידים בתוך המשולש שיהדפו את כוחות הווייטקונג לעבר הסדן. על פי התוכנית אמורים היו הכוחות האמריקניים להיכנס לתוך "משולש הברזל" הן בתנועה יבשתית ממזרח והן באמצעות הנחתתם ממסוקים ברחבי האזור. במקביל לכניסת הכוחות האמריקניים - כך הוחלט - יפוגו מהמשולש תושבי הכפרים.

למבצע תוכננו שני שלבים: לפני יום ה-"ע" (שנקבע ל-9 בינואר) ואחריו. בשלב הראשון (5-8 בינואר) היה על הכוחות לחסום את "משולש הברזל" ממערב, לאורך נהר סייגון. המשימה הזאת הוטלה על כוחות מדיוויזיה 25 ומחטיבה 196. קו החסימה (הסדן) התחיל בכפר בן-סוק וביער טאן-דייאן בקצה הצפון-מערבי של המשולש והסתיים בעיר בן-קו. לאחר שתושלם החסימה - כך נקבע - יחל השלב השני: החטיבה המשורינת 11 תחל להתקדם מערבה מאזור בן-קאט לעבר יער טאן-דייאן. במקביל יונחתו כוחות מחטיבה 173 ביעדים שונים בצפון המשולש ולאחר מכן יתקדמו דרומה במורד נהר סייגון ונהר טי-טיין. השלב השני תוכנן להימשך בין שבועיים לשלושה שבועות.¹⁵

השלב הראשון של המבצע - 5-8 בינואר 1967

כאמור, השלב הראשון במבצע היה חסימת "משולש הברזל" לאורך הגדה המערבית של נהר סייגון. על כוחותיהן של דיוויזיה 25 ושלוש חטיבות 196 הוטלה המשימה לשלוט ולפקח על התעבורה בנהר סייגון, לערוך מבצעי "חפש והשמד" וסיורים במשך היום ולהניח מארבים בלילה. עד יום ה-"ע" הושגה המשימה המרכזית: חסימתו של נהר סייגון (מבצע "פיצ'בורג" - Fitchburg).

במקביל לפעולות במערב החלו גם דיוויזיה 1 והיחידות שצורפו אליה לנוע לעבר "משולש הברזל" (מבצע "ניאגרה פולס" - Niagara Falls). עד לתחילת המבצע פעלו כל הכוחות בשולי "משולש הברזל" במשימות "חפש והשמד" ופינוי אזרחים בכפרים העיקריים אל מחוץ לאזור המבצע. היחידות במזרח הכינו את עצמן לכניסה מסיבית לתוך המשולש, אך הן השתדלו לעשות זאת בלי לתת רמזים בנוגע לכוונותיהן. כך, למשל, רג'ימנט הפרשים המשוריין 11 (פחות גדוד) נערך לפעולה כ-100 ק"מ מ"משולש הברזל". הוא החל לנוע לעבר יעדיו רק ביום שבו החל המבצע והשלים את תנועתו בסופו של היום הראשון.¹⁶

במקביל לשני המבצעים המכניים הורה גנרל סימאן להפציץ באופן מסיבי את האזור שמצפון ל"משולש הברזל" שבו - להערכת פיקוד IFFF - נמצא רובו של רג'ימנט 272 של הווייטקונג. בעקבות ההפצצות - כך העריך המודיעין האמריקני - נסוגו יחידות הווייטקונג צפונה ולכן פחתו הסיכויים שהן יתקפו את הכוחות האמריקניים שיפעלו ב"משולש הברזל". כמו כן העריך המודיעין האמריקני שהווייטקונג לא ינהל קרבות בהיקף גדול, אלא יפעל במתכונת של גרילה, דהיינו יתמקד בעיקר בירי צלפים ובמארבים. עוד העריך המודיעין האמריקני שלוחמת הגרילה תנהל מהכפר בן-סוק - מעוז ידוע של הווייטקונג. לפיכך הוחלט שכיבוש הכפר יהיה מהלך הפתיחה של המבצע כולו.

הכוונה הייתה לכבוש את הכפר במהירות - בין היתר באמצעות השגתה של הפתעה טקטית - ולפנות ממנו את האזרחים כדי להפחית באופן ניכר את ההתנגדות. האמריקנים גם קיוו שכיבוש מהיר ומפתיע יאפשר להם ללכוד מפקדים בכירים של הווייטקונג. כיבוש הכפר הוטל על אחד מגדודיה של דיוויזיה 1 בפיקודו של לוטננט-קולונל אלכסנדר הייג (לימים שר החוץ בממשל הנשיא רייגן). בבוקר 8 בינואר הונחת הגדוד באמצעות ארמדת המסוקים הגדולה ביותר שנראתה עד אז בווייטנאם: 60 מסוקים הנחיתו ביעף אחד את כל הגדוד בשלוש נקודות מסביב הכפר. כדי להשיג הפתעה מוחלטת לא קדמו לנחיתה הרעשה ארטילרית או ריכוך מהאוויר. האמריקנים אכן השיגו הפתעה טקטית מוחלטת, והכפר נכבש ללא כל התנגדות.¹⁷

השלב השני של המבצע - 9-26 בינואר 1967

לאחר כיבושו של בן-סוק החלו הכוחות האמריקניים שנמצאו במזרח לנוע לעבר צפון "משולש הברזל". ההתקדמות הייתה באמצעות הנחתות סער נרחבות ממסוקים. אלה המחישו את הניידות הטקטית הגבוהה של צבא ארה"ב. כך, למשל, ב-9 בינואר הנחיתו האמריקנים שישה גדודים צפונית ליער טאן-דייאן. תפקידיהם של הגדודים האלה היו לטהר את האזור ולחסום את המבואות הצפוניים של המשולש. החל מ-9 בינואר החלו כל היחידות האמריקניות שהיו תחת פיקודה של דיוויזיה 1 לסרוק את חלקו הצפוני של "משולש הברזל". היחידות

פתח כניסה לאחת ממנהרות הווייטקונג המנהרות, בניגוד לתפיסה המקובלת, לא שימשו ללחימה אלא למסתור ולמבוחה

נעזרו בכוחות הנדסה שביראו את היערות וסייעו למצוא את מקומות המסתור של הווייטקונג - ובמיוחד את המנהרות. כפי שהעריך המודיעין האמריקני מראש - אנשי הווייטקונג נמנעו מלנהל קרבות גדולים נגד האמריקנים, ולכן התאפיין המבצע בסדרה של היתקלויות של היחידות האמריקניות עם יחידות קטנות של האויב.

אחרי שהושגו היעדים הראשוניים הופסק המבצע כדי לאפשר את פינוים של כל הכפריים מאזור הלחימה. לאחר השלמת הפינוי חודש המבצע (ב-11 בינואר), ועד לסיומו הוא היה מורכב מעשרות מבצעי "חפש והשמד" בתוך אזור לחימה מוגדר. במהלך המבצע חשפו הכוחות האמריקניים מאגרי מזון, נשק ותחמושת וחומר מודיעיני רב. כמו כן הם חשפו והרסו מערכות מנהרות רבות שלמעשה היו עיר תת-קרקעית שלמה ב"משולש הברזל". יש לזכור שהאזור היה מאחז גרילה חשוב כבר בתקופת המלחמה בצרפתים, ובמשך עשרות שנים הורחבה ושוכללה בו מערכת המנהרות.

הפעילות נגד המנהרות הייתה אחת המשימות החשובות ביותר של כוחות הנדסה במבצע. משימות נוספות שהוטלו עליהם היו חישוב שטחים והכנת משטחי נחיתה למסוקים. במשימות האלה השתמשו כוחות הנדסה בכלי צמ"ה מסוגים שונים, בין היתר בטנקים שהורכבו עליהם כפות של בולדוזרים.

המנהרות, בניגוד לתפיסה המקובלת, לא שימשו ללחימה אלא למסתור ולמנוחה. נוסף על כך הן שימשו מחסנים לוגיסטיים ושיכנו מפקדות. לכן היה חשוב לכוחות האמריקניים לסייר בתוך המנהרות ולתפוס בהן חומר מודיעיני. יש לציין שלוחמי וייטקונג שנשבו או שערקו לא ידעו לציין במדויק היכן נמצאים פתחי המנהרות. את המידע הזה סיפקו בעיקר שבויים ועריקים שהיו אחראים ללוגיסטיקה של הווייטקונג.¹⁸

ב-21 בינואר גילו הכוחות האמריקניים פתחי אוורור של מנהרה, ובימים שלאחר מכן נחשפה מערכת מנהרות ענפה בת שלושה מפלסים שכללה נוסף על מחסני מזון גם בית חולים. בסיוור בתוך המנהרה נתפסו מסמכים רבים שמהם ניתן היה ללמוד על כוחו של הווייטקונג ב"משולש הברזל". כך צברו היחידות האמריקניות, ובמיוחד "עכברושי המנהרות",¹⁹ ניסיון מבצעי רב בכל הנוגע לזיהוי פתחי מנהרות, למבנה הפנימי שלהן ולגילוי מלכודות פתאים שהונחו בתוך המנהרות. לאחר גילוי מנהרה ועריכת סיוור בתוכה היא פוצצה במגוון דרכים. אחת הדרכים הייתה לזמן הפצצה של המפציצים הענקיים מסוג B-52.

ההדף העצום של הפצצות שהם הטילו גרם לקריסת המנהרות. במהלך המבצע הפעילו האמריקנים גם לוחמה כימית שכללה בעיקר הפצצת אזורים נרחבים בגז מדמיע (מסוג CS) כדי לגרום לווייטקונג לנטוש את עמדותיו או למנוע ממנו להיכנס לאזורים מסוימים. הצוותים הכימיים של דיוויזיית הרגלים 1 ושל החטיבה המוטסת 173 גם זיהמו מאגרי אורז שנתפסו ואשר לא ניתן היה להעבירם.²⁰

תוצאות המבצע: דיון ומסקנות

בדומה למלחמת וייטנאם כולה - גם הישגיו של המבצע הזה שנויים במחלוקת. ההיסטוריה הרשמית של צבא ארה"ב קובעת שהמבצע היה מוצלח - בעיקר בגלל האבדות הכבדות בכוח אדם ובציוד שנגרמו לווייטקונג ובגלל הרס תשתיותיו ב"משולש הברזל". עם זאת המחקרים הרשמיים ערים לעובדה שהיחידות הסדירות של

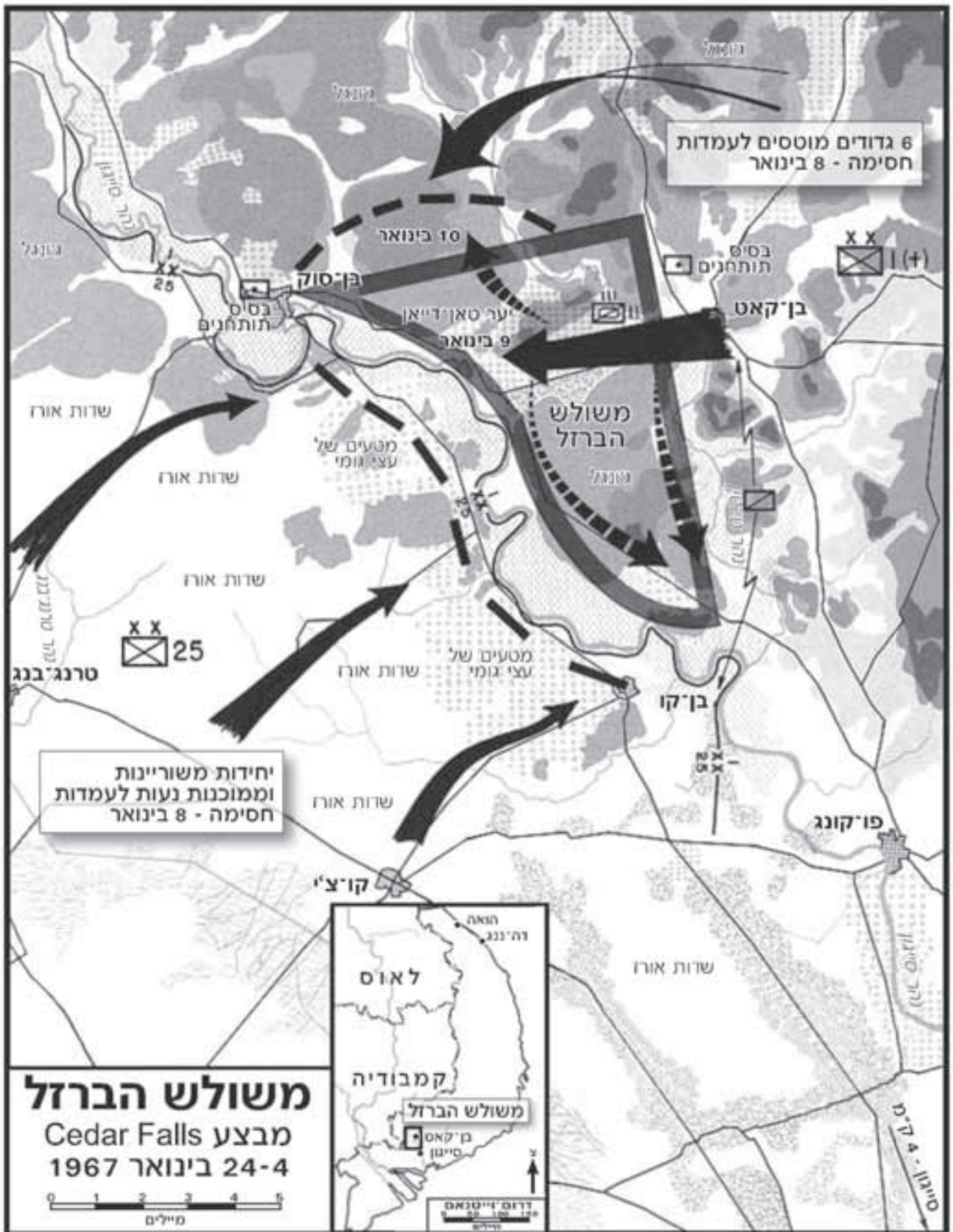

חיילים אמריקנים לאחר הנחתם ב"משולש הברזל"

המכה שספגו כוחות הווייטקונג הייתה כה קשה, עד כי מפקדים קומוניסטים הגדירו את המבצע האמריקני "אסון"

- תפיסת חומר מודיעיני רב שחשף את מערכת הצפנים של הווייטקונג, את תוכניות הפעולה שלו בהגנה ובהתקפה וכן את כוחו במחוזות הדרומיים של דרום-וייטנאם.
 - למבצע הייתה השפעה פסיכולוגית קשה על אנשי הווייטקונג - מה שפגע במאמצי הלחימה שלו.
 - מבחינה מבצעית הושג שיתוף פעולה יעיל בין הכוחות האמריקניים לבין הכוחות של צבא דרום-וייטנאם.
- בדו"ח המסכם שכתב דה-פוי על פעילותה של דיוויזיית חי"ר 1 הוא עוסק בעיקר בהיבטים המבצעיים (ברמה הטקטית) של הפעולה וקובע שמפקדת הווייטקונג ב"משולש הברזל" הושמדה בפעולה משולבת של כוחות חי"ר והנדסה ושל כוחות אוויר. לא רק מפקדת הווייטקונג נהרסה - הוא כותב - אלא נהרסו גם מקום המקלט המרכזי ואזור השליטה העיקרי של הווייטקונג בדרום. דה-פוי מדגיש שבעיניו המבצע היה מוצלח מאוד בראש ובראשונה בגלל המספר חסר התקדים של לוחמי וייטקונג שנכנעו במהלכו. בשום מבצע קודם שניהלו האמריקנים בווייטנאם לא נכנעו לוחמי וייטקונג רבים כל כך. העובדה שלוחמי וייטקונג הרימו ידיים בהמוניהם העידה - לטענת דה-פוי - על שבירת כוחו הצבאי והמורלי של הווייטקונג באזור. דה-פוי אומנם לא צפה שהמלחמה תסתיים במהירות בעקבות המבצע המוצלח, אך לטענתו מדובר היה בנקודת מפנה מכרעת באזור הפעילות של קורפוס 3.
- עמדת ההיסטוריה הרשמית של צבא ארה"ב בנוגע למבצע מסתמכת בעיקר על ניתוחיהם של מפקדי הצבא הבכירים שהשתתפו בו וכן על תוצאותיו המיידיות לאור המטרות שהציב וסטמורלנד. לפי הגישה

- הווייטקונג נמנעו מלהילחם והעדיפו לסגת עם הגעת הכוחות האמריקניים. ההיתקלויות היו ברובן ביוזמת האמריקנים.²¹
- הגנרלים וסטמורלנד וסימאן העריכו שהמבצע היה מוצלח מעצם העובדה שמדובר היה במתקפת פתע של קורפוס. הכוחות האמריקניים הצליחו לרכז מסה קריטית באזורים השונים - מה שמנע מהווייטקונג להתגונן באופן יעיל. הודות לריכוז הכוח והניידות הגבוהה - בעיקר באמצעות האיגוף האנכי - נפלו לידיהם שבויים רבים וערקו אליהם חיילי אויב רבים.²²
- מפקד חטיבת החי"ר 196 טען בדו"ח שלאחר הפעולה שכוחות החי"ר הממוכנים הוכיחו את עצמם בלוחמה מהסוג הזה - בעיקר הודות לניידות הגבוהה שלהם ולכוח האש שהיו מסוגלים לייצר. לדעתו, גדוד ממוכן מסוגל לשלוט ביעילות על שטח הכפול בגודלו מהשטח שעליו יכול לשלוט ביעילות גדוד חי"ר רגיל. לדבריו, התנועה המהירה ממקום למקום גרמה לווייטקונג לנוע מעמדותיו ובכך לחשוף את עצמו לאש ארטילרית ולהפצצות מהאוויר.
- וכך סיכם גנרל סימאן, מפקד קורפוס 2, את הישגי המבצע:²³
- הושמד בסיס פעולה חשוב של הווייטקונג, נהרסה תשתית אנושית ולוגיסטית שנבנתה במשך כ-20 שנה.
 - הושמדו מאגרי מזון - מה שמנע מאוחר יותר מהווייטקונג לפעול מהאזור. הערכת האמריקנים הייתה שנתפסו והושמדו כ-3,700 טון אורז - כמות המסוגלת להזין כ-13 אלף חיילים במשך שנה.
 - פינוי הכפריים מהאזור מנע תמיכה עממית עתידית באנשי הווייטקונג - תמיכה שלה זכו קודם לכן ואשר כללה מתן מזון, מחסה, טיפול רפואי, מודיעין וכוח אדם.

הזאת, המבצע אכן היה מוצלח. מטרתו הייתה להשמיד את תשתיות הווייטקונג ב"משולש הברזל", וב-19 ימי המבצע אכן הצליחו הכוחות האמריקניים להרוס את התשתיות המבצעיות של הווייטקונג באזור: מערכת המנהרות נהרסה, ופונתה האוכלוסייה שתמכה בווייטקונג. במהלך ינואר 1967 נערכו עוד כמה מבצעים, אולם "סדאר פולס" היה המוצלח שבהם - בעיקר משום שכיוון נגד אזור מפתח אסטרטגי של הווייטקונג.

בניגוד להיסטוריה הרשמית של צבא ארה"ב, המחקרים השונים על מלחמת וייטנאם שעוסקים במידה זו או אחרת במבצע בוחנים גם אם היו לו הצלחות בטווח הארוך, כלומר ברמה האסטרטגית. ההיסטוריון הצבאי ספנסר טאקר טוען שמהבחינה הטקטית המיידית המבצע אכן היה מוצלח - בעיקר משום שהווייטקונג לא היה מסוגל לעמוד מול עוצמת האש והניידות של צבא ארה"ב. אך מיד לאחר שהכוחות האמריקניים נסוגו מ"משולש הברזל", חזר אליו הווייטקונג - מה שמנע מהאמריקנים לתרגם את המבצע (ואת הבאים אחריו) להצלחה ברמה האסטרטגית. זוהי גם עמדתם של פאלמר²⁴ ושל מחברי

מיד לאחר שהכוחות האמריקניים נסוגו מ"משולש הברזל", חזר אליו הווייטקונג - מה שמנע מהאמריקנים לתרגם את המבצע להצלחה ברמה האסטרטגית

הספר העוסק בלחימה על המנהרות בקו צ'י. מחברי הספר מדגישים שהמבצע לא השיג את יעדו - הריסת התשתיות הפיזיות של הווייטקונג - כיוון שכמה ימים לאחר נסיגת האמריקנים חזרו והתבססו באזור יחידות של הווייטקונג ושיקמו את בסיסיהן על פני השטח ומתחתיו. לדבריהם, מה שמעיד על הכישלון של האמריקנים יותר מכול הוא העובדה שההתקפות על סייגון במסגרת מתקפת טט (ינואר 1968) יצאו מ"משולש הברזל".²⁵

ההיסטוריון הצבאי אנדרו קרפיניץ' אף מרחיק לכת ואומר שמבצעים כאלה שירתו את האסטרטגיה של מפקד צבא צפון-וייטנאם ורנגוין גיאפ, שכן מטרתו הייתה למשוך את ארה"ב למבצעים בפרופריה, לגרום לה אבדות ולפגוע ברצונה להמשיך להילחם. לטענת קרפיניץ' שירתו המבצעים האלה של צבא ארה"ב מטרה נוספת של גיאפ: הם העסיקו את הגדודים של צבא ארה"ב בלחימה ולא במשימות פסיפיקציה, שלדעת גיאפ הזיקו הרבה יותר לכוחות הגרילה הקומוניסטיים בדרום.²⁶

בניגוד למחקרים שנסקרו לעיל ישנם מחקרים אחרים הטוענים שהמבצע היה מוצלח גם בטווח הארוך. דוידסון, בהסתמך על חומר מודיעיני שנתפס לאחר המבצע, אומר שמפקדים קומוניסטיים בדרום הגדירו את המבצע "אסון" לכוחות הווייטקונג ולצבא צפון-וייטנאם. לדבריו, בעקבות המבצע העביר הפיקוד הקומוניסטי הבכיר את היחידות הסדירות שלו - יחד עם בסיסיהן העיקריים - לקמבודיה,

שכן הוא השתכנע בעקבות המבצע שאסור להציב את היחידות האלה בקרב האוכלוסייה האזרחית. כתוצאה מכך נשללה מיחידות הווייטקונג התמיכה הצבאית והלוגיסטית שהעניקו היחידות הסדירות. כך קרה שאל מול העוצמה האמריקנית התייצבו בעקבות המבצע רק יחידות לא סדירות שהאימון שלהן היה לוקה בחסר והציוד שלהן היה דל. אלה ספגו מפלות קשות, והמורל שלהן החל להתערער. לדעת דוידסון, האסטרטגיה של גיאפ להסתמך אך ורק על לוחמת גרילה נחלה בתחילת 1967 כישלון אחר כישלון. לדבריו, "וסטמורלנד קבע את כללי המשחק וניצח בו".²⁷ ייתכן שכישלונה של אסטרטגיית הגרילה היה אחד הגורמים שדירבנו את הקומוניסטים להנחית שנה לאחר מכן מתקפה רחבת היקף - היא מתקפת הטט.

סטנטון כותב שמבצע "סדאר פולס" והמבצע שנוהל בעקבותיו, "ג'נקשן סיטי", דחקו את דיוויזיה 5 של הווייטקונג אל תוך קמבודיה, ובכך הוסרה למעשה הסכנה מעל סייגון.²⁸

לא ניתן להכריע בוויכוח הזה, שכן הצלחותיו ארוכות הטווח של המבצע אינן חד-משמעיות. במשך כל 1967 יזמו האמריקנים מתקפות נרחבות ברחבי דרום-וייטנאם. המגמה ההתקפית של האמריקנים נבלמה רק עם תחילתה של מתקפת טט. הכוח הקומוניסטי שהשתתף במתקפה הזאת היה מורכב בעיקר מיחידות סדירות של הווייטקונג ושל צבא הצפון שפלשו מלאוס ומקמבודיה. אזורי ההיערכות שמחוץ לדרום-וייטנאם היו מחוץ לתחום הפעילות הצבאית הקרקעית האינטנסיבית של ארה"ב²⁹ - בשל רצונה למנוע את התרחבות המלחמה בדרום-מזרח אסיה - ולכן הפכו הבסיסים בלאוס ובקמבודיה לחוף מבטחים בעבור הכוחות הקומוניסטיים. לאחר שכוחות ארה"ב התאוששו מההלם הראשוני של מתקפת טט, הם פתחו במתקפת נגד ובמהלכה פגעו כה קשה בווייטקונג, עד כי במחצית השנייה של 1968 הוא חדל למעשה להיות איום אסטרטגי על דרום-וייטנאם, ונטל הלחימה הוטל בעיקר על היחידות הסדירות של צבא צפון-וייטנאם. אך גם כוחו של צבא הצפון נפגע קשות, ורק באמצע 1972 עלה בידי להנחית מתקפה גדולה נוספת. גם זו נבלמה באמצעות עוצמת האש של האמריקנים.

אך למרות ההצלחות של 1967 וריסוק מתקפת טט, הרי במחצית השנייה של 1968 שינתה ארה"ב את היערכותה בדרום-וייטנאם עם תחילת תהליך הווייטנאמיזציה, כלומר הפיניו ההדרגתי של הכוחות האמריקניים מווייטנאם והעברת האחריות המבצעית לידי הכוחות של צבא דרום-וייטנאם. בשל ההשתלשלות הזאת של האירועים לא ניתן, לדעתי, לקבוע באיזו מידה הצליח המבצע גם בטווח הארוך. אולם אם מקבלים את הקביעה שלא הייתה בכוונת הפיקוד האמריקני להכריע את המלחמה באמצעות המבצע הזה אלא בסדרה של מבצעים, דהיינו באמצעות מלחמת התשה, הרי שניתן לקבוע שהמבצע היה מוצלח והשיג את מטרותיו.

"סדאר פולס" הוא דוגמה מצוינת למבצע בעצימות גבוהה נגד כוח גרילה. האמריקנים עשו במהלכו מה שכל כוח סדיר שואף לעשות בנסיבות כאלה: להביא לידי ביטוי את יתרונותיו הגדולים - בכוח אש, בניידות ובטכנולוגיה מתקדמת - על פני כוחות הגרילה. לכוחות הווייטקונג לא היה מענה ליתרונות האלה של האמריקנים, והם אכן ספגו מכות קשות מאוד. אולם הניצחונות הטקטיים של 1967 וכן

מתקפת הטט בינואר 1968 - חיילים אמריקנים תחת אש בהואה
ההתקפות על סייגון במסגרת מתקפת הטט יצאו מ"משולש הברזל" - עדות לכישלון האסטרטגי של מבצע "סדאר פולס"

Joseph A. McChristian, **The Role of Military Intelligence 1965-1967**, .13
 Washington D.C., Government Printing Office 1994, pp. 116-125

Bernard W. Rogers, **Cedar Falls – Junction City: A Turning Point**, .14
 Washington D.C., Department of the Army, 1989, pp. 18-19

Tucker, **Encyclopedia**, pp. 65-66: המבצע ראוו: .15

Rogers, **Cedar Falls**, pp. 25-29 .16

MacGarrigle, **Combat Operations**, pp. 100-101 .17

Rogers, **Cedar Falls**, p. 67 .18

כך כונו לוחמי ההנדסה שתפקידם היה לחזול בתוך המנהרות. לביורו מקורו
 של השם ראוו: .92 Mangold and Penycate, **The Tunnels of Cu Chi**, .19

Rogers, **Cedar Falls**, p. 71 .20

Rogers, **Cedar Falls**, p. 74; MacGarrigle, **Combat Operations**, pp. 111-112 .21

Rogers, **Cedar Falls**, pp. 75-76 .22
 במהלך המבצע נהרגו 750 חיילי וייטקונג,
 280 נפלו בשבי, ו־540 ערקו.
 Rogers, **Cedar Falls**, pp. 77-78 .23

Dave R. Palmer, **Summons of the Trumpet**, Novato, Presidio Press, .24
 1995, p. 139

Mangold and Penycate, **The Tunnels of Cu Chi**, pp. 174-175 .25

מטרתן של פעולות הפסיפיקציה הייתה לנתק את הקשר שבין האוכלוסייה
 האזרחית לבין לוחמי הגרילה. על כך ראוו: טל טובי, **כמו לאכול מרק בסכין:**
הניסיון האמריקני בווייטנאם 1973-1959, תל־אביב, 2006, עמ' 69-78.
 כן ראוו: .192 Krepinevich, **The Army and Vietnam**, p. 192 .26

Davidson, **Vietnam at War**, p. 429 .27

Shelby L. Stanton, **The Rise and Fall of an American Army – U.S. Armed Forces in Vietnam 1965-1973**, Presidio Press, Novato, 1985, p. 135 .28

בלאוס ובקמבודיה, שם עבר נתיב הו צ'י מין - נתיב ההספקה מצפון־
 וייטנאם לדרום - פעלו בעיקר כוחות חיל האוויר וכן הכוחות המיוחדים
 בניסיון לעצור את זרם כוח האדם והאספקה מהצפון לדרום. .29

שבירת מתקפת טט (1968) לא הביאו לארה"ב את הניצחון המיוחל, שכן היא נכשלה בתרגום ההישגים המידיים בשדה הקרב לניצחון ברמה האסטרטגית – ניצחון שאותו היא יכולה הייתה לתרגם להישג מדיני. הלקח הוא אפוא שכדי להביס כוח גרילה צריך הרבה יותר מאשר סדרה של ניצחונות צבאיים - מוחצים ככל שיהיו.

הערות

Russell W. Weigley, **The American Way of War**, Bloomington, .1
 ראוו: .128-152
 1973, pp. 128-152

לסקירה ממצה של תורת שלושת השלבים של מאו דזה דונג ראוו: יהושפט
 הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, תל־אביב, מערכות, 1990, עמ' 197 .2

Andrew F. Krepinevich, **The Army and Vietnam**, Baltimore, Johns
 Hopkins University Press, 1986, pp. 168-172 .3
 טל טובי, "המערכה ביא
 דראנג ועיצוב אופיה של מלחמת וייטנאם", **מערכות** 388, 2003, עמ'
 30-24

Bruce Palmer, **The 25-Year War**, New York, University Press of
 Kentucky, 1984, p. 58 .4
 על טקטיקת "חפש והשמד" ראוו: Spencer C.
 Tucker (ed.), **The Encyclopedia of the Vietnam War**, Oxford, Oxford
 University Press, 2000, p. 373

ויליאם וסטמורלנד, **חייל מדווח**, תל־אביב, מערכות, 1979, עמ' 137 .5

Tucker, **Encyclopedia**, p. 373 .6

Spencer C. Tucker, **Vietnam**, Lexington, University Press of Kentucky, .7
 1999, p. 129; Krepinevich, **The Army and Vietnam**, p. 191

Krepinevich, **The Army and Vietnam**, p. 190 .8

Phillip B. Davidson, **Vietnam at War**, Oxford, Oxford University Press, .9
 1991, pp. 425-426

Krepinevich, **The Army and Vietnam**, p. 190 .10

George L. MacGarrigle, **Combat Operations – Taking the Offensive**, .11
 Washington D.C., U.S. Army Center of Military History, 1998, p. 95

Tom Mangold and John Penycate, **The Tunnels of Cu Chi**, New York, .12
 Berkley Books, 1985, pp. 160-161

לוחמה אווירית נגד גרילה וטרור במרד הערבי

ב־21 ביוני 1936 השתתף כוח אווירי בריטי גדול בקרב נגד כנופיה ערבית ליד הכפר נור א־שמס שבשומרון וספג פגיעות קשות. הלקחים שהפיקה מפקדת חיל האוויר הבריטית מאותו האירוע הביאו לנקיטת טכניקות פעולה אוויריות יעילות יותר נגד כוחות הגרילה הערביים

מטוס הוקר הארט של טייסת 6 בטיסה מעל ירושלים ב־1936 (במרכז התמונה ניתן לראות את מלון המלך דוד)
התמונה מובאת מאוסף הצילומים של ירמיהו רימון

ד"ר רבקה ירמיהו

עובדת ברשות שדות התעופה. חוקרת את הכוח האווירי הבריטי בארץ־ישראל ובעבר־הירדן בתקופה שבין שתי מלחמות העולם

מבוא: הדילמה של הבריטים

בתום מלחמת העולם הראשונה נוספו לאימפריה הבריטית שטחים חדשים במזרח התיכון שאותם כבשה מידי האימפריה הטורקית. מאחר שהחזקתם של השטחים האלה הייתה כרוכה בעלויות גבוהות, ומאחר שבריטניה סבלה מבעיות כלכליות חמורות כתוצאה מהמלחמה, נאלצו מנהיגיה להחליט בין המשך החזקתם של השטחים האלה לבין החזרתם לאחריותו של חבר הלאומים. משרד המושבות, שקיבל את האחריות לשטחים במזרח התיכון, גרס שעל בריטניה להמשיך לשלוט בהם וחיפש דרכים להוזיל את עלויות הביטחון. מהסיבה הזאת הוא העדיף להטיל על משרד האוויריה ולא על משרד המלחמה את כל תפקידי הביטחון והשמירה שאותם התחייב לספק באזורי השליטה החדשים במזרח התיכון. ראשי המשרד - ובמיוחד וינסטון צ'רצ'יל שהתמנה לשר המושבות ב-1921 - השתכנעו שהחזקת שטח באמצעות מטוסים זולה בהרבה מאשר החזקתו באמצעות כוחות יבשה.

למלאכת השכנוע המוצלחת הזאת אחראים מפקדי חיל האוויר. אלה שאפו לשמור את העצמאות שהשיגו לקראת תום המלחמה ולכן עסקו בשיווק אינטנסיבי של הרעיון שלפיו ביכולתם לשמור על הביטחון בר-חבי האימפריה בדיוק כמו צבא היבשה, רק בעלויות נמוכות הרבה יותר. וכך קרה שבתחילת שנות ה-20 של המאה ה-20 הפעילה האימפריה הבריטית מטוסים במשימות של ביטחון שוטף - במיוחד במדבריות דלילי אוכלוסייה. גם ארץ-ישראל ועבר-הירדן נכללו בהסדר הביטחוני הזה, והשליטה הביטחונית בהן עברה מידי הצבא לידי הפיקוד של חיל האוויר. לרשותו של החיל בארץ-ישראל הועמדו טייסת אחת וגדוד שריוניות. יחידות הצבא שהיו בארץ פינו במהלך שנות ה-20 את מקומן לז'נדרמריה בריטית ולמשטרה מקומית.

גם לאחר מאורעות תרפ"ט (קיץ 1929) לא הוחזרה השליטה הביטחון-נית לידי הצבא, אף שוועדת החקירה שהוקמה בתום האירועים - ועדת שו - המליצה להשאיר בארץ באופן קבוע שני גדודי חי"ר כדי שיישעו למשטרה המקומית במקרה הצורך. מדיניות השליטה מהאוויר לא שונתה אפוא, והשמירה על הביטחון נותרה בידי הפיקוד האווירי.

בשעה שפרץ המרד הערבי באפריל 1936 פיקד על הכוחות הבריטיים בארץ אייר-קומנדור ריצ'רד אדמונד צ'רלס פיירס (R.E.C. Peirse). פיירס היה המפקד הכללי הראשון בארץ שלא היה לו ניסיון בפיקוד על כוחות חי"ר. המפקדים שלפניו צברו ניסיון בהפעלת כוחות חי"ר במלחמות קודמות, כגון מלחמת הבורים השנייה (1899-1902) בדרום-אפריקה ומלחמת העולם הראשונה באירופה. לכן כשפרץ המרד הערבי ניכר היסוס בהפעלתם של כוחות החי"ר שהיו אמורים לעזור למשטרה להתמודד עם הטרור האזרחי. יתר על כן, מפקדי חיל האוויר הבריטי הודו לא פעם שארץ-ישראל אינה מתאימה למדיניות הפיקוח האווירי משום שמדובר באזור מאוכלס שאינו דומה כלל לשטחי המדבר בעבר-הירדן או בעיראק.

תורת הלחימה האווירית המסורתית של החיל לא באה לידי ביטוי בארץ-ישראל מאחר שהוועדה להגנת האימפריה (Committee of Imperial Defence) כפתה כללים נוקשים לפתיחה באש, ובכללם הגבלות חמורות ביותר על הפצצות מהאוויר. בעוד שבצפון-מערב הודו (פקיסטן של היום), בעיראק ובעדן נהג חיל האוויר הבריטי להפציץ מהאוויר אוכלוסייה מורדת, הרי בארץ-ישראל נאסר עליו לעשות זאת.

הוראות ההגנה על ארץ-ישראל ועל עבר-הירדן נוסחו סופית ב-1934 וכללו את ההוראות הבאות בנוגע להפעלת המטוסים:

1. מטוס יחומש במקלע ולא יישא פצצות - אלא אם קיבל פקודה אחרת. האישור להפעיל מקלע ללא בקשת רשות מוקדמת יהיה במקרים הבאים:
 - א. כאשר בן אדם נתפס בביצוע פעילות עוינת, כגון שוד, גזל או הצתות.
 - ב. כאשר מפקד קבוצת חיילים או שוטרים מבקש עזרה כדי לחלצם ממצב מצוקה.
 - ג. נגד חוליות חמושות של שבטים ערביים אשר בשל מספרן, ההיערכות שלהן או תנועתן נראה שהן עומדות לבצע פעילות תוקפנית או שהן מעורבות בפעילות כזאת.
2. לא יהיה שימוש בפצצות אלא בהוראה ישירה ממפקדת חיל האוויר, וגם זה רק במקרה של סעיף 2 ג או כאשר יש הכרח לפעול מהאוויר נגד כפריים או נגד חבורות מתגודדות של ערבים בפלשתינה ובעבר-הירדן.
3. הפעלת הכלים האלה (מקלעים ופצצות) תהיה רק במקרים שבהם הטייס משוכנע לחלוטין שפעולה כזאת מוצדקת. כל פעילות צריכה להיות מוגבלת למינימום ההכרחי כדי להשיב את המצב לקדמותו. על מפקד הכוחות לוודא שכל הטייסים קיבלו תדרוך לפני יציאתם לטיסות מבצעיות.¹

תורת הלחימה האווירית המסורתית של החיל לא באה לידי ביטוי בארץ-ישראל מאחר שהוועדה להגנת האימפריה כפתה כללים נוקשים לפתיחה באש, ובכללם הגבלות חמורות ביותר על הפצצות מהאוויר

שאלת השימוש בהפצצות מהאוויר הועלתה מחדש עם התגברות המרד הערבי. טייסים שזיהו כנופיות בהרי השומרון לא יכלו להנמיך טוס הן בגלל תנאי הקרקע והן בגלל החשש להיפגע מאש שירו הכנופיות לעבר המטוסים. לא פעם פגע הירי הזה במטוסים. המקלע שבו צויד כל מטוס לא היה יעיל בלחימה נגד המורדים שנהגו להסתתר בין קפלי הקרקע או במערות. כדי לפגוע במורדים צריך היה להבריח אותם ממקומות המסתור שלהם, ואת זה ניתן היה להשיג רק באמצעות הפצצות מהאוויר. פנייתו של פיירס לראש מטה האוויריה בלונדון - אייר צ'יף מרשל סר אדוארד אלינגטון - שיאשר הפצצות מהאוויר עוררה סבב דיונים במטה כבר בתחילת יוני 1936. פיירס היה מודע היטב לכללים ולמגבלות, ובפנייתו הדגיש שלדעתו הפצצות מהאוויר אינן רצויות בפלשתינה, אך לדבריו העלה את הסוגיה בגלל קציניו שביקשו לקבל אישור להפציץ כנופיות מהאוויר. לגול השאלה לפתחו של ראש המטה אילצה את משרד האוויריה להתייחס למציאות שהתפתחה בארץ.

בתשובתו לפיירס נתן למעשה אלינגטון הכשר להפצצת מטרות בארץ-ישראל. וכך הוא כתב:

הפצצות מהאוויר אסורות בפלשתינה, אבל יש להבחין בין שני סוגי הפצצות: הפצצות ענישה, שהן מעשה לא רצוי גם מהבחינה הפוליטית, והפצצות במסגרת הפיקוח האווירי שיכולות להיות חלק ממצור אווירי (air blockade) לאחר פרסום אזהרה מלאה או חלקית באזורים מסוימים או בכפרים.²

למרות האישור שנתן היו לאלינגטון ספקות אם ראוי להפיץ מורדים בארץ-ישראל כפי שנהוג היה לעשות בעיראק או בחזית הצפונית של הודו. אלינגטון חשש שיהיה צורך לפנות אוכלוסייה לא מעורבת כדי לאפשר הפצצות מהאוויר, וכי למהלך כזה יהיו הדים נרחבים בעולם הערבי. יתר על כן, היה לו ברור שפינוי מראש של האוכלוסייה הלא מעורבת יצמצם מאוד את האפקטיביות של ההפצצות. המגבלה הזאת וכן ההחלטה להפעיל את הכוחות באופן חסכוני ככל האפשר מנעו למעשה מחיל האוויר הבריטי לעמוד במשימה שנטל על עצמו - להיות הגורם המרכזי ששומר על הביטחון בארץ-ישראל.

קרב נור א-שמס

האירוע שהביא לשינוי בנוהלי הלחימה האווירית נגד המרד הערבי התרחש בהרי השומרון ב־21 ביוני 1936. בשעת בוקר מוקדמת של אותו היום הודיעה מפקדת הגדוד הראשון של הסיפורת' היילנדרס (Seaforth Highlanders) ששכנה בשכם למפקד בסיס חיל האוויר ברמלה שהערבים באזור מתכוונים להתקיף עוד באותו הבוקר שיירה שתנוע מתל-אביב לחיפה. בהודעה צוין שההתקפה אמורה להתרחש באחת הנקודות שבין קלקיליה לכפר דיר-שרף שממערב לשכם. (הדרך הראשית מתל-אביב לחיפה עברה באותה העת על גב ההר, על כביש ירושלים-שכם-ג'נין). אורך הקטע שבו ניתן היה לצפות להתקפה נע בין 17 ל־18 מייל (27-29 ק"מ).

מאחר שהמקום המדויק שבו תיכננו הערבים להציב מארב לא היה

יחד עם האש של כוח הליווי שיתקו את האש של חברי הכנופיה - מה שאיפשר לכוח המלווה לפנות את החסימה. השיירה המשיכה בדרך כה, אבל בכך לא הסתיימה המערכה. מפקד כוח הליווי החליט שלא להסתפק בחילוץ השיירה מהמארב אלא לתקוף את הכנופיה שארבה לה ולהשמיד אותה. ההערכה הייתה שהכנופיה מנתה כ־70 לוחמים.

הטייס פעל בדיוק לפי ההוראות שקיבל בתדרוך לפני יציאת השיירה: לאחר שירה על חברי הכנופיה וסייע לחלץ את השיירה, הוא טס לב-סיס הבריטי בטול-כרם והטיל שם הודעה כתובה (שמולאה בטופס מיוחד שנועד למטרה הזאת) שבה הודיע על ההתקפה, לאחר מכן חזר לזירה, העביר הודעה אלחוטית לרמלה על ההתקפה וביקש תגבורת של מטוסים ולבסוף טס לשכם והטיל מעל למפקדת הגדוד שם הודעה כתובה שבה הודיע על האירוע. על פי דו"ח של חיל האוויר הבריטי עשה הטייס את כל הפעולות האלה בתוך 20 דקות מרגע שנעצרה השיירה.³ בשעה שהטייס היה עסוק בהזעקת תגבורות אוויריות וקרקעיות לזירה, נכנס כוח הליווי של השיירה לקרב נגד הכנופיה. מיד לאחר כישלון המארב החלו חברי הכנופיה לסגת מזרחה, והמגע נוצר מצפון לכפר בלעא, כארבעה ק"מ ממזרח לנור א-שמס. זירת הקרב היא הררית: הכפר בלעא נמצא בגובה של 457 מטר מעל פני הים.

כוח הליווי הרגלי התפצל לשניים, והטור הדרומי הצליח להסב אבדות לכנופיה. במהלך היום נכנסו לזירת הקרב בזה אחר זה 11 מטוסים נוספים, בכל פעם מטוס בודד אחד. המטוסים הפעילו רק אש מקל-עים, שהאפקטיביות שלהם הייתה נמוכה, ואכן רק טייס אחד דיווח

מפה בריטית של ארץ-ישראל ובה חלוקה לארבעת אזורי הפעילות האווירית

מחיר הפעולה האווירית היה כבד: שישה מ־12 המטוסים שפעלו בזירה נפגעו מאש שנורתה לעברם מהקרקע

ידוע, לא ניתן היה להציב מארב נגדי. גם לא ניתן היה לפרוס כוחות רגלים לאורך כ־28 ק"מ. בנסיבות האלה היה למטוסים יתרון גדול עוד יותר מהרגיל על פני כוחות היבשה. הוחלט שמטוס אחד ילווה את השיירה ושמטוסים נוספים יהיו בכוננות בבסיס ברמלה. נוסף על כך הועמדו בכוננות יחידות צבא בשכם ובטול-כרם, ולשיירה צורפה משאית ובה משדר אלחוט להעברת הודעות ובקשות לעזרה. לטייס שליווה את השיירה ניתנו הוראות מפורטות כיצד לפעול במקרה שזו תיתקל במארב.

ליד העיירה נור א-שמס, כחמישה ק"מ מזרחית לטול-כרם, לאחר עיקול בכביש, נעצרה השיירה בגלל מחסום שהונח לרוחב הכביש. מיד לאחר מכן נפתחה עליה אש. הטייס של מטוס הליווי הגיב במהירות וירה באמצעות המקלע של מטוסו לעבר האורבים. האש מהאוויר

ריצ'רד פיירס, מפקד הכוחות הבריטיים בארץ-ישראל
 בדו"ח שכתב פיירס הוא טען שפעולת המטוסים בקרב נור
 א-שמס הייתה מוצלחת. הדו"ח הזה עורר תהיות בלונדון
 בגלל האכזריות הכבדות שספג הכוח האווירי

הפעלת המטוסים באירוע הייתה מאוד מוצלחת. וכך הוא כתב:
לדעתי כישלון הכנופיות היה באי-יכולתן להעריך את פוטנציאל הכוח
של המטוסים לפעול באזורים האלה. בשעה שחשבו שהן בטוחות
מפני כוחות הקרקע, הן מצאו את עצמן חשופות ונרדפות על ידי הכוח
האווירי. המורדים רותקו באמצעות התקפות האוויר... אילו הייתה
ההתקפה מתחילה קודם, ישנה סבירות רבה שכוחות הקרקע שנקראו
למקום על ידי המטוסים היו משלימים את מפתם (של המורדים).
החשכה איפשרה לכנופיות להיחלץ מהמצב הקשה שאליו נקלעו - לא
לפני שנגרמו להן אבדות משמעותיות.⁴

הדו"ח הזה עורר תהיות בלונדון, ומעיד על כך המברק ששלח משרד
 האוויריה לפיירס ובו נאמר: "אין לנו יודעים אם ההצלחות האלה של
 הכוח האווירי היו תוצאה של מקריות או של תכנון זהיר".

ואכן קשה להבין מה גרם לפיירס לטעון שהסיוע האווירי הכושל היה
 בעצם הצלחה גדולה. בעוד שהקרב היבשתי התנהל במשך יומיים,
 הסיוע האווירי ניתן רק ביום הראשון. ביום השני נלחמו כוחות היבשה

שזיהה פגיעה בשני חברי כנופיה. לטענתו, השניים נהרגו. מחיר הפעולה
 האווירית היה כבד: שישה מ-12 המטוסים שפעלו בזירה נפגעו מאש
 שנורתה לעברם מהקרקע. היו מטוסים שנפגעו במערכות חיוניות כגון
 המנוע, מערכת הקירור ומכל השמן, אך למרות זאת שום מטוס לא נפל.
 היו כמה סיבות לאפקטיביות הנמוכה של המטוסים: אש המקלעים
 לא הייתה יעילה נגד חברי הכנופיה שתפסו מחסה בתוך מערות ובין
 סלעים, כמה מהמטוסים לא הצליחו כלל לירות בגלל תקלות טכניות
 במקלעיהם, ומטוסים אחרים נפגעו באש מהקרקע מיד עם הגיעם
 לזירה ונאלצו לשוב לבסיסם ברמלה או אף לנחות נחיתת חירום.

בשעה שהתנהלה המערכה האווירית, פעל הכוח הקרקעי נגד הכנופיה
 בסיוע השריוניות ויחידת הטנקים הקלים שהיו חלק מהתגבורות
 שנשלחו במאי 1936 ממצרים לארץ-ישראל. במהלך הקרב נהרג אחד
 מקציני הכוח כאשר ניסה לפגוע באיש כנופיה שהסתתר במערה. גופת
 הקצין נפלה לתוך ואדי וחולצה רק למחרת.

הכוח הבריטי נסוג מהזירה לפני רדת החשכה ואת הלילה עשה בבסיסו
 בטול-כרם. הוא שב לזירה למחרת וחדש את הלחימה - הפעם ללא
 סיוע מטוסים. ביום השני ללחימה ירה הצבא פגזי גז מדמיע לתוך
 המערות כדי לאלץ את חברי הכנופיה לצאת מהן ולהיחשף. כוח צבאי
 נכנס גם לכפר בלעא, ערך בו חיפושים ופוצץ שלושה בתים שמהם נורו
 לעברו יריות.

לאחר המערכה כנור א-שמס נאלץ פיירס
לבקש שישלחו לו תגבורת אווירית ממצרים.
במקביל בוטלה ההוראה שלפיה מותר
לטייסים להפעיל רק אש מקלעים נגד אנשי
הכנופיות, והם קיבלו היתר להפציץ אותם

בסך הכול נהרגו בשני ימי הלחימה בין 15 ל-17 מחברי הכנופיה. בדו"ח
 של מפקדת חיל האוויר נאמר: "מספר ההרוגים מהפעילות האווירית
 אינו ידוע. ההערכה היא שמדובר בכשבעה מסך כל ההרוגים". אבדות
 הבריטים היו שני הרוגים - קצין וחיל - שני פצועים קשה ופצוע קל
 אחד.

כאמור, משמעותיות במיוחד היו הפגיעות בכוח האווירי הבריטי
 שהשתתף במערכה. שישה מטוסים נפגעו מאש נ"מ, והדו"ח הבריטי
 מונה את מספריהם הסידוריים: K.4461, K.4462, K.4478, K.4469,
 K.4471, K.4457 - כולם מטוסי הוקר הארט (Hawker Hart) של
 טייסת 6 שבסיסה היה ברמלה.

לקחי הקרב

הדו"ח שכתב מפקד הכוחות הבריטיים בארץ-ישראל, ריצ'רד פיירס,
 על האירוע הוא מפתיע - במיוחד אם מביאים בחשבון שהוא היה איש
 חיל האוויר הבריטי. פיירס אומנם ציין שאחד הלקחים העיקריים של
 האירוע הוא הצורך להתיר למטוסים להטיל פצצות כדי להוציא את
 אנשי הכנופיות ממקומות המסתור שלהם וכדי לחסוך למטוסים את
 הצורך לטוס נמוך ולהסתכן באבדות, אך הוא גם כתב שלהערכתו

ציור של אחד ממטוסי ההוקר הארט של טייסת 6 ברמלה בקרב נור א־שמש השתתפו בסל הכול 12 מטוסים - בכל פעם מטוס בודד אחד

מגובה 150 מטר שבהן הטילו ליד הכפר סלפית פצצות של 20 ליברות (כ־9 ק"ג) לעיני הנכבדים. בכך ביקש פיירס להוכיח - לאחר שמטוסי ספגו פגיעות רבות כל כך - שיש ביכולתו לתת מענה הולם לכנופיות. כאמור, לאחר הקרב אכן ניתן אישור למטוסים להטיל פצצות, אך במגבלות חמורות ביותר. את הפצצות מותר היה להטיל רק בהפצצות צלילה, שנחשבו למדויקות יותר מטכניקות ההפצצה האחרות, רק נגד כנופיות מזוהות שמנו לפחות שניים - שלושה אנשים ורק במקרים שבהם היה ברור שלא ניתן להסתפק באש מקלעים. יתר על כן, הטייסים נדרשו לשמור על טווח ביטחון של 450 מטר לפחות מהקצה של כל אזור בנוי ולהטיל פצצות בנות 20 ליברות בלבד.

בהמשך הלחימה במרד הערבי אכן הפציצו הבריטים את המורדים ואף לא הסתפקו בפצצות בנות 20 ליברות בלבד: לעיתים הם הטילו פצצות בנות 50 ליברות (23 ק"ג) ואף פצצות כבדות יותר. תפקיד ההפצצות היה בראש ובראשונה לגרום למורדים לחשוף את עצמם - מה שהב־ריטים כינו "להוציא אותם מחוריהם". הטכניקה הזאת הופעלה כבר ב־1936 ועוד יותר בשנים 1937-1939. חיל האוויר הבריטי אף למד להפעיל יותר ממטוס אחד בזירת לחימה בודדת. זו הייתה תוצאה ישירה של הלקחים שהופקו מקרב נור א־שמש.

המאמר מבוסס על העבודה "כנפי האימפריה - חיל האוויר המלכותי הבריטי בארץ־ישראל ובעבר־הירדן, 1919-1939". העבודה הוגשה ב־2008 לאוניברסיטה העברית לשם קבלת תואר דוקטור. תודתי והערכתי נתונות לפרופ' מרטין ון קרפלד שליווה אותי לאורך כל התקופה ולא חסך מזמנו כדי להאיר את דרכי.

הערות

1. Palestine and T.J. Defence scheme 1934, ODC 776-R March 1935 מתוך מסמכי הקבינט הבריטי (CAB/21)
2. מברק X726 של אלינגטון לפיירס מ־5 ביוני. מתוך מסמכי משרד האווירייה הבריטי, תיק AIR2/1760
3. סעיף 7 במסמך מס' S5600 של מפקדת חיל האוויר בארץ־ישראל. מתוך מסמכי משרד האווירייה הבריטי, תיק AIR2/1832
4. מכתבו של פיירס מ־3 ביולי 1936 למשרד האווירייה. מתוך מסמכי משרד האווירייה הבריטי, תיק AIR2/1832

הבריטיים ללא שום סיוע אווירי - קרוב לוודאי בשל הפגיעות הקשות שספג הכוח האווירי ביום הלחימה הראשון.

מהדו"חות שנכתבו על הקרב האווירי עולה שהמטוסים פעלו ביום הראשון לחימה במשך שבע שעות ו־25 דקות החל מהשעה 11:50 לפני הצהריים. בקרב היו מעורבים 12 מטוסים, ומהם נפגעו שישה מטוסים מאש שנורתה עליהם מהקרע. שלושה מתוך המטוסים שנ־פגעו נאלצו לבצע נחיתה אונס בשדה שבטול־כרם. שלושת המטוסים האחרים שנפגעו נאלצו לעבור שיפוצים. במילים אחרות: מחצית מהכוח האווירי שהשתתף בקרב נוטלה לפחות באופן זמני. מדובר היה בגף וחצי מתוך ארבע הגפים שעמדו לרשות טייסת 6. (לרשות הבריטים עמדה גם טייסת 14, אך זו הייתה מוצבת באותה העת בעבר־הירדן ופעלה בעיקר שם. רק מאוחר יותר החלו הבריטים להפעילה בארץ־ישראל - בעיקר בעמק הירדן). המערכה בנור א־שמש לימדה אפוא את

חיל האוויר הבריטי אף למד להפעיל יותר ממטוס אחד בזירת לחימה בודדת. זו הייתה תוצאה ישירה של הלקחים שהופקו מקרב נור א־שמש

הבריטים את מגבלות הפעלתם של המטוסים בגובה נמוך ואת הצורך בטייסים מיומנים מאוד במתארי פעולה מורכבים כל כך.

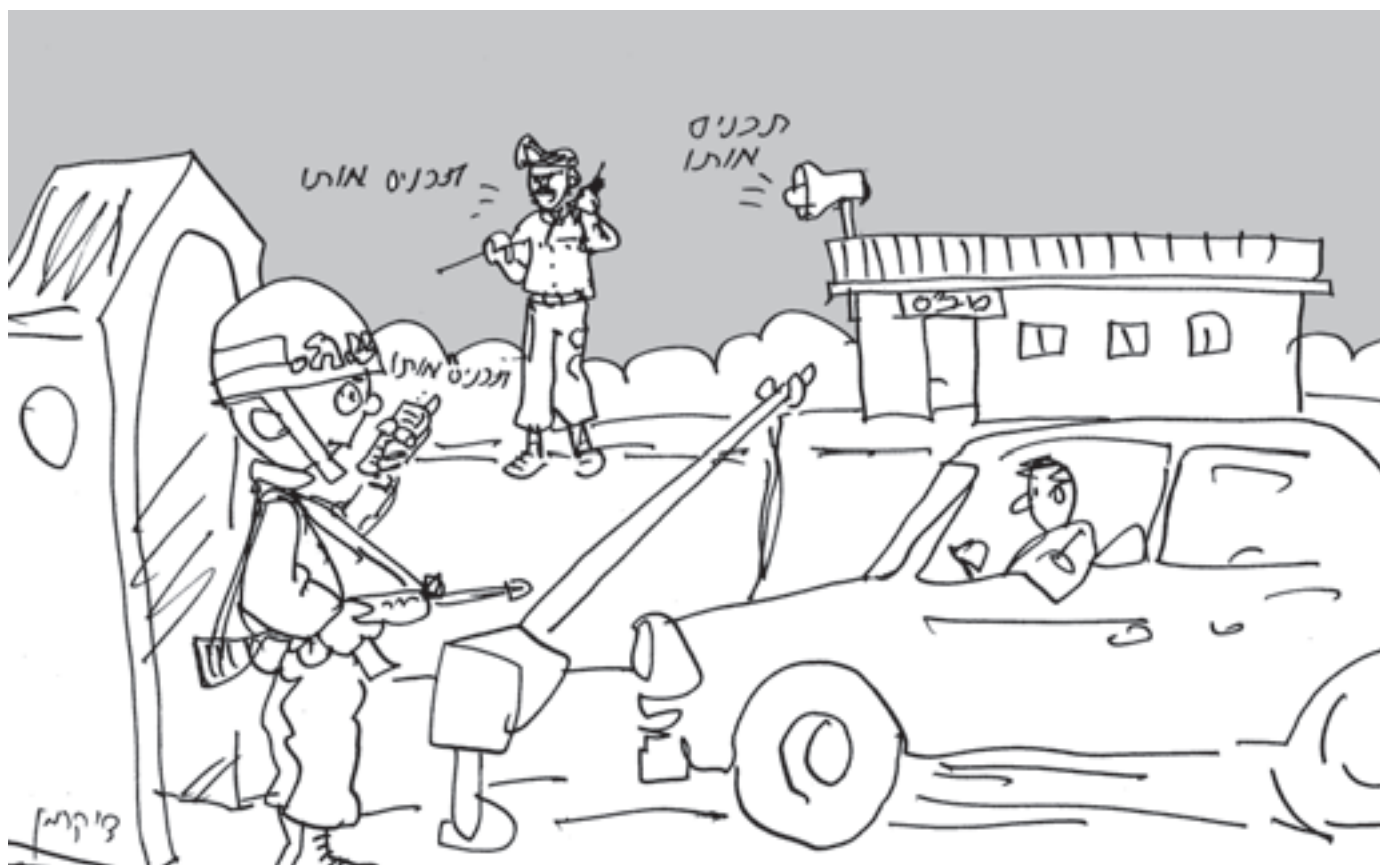
לאחר המערכה בנור א־שמש נאלץ פיירס לבקש שישלחו לו תגבורת אווירית ממצרים. במקביל בוטלה ההוראה שלפיה מותר לטייסים להפעיל רק אש מקלעים נגד אנשי הכנופיות, והם קיבלו היתר להפציץ אותם.

כדי ליצור הרתעה החליט פיירס לכנס נכבדים ערבים מהשומרון ולע־רוך להם מפגן אווירי שבמהלכו יוכלו לצפות בתוצאותיה של הפצצת הדגמה. המפגן היה חלק ממבצע שקיבל את שם הקוד X ואשר נועד לנקות את הכפרים הערביים שבשומרון מכנופיות. בהפגנת היכולות שיתף פיירס מטוסי הוקר הארט של טייסת 6. אלה ערכו הפצצות צלילה

לאן נעלמה האחריות?

בגלל השאיפה לשלמות והחשש מכישלונות נוטים היום המפקדים לפקח באופן הדוק על הפקודים שלהם. הפקודים הפנימו את המציאות הזאת ונמנעים לרוב מלנקוט איזשהו צעד בלי לקבל את אישור המפקדים שלהם. את המציאות הזאת של פיקוח צמוד מחד גיסא ושל תלות מוחלטת מאידך גיסא מאפשר הטלפון הסלולרי

רס"ן אריאל עמיחי

רמ"ד תורה אינטגרטיבית בחיל
הלוגיסטיקה

שכחנו מה זאת אחריות

הטלפון הסלולרי מאפשר לנו לעדכן בכל עת אחרים על מצבנו, ולאחרים הוא מאפשר ליצור איתנו קשר בכל עת וכמעט בכל מקום שבו אנו נמצאים. בשל היכולות האלה של הטלפון הסלולרי הוא משפיע מאוד על האופן שבו תופסים המפקדים והחייילים את המושג אחריות ועל האופן שבו הם מקבלים החלטות ונוקטים יוזמות. נושאו של המאמר הקצר הזה הוא המציאות שנוצרה בצה"ל של פיקוח צמוד ושל תלות מוחלטת - מציאות שלא הייתה אפשרית בעידן שלפני הטלפון הסלולרי.

בילדותי נהגתי לקבוע עם חבריי ללכת ביחד לבני עקיבא בשבת. בדרך כלל סיכמנו להיפגש בשעה 16:00 בפינת הרחובות הרצל ווייצמן בנהריה. בין השעה 15:50 לשעה 16:05 היו כולם מגיעים. היום מעטים הסיכויים שדבר כזה היה קורה. הסיבה לכך היא הטלפון הסלולרי. מהסיבה הזאת אני מכנה אותו "מכשיר להסרת האחריות". בעבר הייתה האחריות האישית מחייבת, שכן אם משהו לא היה מגיע בזמן - היו דואגים לו ופותחים בחיפושים אחריו. המחויבות הזאת יצרה הסכם שבעל פה שלפיו על כל אחד להגיע בזמן. היום נוהגים מי שמאחרים לדיונים לפטור את עצמם באמירה: "הודענו שנאחר" או "נתקעתי בפקק והודעתני שלא יחכו לי". אלה שמשתמשים בתירוצים מהסוג הזה משוכנעים לחלוטין שמדובר בסיבות מתקבלות על הדעת לאיחור. יש לציין שברוב המקרים ההודעות האלה אינן נמסרות בשיחת טלפון אלא במסרונים - מה שמדגיש ביתר שאת את ההתנערות מאחריות.

מאחר שהטלפון הסלולרי הופך את כולם לזמינים, האחריות עוברת מאחד לאחר. החייל והקצין "מזדכים" על המשימה וממתינים שהרמה הממונה תפתור את הבעיה

בעבר כאשר שלחו אותי מהגדוד לבסיס ציוד כדי להחליף ציוד שהתבלה, הייתי מקבל רשימת משימות, וידעתי שלא אחזור לגדוד לפני שאבצע את כל המשימות, מכיוון שכך ציפו ממני. במהלך ביצוע המשימות קיבלתי בעצמי החלטות, שכן לא יכולתי להתייעץ עם מפקדי בגדוד. במקרה הצורך הייתי פונה למפקדיו של בסיס הציוד כדי לפתור בעיות שהרמות הנמוכות יותר בבסיס לא הצליחו לפתור. כיום נוכח הדילמה הקטנה ביותר מחפש החייל את מפקדו, ומפקדו מחפש את מפקדו שלו. מאחר שהטלפון הסלולרי הופך את כולם לזמינים, האחריות (שלעיתים נוהגים לכנותה "הקוף") עוברת מאחד לאחר. החייל והקצין "מזדכים" על המשימה וממתינים שהרמה הממונה תפתור את הבעיה. הטלפון הסלולרי אף פוגע בתכנון. בעבר היו יוצאים למשימה לאחר תכנון מפורט ותדרוך מדוקדק. היום אנו עדים לא פעם לאמירה בנוסח: "סע לכיוון צריפין, אני כבר אעדכן אותך לאן לגשת ומה לעשות".

וגם ייתרו על היוזמה

מהדוגמאות האלה ניתן להסיק שהנוכחות המסיבית של הטלפון הסלולרי בחיינו פוגעת ביכולתנו לתכנן, לקבל אחריות ולהוציא אל הפועל משימות באופן עצמאי בכל הרמות. זה בעייתי בעיתות רגיעה, אבל חמור ביותר בעת לחימה. כיצד יגיבו המפקדים הזוטרים כשלא יצליחו ליצור קשר עם הרמות הממונות באמצעות מערכות השליטה והבקרה והתקשוב ויבינו שהם לבד במערכה? האם יוכלו ליזום פעולות, לתכנן אותן ולהוציאן אל הפועל באופן עצמאי? אחת מנקודות החוזק של צה"ל במלחמות העבר לעומת צבאות ערב הייתה

יכולתן של הרמות הנמוכות ליזום, לתכנן ולקבל החלטות. היכולת הזאת בלטה מאוד במלחמת יום הכיפורים: במקרים רבים רמת המחלקה ורמת הפלוגה הצילו את המערכה - גם ללא קבלת הנחיות או תוכניות מהרמות הממונות.

חשוב להבין שהיכולות האלה אינן תכונות מולדות הקיימות אצל בני האדם באופן טבעי. הדור של ימינו בארץ - בצה"ל ומחוצה לו - מחונך, מאומן ומתורגל לקבל הנחיות מהרמות הממונות, לערוך תיאומים תוך כדי תנועה, לדווח בקביעות ולשמור על קשר תמידי. כיצד הוא יידע לפעול באופן עצמאי - ליזום, לתכנן ולבצע - אם הוא מעולם לא תורגל בכך?

אסור להתבלבל: אובדן העצמאות של הרמות הכפופות אינו נובע מקיומו של הטלפון הסלולרי, אלא הטלפון הסלולרי הוא אחד הכלים שמאפשרים אותו. הסיבה המרכזית למציאות הזאת היא התרבות הארגונית שנוצרה בצה"ל. הצבא הוא מערכת ארגונית השואפת לשלמות, ולכן הוא אינו סולח על טעויות. כל טעות קטנה - אפילו בעניינים של מה בכך (למשל הצגת שקפים בהרצאה ברצף שגוי) - נחשבת למפגן של חוסר מקצועיות ולתקלה בלתי נסבלת. זו הסיבה לקיומם של דיונים רבים בצבא. מטרתם של אלה היא לוודא שלא מתרחשות תקלות ושהרמות הכפופות מבצעות את כל מה שדורשות מהן הרמות הממונות. בדיונים האלה נדרשות הרמות הכפופות להעביר דיווחים, דו"חות, סיכומים, רישומי מעקב אחר ביצוע החלטות וכו'. הצורך התמידי לדווח פוגע ביכולת הרמות הכפופות לבצע את המוטל עליהן, ליזום, לקבל החלטות ולקדם את התחומים שעליהן הן מופקדות.

לאן נעלם הפיקוד מוכוון המשימה?

ספר הפיקוד והשליטה (פו"ש) של תוה"ד מ-2006 מבחין בין פיקוד פרטני ולבין פיקוד משימה ופיקוד באישור. התפיסה של פיקוד משימה מבוססת על ההנחה שלפיה כל מפקד הוא המתאים

של הפקודים, והם עוסקים בעיקר בריצוי המפקדים ובמילוי הנחיותיהם. במתכונת עבודה כזאת לא מצליחים הפקודים ליזום פעולות ולהביא לידי ביטוי את הידע המקצועי שלהם. כדי לצמצם את התופעות האלה על מפקדים להאמין בפקודים שלהם וללמד אותם כיצד לתפקד בתנאי אי-ודאות גם ללא אישור המפקד. הענקת עצמאות רבה יותר לפקודים מחייבת גישה סלחנית יותר של המפקדים לטעויות של פקודיהם. כפי שיש לאפשר לתינוק הלומד ללכת ליפול במסגרת תהליך הלמידה של המיומנות הזאת, כך גם בתהליך הלמידה של בעלי תפקידים בארגונים, ובהם הצבא, הלמידה האמיתית היא תהליך ארוך של ניסוי ושל טעייה.

מהמפקד מצפים שיטיל אחריות רחבה ככל האפשר על פקודו, וכשהפקוד מתקשר כדי לקבל פתרון מהמפקד, על המפקד לגלגל אליו חזרה את הבעיה - לא מתוך כוונה להימנע מקבלת ההחלטה אלא מתוך רצון לפתח את יכולתו של הקצין ליזום. דוגמה לכך ניתן לראות בסרט "שתי אצבעות מצידון": מ"מ מתלבט כיצד לפעול נגד מחבלים שייתכן כי מסתתרים בתוך בית שבו נמצאת גם אוכלוסייה אזרחית ומבקש הנחיות ממפקדו. זה משיב לו: "אתה בשטח, אתה תחליט!" הרמה הממונה יכולה לדרוש מהקצין ברמה שמתחתיה לדווח ולעדכן בנוגע להחלטה שקיבל - אך עליה לגבות אותו כדי לבנות את ביטחונו העצמי של הפקוד שביכולתו לפתור בעיות באופן עצמאי. לכן באימונים ובתרגילים חייבים לביים תקלות קשר שונות שמונעות את האפשרות לקבל הנחיות מהמפקדים. כך ניתן לבחון את יכולתן של הרמות הכפופות להחליט, לתכנן ולבצע.

במכשיר הטלפון הנייד יש להשתמש במשורה. אסור להפוך אותו לכלי בקרה, לכלי דיווח ולאמצעי למתן מענה מייד.

מהמפקד מצפים שיטיל אחריות רחבה ככל האפשר על פקודו, וכשהפקוד מתקשר כדי לקבל פתרון מהמפקד, על המפקד לגלגל אליו חזרה את הבעיה - לא מתוך כוונה להימנע מקבלת ההחלטה אלא מתוך רצון לפתח את יכולתו של הקצין ליזום

על המפקדים לצמצם את הדרישות לדיווחים ואת הירידה לפרטים בנושאים שמצויים בתחום אחריותם של פקודיהם. סביר להניח שהפקוד מונה לתפקידו משום שהאמינו ביכולותיו, ולכן יש לתת לו מרחב פעולה שבו יוכל לממש את האחריות הזאת. בהרצאה על מבצע "עופרת יצוקה" בפני קצינים מחיל הלוגיסטיקה אמר מפקד פיקוד הדרום אלוף יואב גלנט:

כשיש לך מספיק חופש פעולה (מהרמות הממונות), אתה לא מתערב במה שקורה מתחתך... חשוב להבין את זה בכל רמה ובכל מקום... הדבר הכי חשוב שאתה יכול לעשות הוא לגרום לכך שיהיה חופש פעולה לכפופים לך ולתת את ההוראות המינימליות המתחייבות ולא את המקסימליות האפשריות מתוך הבנה שהאנשים מתחתך רוצים להצליח לפחות כמוך והם מבינים יותר טוב מה שקורה בגזרתם.

האמירה הזאת נכונה בזמן מלחמה וכן בשלב ההכנות למלחמה (דהיינו בעיתות רגיעה). שיטת עבודה כזאת תקנה לפקודים כלים לתכנון, לקבלת החלטות ולפעולה באופן עצמאי הן בעיתות רגיעה והן בזמן לחימה. בטווח הקצר המפקד יהיה חשוף לטעויות בשיקול הדעת, לתקלות בביצוע וייתכן שאף יצטרך לתת דין וחשבון לממונים עליו. אך בטווח הארוך יסגל המפקד לפקודיו תכונות ויכולות שיאפשרו להם להצליח בכוחות עצמם בימי רגיעה ובימי מלחמה.

ביותר לבצע את מה שנדרש ממנו בהתאם לדרגתו, תחום פעילותו והכוח שעליו הוא מופקד.

תפיסת הפיקוד הפרטני מבוססת על ההנחה שלפיה על כל מפקד להחליט ואף ליזום בהתאם לדרגתו ולתחום פעילותו - אולם בהכוונה ובבקרה אישית של הממונה עליו. בצורת הפיקוד הזאת מתערב הממונה ישירות בפעולותיהם של הכפופים לו, והדבר מתבטא בהכתבת ה"איך" - אולם רק באופן עקרוני ובלי להיכנס לפרטים.

גישה נוספת, קיצונית יותר מפיקוד פרטני, נקראת "פיקוד באישור" (או בשמה המלא: "פיקוד מותנה באישור הממונה"). זו מבוססת על ההנחה שעל כל מפקד לגבש תמונת מצב המציגה את מצבם של פקודיו ברמת פרטנות הזזה או הדומה לזו שהם מגבשים, ועליו לרדת בהערכת המצב שלו לפרטי פרטים.

רשמית נהוגה בצה"ל השיטה של פיקוד משימה. במילים אחרות: המפקד אומר לפקודיו מה יש לבצע ומהו ההישג המבצעי הנדרש, והפקודים מחליטים כיצד לבצע את מה שנדרש מהם. הפקודים אינם מפרטים את תוכניותיהם בפני הרמה הממונה אלא רק מציגים אותן - אם יש זמן לכך. התוצאה היא שרק הרמה הכפופה בקיאה בפרטי התוכניות.

לדעתי, ההבדל המרכזי בין השיטות האלה הוא זהותו של האחראי המרכזי להשגת המשימות. בשיטת הפיקוד הפרטני ובשיטת הפיקוד באישור מונחת האחריות על כתפי המאשר (גם אם לא זה המצב באופן רשמי, הרי מהבחינה הפסיכולוגית המאשר הוא האחראי). לעומת זאת בפיקוד משימה מוטלת האחריות על כל הרמות, מאחר שהממונה מכתוב רק את ה"מה", ואילו הכפופים מחליטים על דרך הביצוע, על ה"איך".

כך תוזר העצמאות לרמות הכפופות

מאחר שהיום יותר מפקדים דורשים יותר דיווחים, עורכים בקרה קפדנית ומתערבים ב"איך", מיטשטשת באופן טבעי האחריות

חיילי המסכים

הצעירים של היום מתגייסים לצבא לאחר שהעבירו חלק נכבד מחייהם מול מסכים - של טלפון סלולרי, של מחשב, של טלפון סלולרי, של קונסולת משחקים. הדבר משנה את כישוריהם החברתיים והקוגניטיביים והופך אותם לחיילים פחות טובים

להתכרות מול המסכים יש השפעות מרחיקות לכת על הצעירים כאשר הם הופכים לחיילים ולמפקדים בצה"ל

תמיר ליאון
אנתרופולוג יישומי

מבוא

פי־אס ולפעמים גם מסך די־וי־די. הבעיה הזאת מחריפה שבעתיים בשעות הלילה.

רמת האגרסיביות

בשנים האחרונות עמדו חוקרים, בייחוד בתחום הארכיטקטורה, על השפעתו של מרחב החיים על האדם - השפעה שהאנשים אינם מודעים לה על פי רוב. טענת המחקר רים היא שלבני האדם נכון לפעול במרחב טבעי וכי שהייה ממושכת במרחבים מלא־כותיים - כמו אלה הנשקפים מהמסכים - מעלה אצלם את רמת המתח. זאת הסיבה שבני הנוער של היום, שרחוקים מהטבע הרבה יותר משהיו הוריהם, חיים בסביבה עירונית יותר וצוברים שעות מסך רבות, מפתחים רמות מתח המובילות לאגרסיביות רבה יותר. העובדה הזאת באה לידי ביטוי בסטטיסטיקות של המשטרה בנוגע לאלימות של בני הנוער.

אגרסיביות היא תכונה רצויה אצל חייל המסתער על עמדות האויב, אבל היא על־לה להיות מכשלה אצל חייל שבא במגע עם אוכלוסייה אזרחית עוינת. במקרה הזה עליו לדעת להפגין דווקא שליטה עצמית. אנחנו יודעים שתרבות אשר אינה מאפשרת שחרור מתמיד של יצרים מתקשה לשלוט בהם כאשר הם מתפרצים. הדבר בולט, למשל, בהפגנות של חרדים. במבצע "עופרת יצוקה" העידו אנשי המילואים המבוגרים יותר, שהגיעו לחזית בגל השני, על האגרסיביות הרבה של חיילי הסדיר. זו באה לידי ביטוי, בין היתר, בפגיעה ברכוש של האוכ־לוסייה האזרחית.

המנהיגות

מומחים קובעים שבאמצעות מסך ניתן להעביר לכל היותר 60% מהמידע המועבר בתקשורת בין־אישית ישירה. ילדים היושבים שעות מול המסכים מאבדים יכולות בתחום התקשורת. כשבן אדם אינו מנוסה בתקשורת פרונטלית, הוא מתחיל לחשוש ממנה, במיוחד כשהוא חש שהיא עלולה לפגוע בסמכותו. כשקצינות החינוך מבקשות מהמפקדים להעביר מערך שיעור מובנה לחיילים, רבים מהם מנסים להתח-

בני הנוער מגיעים כיום לצבא לאחר שצברו עשרות אלפי שעות שהייה מול מסכים (של טל־ויזיה, של מחשב, של טלפון סלולרי, של קונסולת משחקים). להתבגרות מול המסכים יש השפעות מרחיקות לכת על הצעירים כאשר הם הופכים לחיילים ולמפקדים בצה"ל.

שיטת המחקר

1. תצפית משתתפת. החוקרים שוהים בקרב צעירים, בני נוער וילדים וצופים בהם מבליים בקניונים, במועדונים ובמוקדי בילוי אחרים וכן בעת שהותם במוסדות פורמליים, כגון בתי ספר, גני ילדים ואוניברסיטאות, ובמוסדות לא פורמליים, כגון תנועות נוער ומתנ"סים.
2. ראיונות פורמליים ופורמליים למחצה עם אוכלוסיית המחקר: חיילים, בני נוער וילדים. הראיונות האלה נערכים באופן שוטף החל מ־1996.
3. שיחות עם הורי הצעירים.
4. ראיונות עם מפקדים בצבא הממלאים מגוון רחב של תפקידים בחילות שונים.

הממצאים: השפעות תרבות המסכים על החיילים בצבא

הכושר הגופני

המלש"ב, דהיינו הצעיר שעל סף גיוס, יכול אומנם להיכנס לתוכנית אימונים בשנה שלפני גיוסו ולשפר את כושרו, אבל אין דומה רמת הכושר של "ילד מסכים" לזו של הילד ששיחק כדורגל בשכונה, "הלך מכות" וטיפס על עצים. מפקד בסיס גדול אמר לי: "הילד שלי בן ה־16 מעולם לא קרע את המכנסיים". ההבדלים בין "ילד המסכים" ל"ילד השכונה" הם בעיקר

ההבדלים בין "ילד המסכים" ל"ילד השכונה" הם בעיקר כמדדים הפסיכולוגיים של הכושר הגופני, דהיינו כיצד מגייסים אנרגיה לגוף חסר אנרגיה, כיצד ממשיכים לפעול ולחשוב על המשימה ועל הצוות במצב של תשישות ושל מצוקה

כמדדים הפסיכולוגיים של הכושר הגופני, דהיינו כיצד מגייסים אנרגיה לגוף חסר אנרגיה, כיצד ממשיכים לפעול ולחשוב על המשימה ועל הצוות במצב של תשישות ושל מצוקה וכו'. אלה הן יכולות קריטיות במצבי חירום המתאפיינים בחוסר שינה, בחוויות אובדן, בכישלורנות זמניים מצטברים, בחוסר ודאות ובסביבה דחוסה להתפקע ללא מחסה לנפש. היסודות הפסיכולוגיים של הכושר הגופני ושל ההתמודדות עם הקשיים נבנים בהדרגה במסגרת התפתחות האישיות, וקשה לפתח אותם בתוך זמן קצר.

ההתמצאות במרחב

בשנים האחרונות מעידים מפקדים רבים על ירידה ברמת הניווט של הקצינים הצעירים לעומת רמת הניווט של הקצינים מהדור הקודם. סיפר לי מח"ט: "רק ב'עופרת יצוקה' קלטתי את גודל הבעיה. אני שואל מ"פ בטנק: 'מהם האיומים ההיקפיים עליך?' והוא כולו ממוקד - כמו במשחק מחשב - במטרה שלפניו, באותו בית במרחק 1,500 מטר שממנו לא נשקפת לו שום סכנה, אבל בחורשה שנמצאת 50 מטר משמאלו הוא בכלל לא מבחין". המ"פ הזה הוא הילד שבילה את העשור האחרון מול ויזואליה דו־ממדית בתאורה קבועה, והדבר היחיד שהשתנה סביבו נמצא בתוך מסך שלא אז ממקומו. כשהוא נכנס למכונית עם הוריו, היו שם טלפון, גי-

לא היה מצור ימי

בניגוד למה שכתבה סא"ל דלית כספיי-שכנר במאמרה "האיום: מצור ימי" ("מערכות" 430, אפריל 2010) - הספקת הנפט לישראל לא פסקה אפילו לשעה אחת במהלך מלחמת יום הכיפורים ובימים שלאחר מכן

מטאטא על התורן לאחר אחד הקרבות הימיים במלחמת יום הכיפורים שבהם הטביעו סטי"לים של חיל הים ספינות אויב המצרים נכשלו במאמצייהם לחסום את הספקת הנפט לישראל הן משום שישראל מצאה דרכים חלופיות להמשיך את שיט מכליות הנפט והן משום שחיל הים הכה את חילות הים של מצרים ושל סוריה

אלוף (מיל') זאב אלמוג
מפקד זירת ים סוף במלחמת
יום הכיפורים, מפקד חיל הים
בשנים 1979-1985

ה"מצור" המצרי באוקטובר 1973

במאמר של סא"ל דלית כספי-שכנר "האיום: מצור ימי" נפלו כמה טעויות עובדתיות. במאמר זה מרתה כותבת המחברת: "ב-7 באוקטובר 1973 שיגרה צוללת מצרית שלושה טילי טורפדו לעבר המכלית 'סמסון' שהפליגה... בדרכה מאיראן לאילת... אחרי ההתקפה פסקה תנועת המכליות לישראל. תנועת מכליות הנפט מאבו־רודס הופסקה אף היא בזמן המלחמה, חודש שה עם כניסתה לתוקף של הפסקת האש ב-24 באוקטובר, אך הופסקה שוב למשך שלושה שבועות בעקבות עלייתה של המכלית 'סירס' [השם הנכון הוא "סיריס" - ז"א] על מוקש שהניחו המצרים במצר יובל. גם המכלית הקטנה 'סירינה' [השם הנכון הוא "סיריניה" - ז"א] עלתה על מוקש מערבית לא־טור".

העובדה היא שתנועת מכליות הנפט מאבו־רודס לא פסקה במהלך המלחמה. את הנפט ממפרץ סואץ לאילת הובילו בימי המלחמה שתי מכליות - "סמסון" ו"פטריו" - בליווי כלי שיט של חיל הים. אליהן הצטרפה בסוף המלחמה המכלית הקטנה "סיריניה". (לאחר שנפגעה מהמוקש היא הועברה לאילת, שופצה שם והוחזרה לשירות). תנועת המכליות לישראל לא פסקה גם בשל העובדה שמכליות, שאמורות היו לשוט מהאוקיינוס ההודי לאילת, הופנו לנמלי ישראל בים התיכון - חיפה ואשדוד. (לשם כך היה עליהן לשוט מסביב לאפריקה). יש לציין שהמכליות שבשירות ישראל הונחו כבר עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים לנוע מהאוקיינוס ההודי לחיפה ולאשדוד וכלל לא ניסו לשוט לאילת. בים התיכון הונחו המכליות לבחור בנתיבים הצפוניים, הקרובים לאירופה. הבחירה בנתיב החלופי נתנה מענה משלים לפעולות ההתקפיות של חיל הים בים התיכון ובמפרץ סואץ מול חופי האויב ובנמליו. אשר לתנועת המכליות מאבו־רודס לאילת - זו עברה במצר מילאן שבכניסה הדרומית למפרץ סואץ. המצר הוכשר שנה לפני פרוץ המלחמה - מה שאיפשר לכלי השיט של חיל הים ולמכליות הישראליות לנוע בבטחה מהמפרץ לאילת במשך כל ימי המלחמה.¹

כספי-שכנר מדייקת כשהיא כותבת שתנועת המכליות ממפרץ סואץ הופסקה לאחר המלחמה למשך שלושה שבועות, אך היא טועה בקביעתה שההפסקה הזאת נבעה מפגיעת מוקש מצרי במכלית "סיריס".² הרי ישראל יכלה ללא שום קושי להמשיך את הת-

זירת ים סוף במלחמת יום הכיפורים. במפה ניתן לראות את מצר מילאן - המעבר הבטוח של הספנות הישראלית למפרץ סואץ וממנו בזמן המלחמה

נועה הימית דרך מצר מילאן כפי שעשתה בזמן המלחמה. הפסקת השיט ממפרץ סואץ - בין 26 באוקטובר ל-21 בנובמבר 1973 - הייתה ביוזמת ישראל ונועדה לאפשר לחיל הים לסרוק את המפרץ ולוודא שנתבי השיט נקיים ממוקשים. מדובר היה אפוא בהפסקה טכנית וזמנית, והיא כלל לא השפיעה על הספקת הנפט לישראל.

נכון ציינה הכותבת במאמרה: ש"בסך הכול עד 24 באוקטובר 1973 נרשמו מובנמלי ישראל יותר מ-200 כניסות ויציאות (כולל בים סוף)" - אך יש להדגיש שתנועת כלי השיט התנהלה בהיקף שהיה דומה לזה שבימי שגרה, ובכלל זה תנועת מכליות הנפט לישראל.

מחברת המאמר מצטטת מדברי אלוף בני תלם ש"ישראל הייתה קרובה להתמוטטות של מערך הספקת הדלק דרך קו צינור אילת-אשקלון (קצא"א) בשל ההסגר בדרום ים סוף". אולם לקביעה הזאת אין שחר! כפי שציינת, מדינת ישראל לא סבלה ממחסור בנפט בכל מהלך המלחמה או בימים שלאחר מכן. יתר על כן, היא אף מכרה נפט לגורמים שונים. פניתי לאנשי מנהל הדלק בישראל וקיבלתי מהם את הנתונים על הספקת הנפט לישראל ועל צריכתו בחודשים שקדמו למלחמת יום הכיפורים ובמשך כל 1974. גם מפעילי השדה באבו־רודס אישרו שהספקת הנפט לא השתנתה בכל מהלך התקופה הזאת. לעומת זאת המצרים, שמיקשו את מצר יובל, "ירו לעצמם ברגל": מכילת יוונית ("מריפלה") שפעלה בשירותם עלתה על מוקש מצרי, וכך נחסמה תנועת הנפט למצרים וממנה, בעוד שישראל המשיכה להזרימו לצרכים שלה.

כך הוסר הסגר המצרי במצר באב אל-מנדב

כותבת כספי-שכנר: "הפיקוד העליון של צבא מצרים הבין את תלותה של ישראל באספקה המועברת בים והחליט להתקד

באופן שיאפשר ליווי לאורך החלקים המאווימים של נתיב התנועה המרכזי. פעילות של צי אויב במרכז הים התיכון - החל בתשאול אוניות סוחר המיועדות לפקוד את נמלי הארץ, עבור דרך הסטתן מנתיביהן וכלה בפגיעה בהן - עלולה לשבש קשות את התנועה הימית אל מדינת ישראל עד להפסקתה כליל". על כך אני רוצה לומר את הדברים הבאים:

- התקדים של מלחמת יום הכיפורים - שבמהלכה ניסו המצרים (על פי הודאתם) לייט אוניות שלנו, לרבות במרכז הים התיכון, וכשלו - ידוע מן הסתם למדינות צפון אפריקה. לתקדים ההיסטורי הזה היו ויהיו, להערכתי, השלכות על המוטיווציה של מדינות צפון אפריקה להתנכל לשיט הישראלי, והוא עשוי להרתיע גם בעתיד.⁶
- מוצר היצוא המרכזי של מדינות צפון אפריקה הוא נפט, ולכן הן פגיעות במידה רבה לפעולות תגמול של ישראל. לכן ספק גדול אם הן ירצו ליזום פגיעה בחופש השיט של ישראל מול חופיהן. מכל מקום, הן מעולם לא עשו זאת גם כשעוצמתו של חיל הים הישראלי נפלה בהרבה מעוצמתו היום. (אין זה סותר, כמובן, את הצורך להסיט בעת חירום - מטעמי זהירות - את תנועתן של אוניות הסוחר הישראליות לנתיבים צפוניים לאורך יבשת אירופה).
- חיל הים של ישראל מצויד כיום בסטי"לים מדגם סער 5 ובצוללות מדגם דולפין וכן ביחידות מנוסות של שייטת 13. אלה מסוגלים להנחית מכות קשות גם על מדינות צפון אפריקה. תגובה צבאית מוחצת נגד מקור הפרעה לחופש השיט של ישראל באמצעות הכוחות האלה במתכונת הפעולות במלחמת יום הכיפורים עשויה להרתיע מפני המשך ההתנכלויות. לכלים האלה יש גם יכולת לשהות זמן רב יחסית מחוץ לנמלי הבית הפגיעים - וזה היה אחד השיקולים בתכנונם. גם כוח נחיתה המבוסס על נחתות מודרניות⁷ יוכל לתרום לכוח ההרתעה של צה"ל נגד הפרעות לחופש השיט של ישראל. בניית הכוחות האלה והרחבתם יהיו המענה המרכזי לשאלתה של מחברת המאמר המופיעה בכותרתו: "האם צה"ל בכלל, וחיל הים בפרט, ערוכים להגן על חופש השיט?" לעומת זאת, אין צורך להשיג שליטה צבאית במרכז הים התיכון או ללוות אוניות סוחר. הסיבה: אלה פעולות שמצריכות כוחות גדולים מאוד, ויעילותן מוטלת בספק. מדובר אפוא בפעילות סיזיפית. אשר לאיום הטרור בים שעליו כותבת המחברת - ראוי להזכיר שפעילות התקפית נקר

צוללת דולפין של חיל הים בכסיס חיפה
חיל הים של ישראל מצויד כיום בסטי"לים מדגם סער 5 ובצוללות מדגם דולפין וכן ביחידות מנוסות של שייטת 13. אלה מסוגלים להנחית מכות קשות גם על יעדים רחוקים שישכנו את חופש השיט לישראל וממנה

בעיקר בנייתוק הספקת הנפט אליה מאיראן דרך הים האדום וממפרץ סואץ... לכן הוטלה על הצי המצרי המטרה האסטרטגית לפגוע בספנות הנפט לישראל. את המצור הטיל הצי המצרי במצרי באב אל-מנדב - הרחק מעבר לטווח הפעולה של חיל הים הישראלי בזירת ים סוף באותה העת. פעילותו של הצי המצרי במצרי באב אל-מנדב נמשכה עד ינואר 1974 והייתה יעילה מאוד. הראיה לכך היא שאחת הדרישות הראשונות של ישראל לקראת החתימה על הסדר הביניים הייתה הסרת המצור הימי בים סוף".

- פעולה צבאית תיחשב יעילה אם היא השיגה את מטרתה. כאמור, המצרים נכשלו במאמצייהם לחסום את הספקת הנפט לישראל, מכיוון שישראל מצאה דרכים חלופיות להמשיך את שיט מכליות הנפט - הן בנתיבים עוקפים (דרך הים התיכון במקום דרך הים האדום) והן באמצעות הזרמת הנפט ממפרץ סואץ במשך כל ימי המלחמה ובימים שלאחר מכן. שני המהלכים האלה היו תוצאה של שליטת חיל הים בנתיבים החלופיים - שליטה שהושגה הודות למכות המוחצות שספגו הסורים והמצרים מחיל הים של ישראל בשתי הזירות.
- בניגוד לתיאור של מחברת המאמר, הסרת הסגר המצרי בים האדום (שכאמור היה חסר משמעות) נבעה מהסרת המצור שהטילה ישראל על הארמיה המצרית השלישית (בין היתר באמצעות חיל הים) ולא מחמת המחסור של ישראל, כביכול, בנפט כפי שניסו המצרים להציג זאת בדיעבד.³ הנתונים האלה ונתונים נוספים מופיעים במאמרים שפירסמתי ב"מערכות"⁴ ובביטאון הצי האמריקני.⁵

האיום מצפון אפריקה

עוד נאמר במאמר: "על נתיב השיט המרכזי יכולות לאיים מדינות צפון אפריקה החולשות עליו. אם רוצים לקיים תנועה חופשית של אוניות סוחר בתקופות חירום, יש אפוא לקיים שליטה צבאית על מרכז הים התיכון

הערות

1. מצר מילאן נמצא מזרחית למצר יובל ומקביל לו, ומשני צדדיו תוחמים אותו ריפי אלמוגים. מבין שני המצרים הוא הקרוב יותר לחוף של חצי האי סיני שהיה אז בשליטת ישראל. בשל כך ניתן היה לאבטח את המעבר בו גם באמצעות כוחות היבשה של צה"ל. כשנה לפני שפרצה מלחמת יום הכיפורים סימן חיל הים של ישראל את שולי מצר מילאן באמצעות מחזירי רי הד מכ"ם שחוברו למוטות שנעצו בקצות הריף. כך הם הפכו לתמרורי ניווט בעבור כלי השיט הישראליים בדרכם למפרץ סואץ וממנו. בעקבות זאת נעשה מצר מילאן גם בטוח לשיט וגם מאובטח למעבר (ראו מפה). כל כלי השיט של ישראל עברו הן בזמן המלחמה והן בעיתות שגרה רק במצר מילאן. במלחמה שיגרו המצרים טילים לעבר ה"תמרורים" שהוצבו בריף - כנראה משום שבמכ"מים שלהם נראו אלה כמו כלי שיט.
2. כניסתה של "סיריס" למפרץ סואץ לא תואמה עם מפקדת זירת ים סוף. אילו נעשה התיאום כנדרש, הייתה המכלית מנותבת דרך מצר מי-לאן, וטביעתה הייתה נמנעת.
3. Rear Admiral Ashraf M. Refaat, "How the Egyptian Navy Fought the October War", U.S. Naval Institute, **Proceedings**, March 1995, pp. 94-97
4. אלוף (מיל") זאב אלמוג, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 350, ספטמבר-אוקטובר 1996, עמ' 25-31
5. Rear Admiral Ze'ev Almog, Israeli Navy (Retired), "Israel's Navy Beat the Odds", **Naval Institute Proceedings**, Vol. 123, No. 3, March 1997, p. 106-108
6. מאזן אימה דומה התקיים במימי מפרץ סואץ במשך שנים ארוכות, לרבות במלחמת יום הכיפורים, שבה גם מצרים וגם ישראל נמנעו לפגוע זו במתקני שאיבת הנפט של זו. פעילות המי-קוש והתקיפה של המצרים במלחמת יום הכיפורים כוונה נגד השיט ולא נגד מתקני הנפט.
7. כמו נט"ק "פלשת" אשר תיכנן חיל הים, ושעד כה לא נבנה - בין היתר מסיבות תקציביות.
8. בשנים 1979-1984 נלכדו 23 ספינות מחבלים, ושבע ספינות טובעו במעגני לבנון. כן יש להזכיר את אוניית המחבלים "מון לייט" שאותה טיבע חיל הים בלילה שבין 14 ל-15 באפריל 1985 בנמל אנאבה שבאלג'יריה.
9. במלחמת המפרץ הראשונה נפלו טילי סקאד במפרץ חיפה, ובמלחמת לבנון השנייה נחתו קטיושות על נמל חיפה ועל המפרץ. עד "עופרת יצוקה" נורו מרצועות עזה טילים לעבר אשקלון ואף מצפונה לה, וב"עופרת יצוקה" נפגעה גם אשדוד מטיילים. הפעולות התוקפניות האלה פסקו רק כאשר האויב הוכה ונאלץ לשלם מחיר גבוה על התנכלויותיו.

דתית של ישראל נגד טרור ימי - אם זה טיבוע אוניות בשירות המחבלים ואם זה מעצר אוניות שהובילו מחבלים ואמצעי לחימה - השיגה בעבר הישגים רבים, ובהם החיסול המוחלט של פעולות הטרור הימי נגד ישראל מאז אפריל 1979.⁸

תפקידו של חיל האוויר בהגנה על חופש השיט

במסקנותיה כותבת המחברת: "לא ניתן להסתפק בשליטה הימית במובנה המסורתית. היא צריכה להיות משולבת בשליטה אווירית ובשליטה יבשתית המבטיחות את הסרת האיום גם מהנמלים וממבואותיהם... ביטחון נמלי ישראל נמצא באחריותה של רשות הנמלים".

● על כך יש לומר שהשליטה האווירית והשליטה היבשתית אינן מבטיחות את הסרת האיום מהנמלים וממבואותיהם. גם לא ניתן להטיל אחריות כזאת על רשות הנמלים.⁹ רק לאחר שהיכה חיל הים את חילות הים של מצרים ושל סוריה בחופיהם ובנמליהם הושג חופש שיט ביים הפתוח, והמצור שהוטל על ישראל נותר על הנייר בלבד. צריך גם לזכור שעוצמתו של חיל האוויר עשויה להעניק שליטה מסוימת, אבל רק במעגלים הקרובים למדינת ישראל.

כיצד נגן בעתיד על חופש השיט

אשר לשאלת המחברת כיצד על צה"ל בכלל, ועל חיל הים בפרט, להיערך כדי להגן על חופש השיט ועל האינטרסים החיוניים של מדינת ישראל בים:

● אני מסכים עם המחברת ש"ההתמודדות העקיפה עם חופש השיט היא גם באמצעות שמירה על מלאים אסטרטגיים (דלק, מזון תרופות) לפרק זמן ארוך". אולם הצעד הזה,

אם ייושמו הלקחים והמסקנות הרלוונטיים ממלחמות העבר בנוגע למגבלות הכוח, ואם יובאו בחשבון היכולות שכבר מצויות בידי חיל הים והיכולות הנרחבות עוד יותר שיימצאו ברשותו בעתיד, לא ייאלץ צה"ל להילחם שוב את המלחמה שהייתה

עם כל חיוניותו, נועד להשלים את פעולות התקיפה או התגמול ובשום פנים אינו בא במקומו.

● בין 21 באוקטובר 1973 ל-3 בדצמבר 1973 ליווה חיל הים ואיבטח 14 אוניות סוחר. הליווי הזה התאפשר אך ורק הודות לחופש הפעולה שהשיג חיל הים כבר בימיה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים באמצעות פעולות התקיפה שלו. אלמלא חופש הפעולה הזה, היה ליווי כזה מסוכן ובעצם ספק אם כלל יכול היה להתנהל - בוודאי שלא באפקטיביות. אין אפוא לראות בליווי של אוניות סוחר תחליף לפעולות התקיפה הממוקדות והמוחצות שיקדימו אותו.

● יש לבנות בהקדם נמל צבאי נוסף לחיל הים. נמל כזה עמד להיבנות בראשית שנות ה-80 בדרום הארץ בהתבסס על כספי מענק מארה"ב, ובנייתו התבטלה משיקולים זרים ופר-ליטיים. נמל כזה יוכל להפחית את סכנת הפגיעה בספינות חיל הים שכן הפיזור שלהן יהיה טוב יותר.

● מחויבותו של חיל הים בעת מלחמה לאבטח את השיט החיוני תקפה גם היום. אם ייושמו הלקחים והמסקנות הרלוונטיים ממלחמות העבר בנוגע למגבלות הכוח, ואם יובאו בחשבון היכולות שכבר מצויות בידי חיל הים והיכולות הנרחבות עוד יותר שיימצאו ברשותו בעתיד, לא ייאלץ צה"ל להילחם שוב את המלחמה שהייתה וגם לא יזדקק ל"הגדרה מורחבת של חופש השיט".

כדי לזכות בסמכות פנימית על המפקד להיות חלק מהקבוצה שהוא מנהיג - חלק מובחן, אבל חלק ממנה. החוויה של המפקד ושל הפיקוד צריכה להיות משותפת. כשאני שואל מפ־קדים מי נכח בפעילות חינוך שעברו החיילים, אף אחד אינו מרים את ידו.

העצמאות

היום מגיעים לצבא בני נוער שבמשך רוב הזמן היו מנוהלים. ההורים כיום מתאפיינים, בין היתר, ברמת חרדה גבוהה הגורמת להם להיות בקשר רצוף עם ילדיהם. לדוגמה, ישנם הורים שמתקשרים לילדיהם אחת לשעה באמצעות הטלפון הסלולרי בעת שאלה מבליים מחוץ לבית בשעות הלילה. צעירים שנמצאים בטיול תרמילאים במדינות העולם השלישי מתכתבים בת־כיפות עם הוריהם באמצעות הדואר האלקטרוני. דפוס שליטה כזה גורם לכך שהילדים למ־עשה אינם אחראים לשום דבר. אם ילד צריך לשלוח להוריו הודעת אס־אס־אס פעם בשעה במהלך הבילוי, אז האחריות להתנהגותו הנאותה אינה מוטלת עליו אלא על הוריו. הם אלה שצריכים לוודא שהוא לא יצרוך סמים, לא יפריז בשתיית אלכוהול, לא ינהג בפראות, לא יהיה אלים וכו'. הילד רק אחראי לשליחתה של הודעת האס־אס־אס.

גם בצבא נמשך דפוס ההתנהלות הזה. אמר לי מג־ד כבר לפני עשור: "פעם הייתי לוקח שני חיילים, מראה להם גבעה על המפה ואומר להם: 'קחו את הנ־נ, סעו לשם ותעשו ככה וככה'. הם היו מגיעים לאותה הגבעה, ומובן שהמציאות שם למעלה לא הייתה בדיוק כמו שתיארתי,

אם ילד צריך לשלוח להוריו הודעת אס־אס־אס פעם בשעה במהלך הבילוי, אז האחריות להתנהגותו הנאותה אינה מוטלת עליו אלא על הוריו. הם אלה שצריכים לוודא שהוא לא יצרוך סמים, לא יפריז בשתיית אלכוהול, לא ינהג בפראות, לא יהיה אלים

והם היו צריכים להתחיל לאלתר. היום אני אומר להם: 'תגיעו לשם, תרימו טלפון'. מעט מאוד אנשים חושבים ולוקחים אחריות. חבר שלי, קצין קרבי במודיעין, שהה בחו"ל כמה שנים. לאחר שובו יצא למילואים. הדבר הראשון שאמר לי היה: "הצבא מנוהל בטלפונים הסלולריים. הטלפונים האלה הרסו את הצבא".

כשהייתי בכיתה ה' הדרכתי בצופים. נהגתי לקחת 15 ילדים בני 11-12 פעמיים בשבוע לחר־רשה גדולה ורחוקה והיינו חוזרים בחשכה. עשיתי זאת בקיץ ובחורף, בלי שאף אחד ידע מראש להיכן הלכנו. זו הייתה החלטה של רגע. שם היינו משחקים ועוברים פעולות שבהן היו הילדים מתפזרים בשטח. בכל השנים שהייתי בתנועת הנוער - בתחילה חניך, לאחר מכן מד־ריך ולבסוף רשג־ד (ראש גדוד) - לא שמעתי על שום תאונה שאירעה לילד כלשהו בפעילות שגרתית בתנועה (לא כולל טיולים ומחנות). ראש הנהגה בצופים אמר לי: "גם היום אתה יכול לעשות את זה, אבל אתה צריך תיק תרגיל, סיור הכנה, חובש וכדומה".

הציות וההיררכיה

בעבר, כשהגיעו המתגייסים לצבא, הייתה להם יראת כבוד כלפי בעלי סמכות כגון הורים ומורים. כיום לא נתקל נער בבעל סמכות של ממש לפני הגיעו לצבא. נתוני משרד החינוך מלמדים שבממוצע מקדיש כל מורה 40% מזמן ההוראה לענייני משמעת. מורה סיפרה לי כי תלמיד בכיתה ד' אמר לה: "המורה, את מה־זה כוסית?". כלומר, הוא אינו מכיר כלל את מבנה המערכת ואת מקומו בה.

סיפר לי בכיר בתעשייה האווירית שגר ברחובות: "אבא שלי היה פועל בפרדס. כשהיה חוזר מהעבודה, היינו - כל ילדיו - רצים ומתחרים מי יוריד לו את הנעליים. היום אני קונה לילד

מק בכל דרך. הם חוששים שלא יבצעו זאת היטב ושערכם יירד בעיני החיילים.

פעם היה יושב המ־פ באוהל, ויריעות האוהל מופשלות, והוא היה רואה את רחבת הדגל ואת עליית המשמר, הולך לרכבו, רואה בדרך חייל שיושב באוהל ומשוחח עימו. היום יושב המ־פ באוהל סגור ובו שלושה מסכים ואינו יודע מה מתרחש שלושה מט־רים ממנו. הוא אינו קרוב לחיילים, וסמכ־תו היא חיצונית בלבד ונובעת מתוקף דרגתו ומעמדו. שאלנו מ־פים: "מתי קיימתם בא־חרונה שיחת פלוגה?" הם אמרו לנו: "לפני חצי שנה". "מדוע?" שאלנו, והם השיבו: "היו אילווצים". אני הייתי מ־פ בסדיר לפני 20 שנה. אני זוכר שאני וחברי המ־פים היינו מחכים לשיחה השבועית שבה יכולנו להפגין את מנהיגותנו ולחוש את הקבוצה המלוכדת שעברה את השבוע ביחד. לא ויתרנו עליה לא בלבנון ולא בשיא האינתי־פאדה. עוד אני זוכר שבהיותי מ־פ כמעט שלא שפתי חיילים. כיום מוקצה בלו"ז השבועי של מ־פים רבים באופן קבוע זמן למשפטים. זהו כנראה הסמל הברור ביותר לסמכות החיצונית שמחליפה את הסמכות הפנימית, וכידוע הסמכות החיצונית לבדה אינה מחזיקה מעמד לאורך זמן - גם לא בעולם העבודה האזרחי. כל המחקרים שנ־עשו בשוק העבודה - כולל מחקרים פנימיים בחברות היי־טק - בנוגע לרצון האנשים להישאר במקומות עבודתם העלו שהגורם המשפיע ביותר הוא היחס של המנהל הישיר ולא השכר, המעמד, העניין בעבודה או הת־נאים הנלווים.

סיפר לי מח־ט: "פלוגה אצלי קבעה לעצמה שם לא ראוי וביקשנו להחליף אותו. המ־פ ניסה ולא הצליח, המג־ד ניסה ולא הצליח. היו צריכים שיבוא המח־ט כדי להחליף שם של פלוגה. עמדתי ואמרתי להם: 'זה צבא, הלו, אתם רואים אותי? יש לי כאן שלושה כאלה על הכתף'. מיד הם בחרו שם חדש. מה יהיה עוד עשר שנים כשהחבר'ה האלה יהיו מג־דים וצפונה? הצבא לא מבין שה־תחלפו לו האנשים. הוא עדיין תקוע באותו תרגיל של קורס מ־כים שעושים כבר 30 שנה אף על פי שמסביב הכול השתנה".

ואת האחרים, אך אין בפעולתו משום סכנה לקיום החברה. פוטנציאל כזה קיים רק בשֶׁ-בירת טאבו. לדוגמה: כמעט בכל התרבויות מוגדר גילוי עריות טאבו. כשהיהודים היו בגלות הוגדרה ההתבוללות טאבו. בישראל מוגדרת הבגידה במדינה טאבו. הסנקציה על שבירת טאבו צריכה להיות בעוצמה כזאת שתבהיר שהחברה אינה מוכנה לה־שלים עם כך. בדרך כלל העונש על שבירת טאבו הוא נידוי חברתי.

הבעיה כיום היא שמטילים מעט מאוד סנקציות על חציית גבולות ושהטאבואים הולכים ונעלמים. בספר הקלסי "אובדן הילדות" (1982) מתאר ניל פוסטמן את תפקידה של הטלוויזיה בתהליך הזה - תה־ליך שהועצם כמובן עשרות מונים בעק־בות חדירת האינטרנט והסלולר. פוסטמן מסביר שהנקודה המשמעותית היא מידת החשיפה של האדם הצעיר לתכנים שאינם מתאימים למידת הבגרות שלו, לרמת המור־סר שלו, למידת שליטתו העצמית, לרמת ניהול הרגשות שלו ועוד. על פי סקרים שערך משרד החינוך בישראל, 25% מילדי כיתה ה' אישרו שהם צופים בפורנו (סביר להניח שהשיעור האמיתי גבוה יותר, שכן ניתן להניח שרבים מהנשאלים לא היו מור־כנים להודות בכך). בשנים האחרונות ישנה עלייה חדה במספר המקרים שבהם קטינים אונסים קטינים. חמור מכך, כאשר קטינים מואשמים באונס, דהיינו בשבירת טאבו, הוריהם לרוב מתייצבים מאחוריהם. משמ־עות הדבר: ההורים משדרים לילדיהם שאין טאבו, שהכול מותר.

זה כמה שנים פושטת מגפת משחקי הפוקר בקרב הילדים בישראל. הם מתחילים לשחק בהם בגיל 10. ומה אומרים ההורים? "זה בסדר, זה משחק חברתי, זה לא על כסף". כאשר אני נכנס לכיתות ט', אני מבקש מה־מורה לצאת ושואל את הילדים: "מי רוצה באמת להיות גנגסטר?" תמיד מרימים את ידיהם לפחות 10% מהתלמידים בכל כיתה שהיא. מדובר בנערים שבאמת וב־תמים שואפים להיות "חיילים" במשפחות פשע. לכך יש להוסיף את התחושה הרווחת שאותה מעבירים לבני הנוער ההורים והת־

ילדים צופים בטלוויזיה
הנקודה המשמעותית היא מידת החשיפה של האדם הצעיר לתכנים שאינם מתאימים למידת הבגרות שלו, לרמת המוסר שלו, למידת שליטתו העצמית, לרמת ניהול הרגשות שלו

שלי אוטו חדש, והוא לא רואה אותי ממטר". הורים לילד בן 10 סיפרו לי על התמכרות ילדם למחשב. אמרתי להם: "אז קודם כול תעבירו את המחשב מהחדר שלו למרחב ציבורי בבית". על ההצעה הזאת הם השיבו לי: "אנחנו לא יכולים. הוא יכעס". אני מגיע להרצאות בפני הורים בתיכון, והם אומרים למנהלת: "למה לא הביאו לנו אותו לפני עשר שנים?" מי שנכנס כיום לכיתה א' - אין לו שום דרך להסיק מסידור הכיתה מיהו בעל הסמכות, שכן הילדים יושבים בקבוצות הנקראות "אשכולות" או "מרכזונים". האם אפשר להעלות על הדעת שמפקד ידבר אל פקודיו בשעה שרבים מהם מפנים לו גב או צד כמו באולם חתונות? יש להביא בחשבון שלצעיר של היום אין ניסיון בהתמודדות עם סמכות, כלומר, אין לו תבנית יחסים מוכרת מהעבר שלתוכה הוא יכול לשבץ את מפקדו. זו הסיבה לכך שבשנתם הראשונה בצבא עוברים חיילים רבים משבר גדול כל כך, וקיים במהלכה פוטנציאל גבוה לעימותים בגלל אי־הסתגלות החיילים לסמכות. לפני זמן מה הרציתי בכנס קצינים בפיקוד הדרום. לאחר דבריי סיכם האלוף את היום. הוא אמר דברים רבים ושונים, אולם החוט המקשר בין דבריו (כולל הטון שבהם נאמרו) היה חוט של סמכות: אני אומר, ואתם תעשו. חשבתי לי, בעודי מאזין לדבריו, שגם 10% מרמת הסמכות שהוקרנה בהם אי־אפשר היום למצוא אצל מנהל בית הספר הקפדן והסמכותי מכולם. למעשה, שיחה מעין זאת בכל מוסד חינוכי תי־שמע ממש כאילו נלקחה מעולם אחר. סוגיית המשמעת היא חלק מרכזי מההלם התרבותי שיש לחיילים גם זמן רב לאחר גיוסם - הלם שפוגע בביצועיהם.

השכר והעונש

יסוד בסיסי בבניית זהותו של אדם בוגר הוא יכולתו לעמוד מאחורי מעשיו והחלטותיו, לקבל את תוצאותיהם ולשלם מחיר על טעויותיו. המחיר נגבה ממי שחוצה את שני סוגי הגדרות שקובעת לעצמה כל חברה: גבול וטאבו. מעברו האחר של הגבול מצויות פעולות שהן אסור־רות, אך שלא מקעקעות את מבנה החברה. לדוגמה: נהג נוסע במהירות 110 קמ"ש במקום שבו מהירות הנסיעה המותרת היא 80 קמ"ש. הוא יודע היטב שאם שוטר יתפוס אותו, הוא ייקנס, ואולי אף יישלל רישונו לזמן מה. בסביבתו הקרובה אולי יכעסו על שסיכן את עצמו

משמעת ולאווירה עכורה שיפגעו בתחושת הקבוצתיות. הנטייה שלא ליזום ולא להתמודד היא כיום התלונה המרכזית שיש למפקדים על חייליהם - במיוחד חיילים שמשרתים במקצועות תומכי לחימה.

הקבוצתיות

המחקר הסוציולוגי בישראל עוסק באינטנסיביות רבה בשינוי שעברה המדינה מתרבות קולקטיביסטית יחסית לתרבות שמקדשת את האינדיווידואליזם. השינוי הזה טופל בהרחבה באמנות - למשל בספרות, בקולנוע ובשירה - ובא לידי ביטוי במשפט הנפוץ "אל תהיה פראיר". מול המגמות האלה עומד תמיד רצונו של האדם להשתייך, משום שההשתייכות היא המפתח לחיים של משמעות.

כיום הגענו לשלב מתקדם בתרבות האינדיווידואליזם של בני הנוער: איש-איש לעצמו ספון בחדרו מול מסכו האישי. בנסיעות משפחתיות ברכב מדברים הילדים בטלפון ובמשפחות אמידות אף צופים במסכי די-וי-די. ברחוב הם הולכים כשאוזניות תחובות באוזניהם, מאזינים למוזיקה ומנותקים מכל המתרחש סביבם. בהפסקות בבית הספר הם יושבים לרוב לבדם, וגם בדיסקוטקים ובמועדונים הם רוקדים לרוב לבדם. בגלל חוסר הניסיון של בני הנוער כיום בהשתייכות - ובמיוחד בהשתייכות לקבוצות חיוביות - הם חשים ניכור כלפי סביבתם הגאוגרפית, שאותה הם לא ממש מכירים משום שהם רוב הזמן מנותקים ממנה. אפילו מהמרחב הביתי וממשפחותיהם הם מנותקים רוב הזמן, שכן לרוב הם ספונים בחדריהם מול המסך. עובד במכון המטפל בבני נוער במסגרת משפחותיהם סיפר כי העונש החמור ביותר והקיצוני ביותר שניתן להטיל על ילד הוא להסיר את דלת חדרו ממקומה. את תרבות הלבד הזאת מביא היום הנער לצבא. הוא אינו יודע מה זה אומר להיות חבר בקבוצה, למה זה מחייב אותו ומהן התחושות שהוא יכול להפיק מכך.

בשנותיים האחרונות אני עובד עם נגדים בכירים מכל הצבא. בתחילת עבודתי נהגתי לבקש מכל נגד להעלות על הכתב שתיים-שלוש בעיות שמטרידות אותו בעבודה יותר מכול. לאחר כמה חודשים חדלתי מהבקשה הזאת כי כולם ציינו רק בעיה אחת: הצורך להתמודד עם חיילים חסרי מוטיווציה שמוטרדים בעיקר מכך שלא יעבדו יותר מהאחרים והנוקטים מגוון של שיטות כדי להתחמק ממשלוח. בעקבות זאת אני מדריך את הנגדים כיצד להפוך את יחידתם לקבוצה: במקום לעסוק בדיאלוג מטריד ובלתי פוסק עם כל חייל ולהתמודד עם ניסיונות ההתחמקות שלו, יש להשקיע זמן ביצירתה של תחושת קבוצתיות שתוכל להתגבר על רוב בעיות המוטיווציה. כל פרק זמן שישקיע בכך המפקד - גם על חשבון המטלות השוטפות - יביא בסופו של דבר לחיסכון בזמן ובמשאבים אחרים. המפקדים שפעלו כך מדווחים שזהו הפתרון הטוב מכולם. את זה יש ללמוד גם את מפקד הפלוגה הצעיר שאינו מכיר את כוחה של הקבוצה ושמקיים שיחת פלוגה אחת לחצי שנה - נתון בלתי נתפס אצל המפקדים בני ה-40 ומעלה. רק תחושת ההשתייכות - יותר מכל תחושת שליחות או חובה - תמנע מהצבא הסדיר להפוך לחבורה של עובדי כוח אדם הזוכים לתגמול כספי נמוך ואשר עוסקים רוב הזמן בניסיונות להשתמט ממשלוחיהם.

הוויית הצבא

מדובר בנושא החשוב ביותר לתפקוד הצבא. הילדים של היום נמצאים כל הזמן מול מסך כלשהו. הם כותבים בלוגים, חיים ברשתות החברתיות דוגמת פייסבוק וטוויטר, אבל לא צוברים דרכם חוויות רגשיות. בת 18 סיפרה לי: "החבר שלי אמר לי בפעם הראשונה שהוא אוהב אותי". אמרתי לה: "ואיך הגבת?" היא השיבה: "הוצאתי מיד את הטלפון וצילמתי אותו". אמרתי לה: "בפעם הראשונה בחיים שלך שמישהו אומר לך אמירה רומנטית בעוצמה כזאת, ומה שיש לך בראש זה לתעד את זה?" על כך השיבה: "בטח. ישר שמתי את התמונה שלו בבלוג". כאשר זו הדרך להביע רגשות, אין להתפלל על תוצאות מחקר שפורסם

קשורת בנוגע לחולשתו של השלטון המרכזי - תחושה שתורמת לאווירה שלוחת הרסן בקרב הנוער. אני לא מתיר לסטודנטים בזמן ההרצאה לשלוח הודעות בסלולר, לא-כול ולדבר ללא הרמת יד, וכבר שמעתי תגובה כזו: "פשיסט", "מה, זו דיקטטורה?" או "אנחנו לא חיילים".

כשהאינטראקציות החברתיות מתרחשות מול המסך, אפשר להגיד כל דבר בשם כל אחד ולא לשלם מחיר על התבטאויות חריגות. בקיצור: אפשר לא להתבגר. לכן אין זה מפליא שכיום ילדים רבים נשארים בבית הוריהם עד סוף שנות ה-20 לחייהם, גם כשאין אילוצים כלכליים. שירו של אהוד בנאי "הילד בן 30, יש לו חום גבוה" מאפיין היטב את הדור הנוכחי. חשיבותו של הצבא מהבחינה הזאת היא עצומה: זו הפעם הראשונה שהנער ניצב מול ההשלכות של מעשיו. עלינו, המפקדים, רק להבין שאין לו שום ניסיון בכך.

היצירתיות

מרכיב חשוב בבניית היצירתיות הוא משחקי היצירה שהשפעתם היא בעיקר עד גיל 12. מדובר במשחקים שהילד מפתח בעצמו: קיים בהם אלמנט של בריאת יש מאין, ובאמצעותם נותן הילד משמעות לעולם. כאשר תרבות הפנאי מתבססת על מסכים (אשר שום אינטראקציה בהם אינה עומדת בקריטריון של משחק יצירה), רמת היצירתיות יורדת. ב-40 השנים האחרונות ירד בארה"ב הזמן שמקדישים ילדים למשחקי קי יצירה ב-94.5%. יצירתיות היא תכונה חשובה לחייל בעיתות שגרה, והיא קריטית בעיתות חירום כאשר עליו לפתור בעיות במציאות של מחסור במשאבי זמן וחומר.

הפסיביות

אדם היושב מול מסך הוא פסיבי. שנים של ישיבה כזאת בגילאים שבהם מעוצבת האישיות יוצרות דפוס כנוע של הימנעות מנקיטת יוזמה ומהתמודדות ישירה עם קשיים. חייל המסכים יפעל רק מתוך אילוץ, ידחה ככל האפשר פתרון בעיות ויתעמת עם מפקדיו על הרקע הזה - מה שיגרום לבעיות

חברתיות, מוזיקה, סרטים, אינטרנט ועוד. אפילו בטירונות מדברים החיילים מדי כמה שעות עם הבית, ובניגוד להנחת המפקדים שהשיחות האלה מספקות תמיכה, למעשה הן מקשות על יכולת ההתמודדות משום שהחיילים לא נכנסים להוויית הצבא באופן מלא.

המפקדים שקוראים את השורות האלה מוזמנים לעקוב למשך שעה אחת בלבד אחרי האנשים שעובדים במחיצתם - המזכירה, ראש הלשכה וכד' - ולרשום לעצמם את מספר פרקי הזמן שבהם הם מרכינים את ראשיהם כדי לשחק בטלפון, לשלוח מסרון לחבר וכד'. ידוע שהדרך להשגת רמה מקצועית גבוהה טמונה ביכולת להתרכז במשימה. למשל, אדם שכותב ספר נמצא ב"מנהרה של כתיבה" ואינו פנוי לדברים נוספים. "הפרופסור המפוזר" הוא כזה משום שראשו נתון כולו למאמר שהוא כותב או לשאלת המחקר שהוא מנסה לפצח. כך גם חוקר המשטרה, המכונאי שמנסה לאתר את מקור התקלה במנוע וכדומה. החייל והמפקד הטרוידים בכמה עולמות מקבילים הם הרבה פחות מקצועיים; הם הולכים לעבודה, אבל לא הולכים לעבוד. מדובר באנשים שמקבלים החלטות פחות טובות ומקדמים אנשים פחות טובים. האנשים הבלתי ממוקדים האלה מנציחים את שלטון הבינוניות. הם שקועים בהווה ולכן פחות יוזמים ופחות מתמודדים עם בעיות שצפויות לצוץ בעתיד.

צבא שמורכב מילדי מסכים יהפוך לצביר של אנשים פרטיים שמסתובבים במערכת, אבל לא מתמסרים לה; אנשים שמרוכזים פחות במשימותיהם, ולכן נפגעים יותר בתאונות ובקרב; הם אינם חדורי מוטיווציה, אין להם תחושת שייכות ולעיתים אף חשים מנוכרים. גם הפטריטיזם הנלהב ביותר והאמון החזק ביותר בצדקת הדרך אינם יכולים לפצות על צורת התפקוד המתוארת כאן, ועלינו לתת עליה את הדעת.

הפרסום כאן הוא תקציר. את המאמר המלא - הכולל המלצות - ניתן לקרוא באתר www.ethos.org.il

בני נוער בלשכת הגיוס כששואלים הורים לחייל קרבי איזו מתנה הוא ביקש לרגל גיוסו, רבים מציינים מכשירי טלפון מתקדמים שניתן להתחבר באמצעותם לאינטרנט, מכשירים אישיים להשמעת מוזיקה, קונסולות משחקים ניידות וכד'

בבריטניה ולפיו "ככל שיש לבן אדם יותר חברים ברשתות החברתיות, כך יש לו פחות חברים במציאות".

חוויה עמוקה דורשת זמן ללא הפרעות חיצוניות, בדומה למה שקורה באולם קולנוע שמרכז את כל הקשב לסרט שמוקרן. ילד שבזמן שיעור מרכין ראש לטלפון הנייד שלו למשך 15 שניות כדי לקבל ולשלוח הודעה מאבד, למעשה, את חוויית השיעור ונשאר רק עם הטקסט. במבחן הוא אולי יצליח, אבל את מלוא המשמעות הוא לא ישכיל להפיק. לא לחינם אנו מזהים היום אצל ילדים בני 8-9 חוויות ניכור מהעולם - חוויות שפעם היו צעירים מתמודדים עימן רק בגיל ההתבגרות והן נבעו בעיקר משינויים הורמונליים.

מהי המשמעות של המציאות הזאת על תפקוד הצבא? כששואלים הורים לחייל קרבי איזו מתנה הוא ביקש לרגל גיוסו, רבים מציינים מכשירי טלפון מתקדמים שניתן להתחבר באמצעותם לאינטרנט, מכשירים אישיים להשמעת מוזיקה, קונסולות משחקים ניידות וכד'. אפילו במאהלי יחידות השדה מבחינים כיום בלא מעט מחשבים ניידים אצל החיילים. לפני 20 שנה ויותר ישבתי במאהל מעין זה ודיברתי כל הזמן עם החבר'ה. נכון, תוכני השיחה היו של בחורים בני 19 שלא ראו הרבה נשים בסביבתם הקרובה, אבל שיתפנו איש את רעהו בחוויות אינטימיות, בתחושות בנוגע למפקדים, להורים, לחברה. יצרנו קבוצה מאוחדת שחיה כולה בהוויה הצבאית.

ההשפעה של המצב החדש היא קודם כול על היכולת ליצור קבוצה - דבר שיתבטא ברמה נמוכה של סולידריות. זו מובילה להשתמטות אפורה ולחוסר מוטיווציה ביחידות העורפיות ולרמת תפקוד ירודה ביחידות השדה, גם בעת לחימה. חיילים צעירים לא נושאים נחשבו מאז ומתמיד לחיילים טובים במיוחד, משום שהצבא היה כל עולמם - בניגוד לחיילים מברגרים יותר שכבר התחתנו ונולדו להם ילדים. אבל מי שיעקוב היום אחרי חייל קרבי בשירות סדיר יגלה שאפילו בסיטואציה אינטנסיבית כמו אימון נתונים מעייניו - בעזרת הטכנולוגיה - למספר רב של תחומים, שרק אחד מהם הוא הצבא: משפחה, חברים, משחקי מסך, רשתות

אין תחליף להכרעה

נראה כי ארבע השנים שחלפו ממלחמת לבנון השנייה הספיקו להשכיח את הלקחים שנלמדו בדם באותה המלחמה - כך עולה ממאמרו של גור ליש "ניצחון ללא הכרעה". להלן כמה מהמכשלות המרכזיות שבמאמר הזה:

- הדרך להשגת הניצחון - לשיטתו של ליש - היא לפגוע קשות באויב ולא להכריעו. ליש מתעלם מהעובדה שפגיעה קשה באויב ללא הכרעתו מעולם לא הביאה לניצחון. ערי גרמניה הוחרבו בזו אחר זו במלחמת העולם השנייה, אך היא נכנעה רק כשדגל בריה"מ הונף מעל בניין הרייכסטאג בברלין. במילים אחרות: גרמניה נכנעה רק לאחר שצבאה הוכרע. ליש מתעלם במאמרו מעובדה מרכזית נוספת: חוסר יכולתה של ישראל להנחית מכות כואבות באמת על האויב - בעיקר בגלל לחץ בין-לאומי. לישראל הייתה זכות מלאה להנחית מכות קשות על לבנון, שממנה פעל החזבאללה ללא שום מגבלות. למשל, היא יכלה להפציץ את מתקני הזיקוק שבתחומה או להשמיד את תחנות הכוח שלה. אבל אף שהועלתה הצעה כזאת - לפי פרסומים שונים בתקשורת - היא לא הוצאה אל הפועל בעקבות שיחת טלפון משרת החוץ האמריקנית קונדוליסה רייס. יש לציין שהתקפה על תחנות הכוח של סוריה לקראת סיום מלחמת יום הכיפורים פגעה בהספקת החשמל באזורים נרחבים במדינה

תותחנים באזור ביירות - 1982
מלחמת לבנון הראשונה היא דוגמה למלחמה שבה הושגה הכרעה

במאמר "ניצחון ללא הכרעה" ("מערכות" 430, אפריל 2010) חוזר אל"ם גור ליש לתפיסה שכה הזיקה לצה"ל במלחמת לבנון השנייה ולפיה אין צורך להכריע מלחמות, אלא ניתן להסתפק בהנחתת מכות כואבות על האויב. הבעיה המרכזית בגישה הזאת היא שידיה של ישראל קשורות, והיא אינה יכולה להנחית על אויביה מכות כואבות באמת. לכן במלחמה אין לה אופציה אחרת זולת הכרעת האויב

סא"ל (מיל') ד"ר
עפר דרורי
עורך אתר הגבורה¹

הערות

1. כתובת האתר: www.gvura.org
2. השיר **ערכן של הטרדות** פורסם בטור השביעי:
נשער כי תותח ערבי אָחַד,
תותח קטן, בְּרִבְלֵי-עֶרְךָ, יוֹרֵה נִים-לֹא-נִים
?רִיָּה רַק אַחַת, לְשִׁבּוּעַ בְּלִבְדּוֹ,
אֶל שְׂטח מְעַרְכוֹת הַעֲתוּנִים.
נשער כי עוֹרְכֵי-עֲתוּנִים לִישִׁיבָה
מְזַדְמָנִים בְּמִקְרָה, וּבְשׁוּבָם לְעֵת-עֶרֶב
אִישׁ רָעוּ שׁוֹאֵל: אֵיךְ אֶצְלָכֶם בְּסִבִּיבָה?
וּמְשִׁיב הַנְּשָׂאֵל: הַטְרָדוֹת קְלוֹת-עֶרְךָ...
הַטְרָדוֹת שֶׁל שְׁגָרָה. הַסִּבִּיבָה דוֹמָמָה.
רַק מִפְעַם לְפַעַם, בְּאֻמְצַע הַמְּלֹאכֶת,
יִרְדֵּד אֵיזָה פְּגוּז עֲלוֹב שֶׁל מְרָגְמָה
בְּשִׂטח מְזַכְרֵי-הַמַּעֲרָכֶת...
חוּץ מִזָּה כְּמַעַט אֶפְסֵס. מִטּוֹס מְנַמֵּיךְ-טוֹס,
וְעַם-שַׁחַר צְלִיפוֹת אֶחָדוֹת אֶל הַדְּפּוֹס.
וְאוֹמֵר הַשָּׁנִי: סִבִּיבָתֵנוּ גַם לָהּ
אֵין עֵילָה לְתוֹנוֹת. רַק אַחַת לְשִׁבּוּעִי
יִוֹרֵה אֲלֵינוּ מִיּוֹן בְּזוֹקָה אֶמְלָלָה
הַיִּשָּׁר בְּחִלּוֹנוֹת וּבְדִלְתֵי־יָם.
לְפַעְמִים אֵיזָה הוֹבִיעַר בְּנוֹ הוֹלֵם.
אֵךְ אֵינְנוּ עוֹשִׂים מְזָה עֶסֶק שְׁלָם.
וְאוֹמֵר הַשְּׁלִישִׁי: כֵּן, אַחִים, יִהְיֶה רַע
אִם נִגִּיב הַגְּבוּלוֹת עַל מְקָרִים שְׂכָאֵלָה.
תְּמוֹל אֶצְלָנוּ כְּמַעַט נִהְרָסָה הַתְּקָרָה,
אֲבָל מִיָּלָא.
כֵּךְ דְּבָרוּ הָעוֹרְכִים, וְלִבִּי (שְׁנִימַת
אֶקְטִיבִיזִים-מְבֹקֵה לֹא נִימַת יְסוּדוֹ הַיָּא)
סָח לִי חֶרֶשׁ: רָאָה כִּי שְׂכַנְעֵתִי כְּמַעַט
מִן הַיִּסּוּס הַזֶּה הֵסֵטוּ אֵי.
וְרַק רַחַשׁ סָפֵק בִּי שָׂאֵל, אִם אֶמְנֵם
לֹא הִיָּה מְתַעֲרַר מַעַט קוֹ הַשְּׂכָנוּעַ
לוֹ שְׂכָנוּ בְּאֻמְצַת עֲתוּנֵינוּ אֵי-שָׁם
וְהִיוּ מְקַבְּלִים "רַק" פְּגוּז לְשִׁבּוּעַ...
רַק פְּגוּז לְשִׁבּוּעַ - לֹא כֵן? - עַם צְלִיפוֹת
אֶחָדוֹת בְּכָל-יּוֹם אֶל חֲדָר הַיִּשִּׁיבוֹת...
?תֵּכֵן כִּי הִיוּ הֵם דוֹרְשִׁים אֶז בְּקוֹל
לְסַלֵּק וְהִיָּמָה כָּל עֲמֻדָה שֶׁל טִיוּחַ...
וְתֵכֵן וְהִיוּ דוֹרְשִׁים זֹאת בְּלִי כָּל
הַסְתֵּיגוּת... מִי יוֹדֵעַ אֵת דְּרָךְ הַרוּחַ...
הַעֵיָקָר לְפַעְמִים (זֹאת הַרְגָשְׁנוּ מְקָבֵר)
אֵינוּ כֵּן-אֶקְטִיבִיזִים אוֹ לֹא-אֶקְטִיבִיזִים...
הַעֵיָקָר הוּא שְׂקָצַת בְּרַחוּק מִן הַסָּרֵר
קָל לְדוֹן בְּדְבָרִים מְעַמְדָה שֶׁל כְּתִיבִיזִים...
זֶה מְשִׁפִּיעַ... מְשִׁפִּיעַ אוֹלֵי עַל שְׂרָשׁוֹן
שֶׁל דְּעוֹת. טוֹב דִּיוֹן שְׂצִלּוֹל וּמְקִיף הוּא,
אֵךְ נְקִבְצַת אוֹלֵי הַשְּׂקָפַת הַפְּרָשׁוֹן
גַּם לְפִי הַמְּקוֹם שְׂמִמְנוּ מְשִׁקִּיף הוּא.

במשך יותר משנתיים לאחר תום המלחמה, וכנראה היא הייתה אחת הסיבות העיקריות לכך שחאפז אל-אסד איבד לאחר המלחמה כל חשק לסיבוב נוסף נגד ישראל.

- ליש מצייץ, ובצדק, שאחד האיומים המרכזיים על ישראל היום הוא הטרור. עם זאת הוא מתעלם מהעובדה שארגוני הטרור אינם פועלים בדרך כלל מתוך מרכזים מוגדרים, ולכן קשה מאוד - ולעיתים אף בלתי אפשרי - להנחית עליהם מכות קשות. על מדינה קל יחסית להנחית מכות קשות, שכן יש לה מוסדות שלטון, מרכזי כלכלה, תשתיות, מפעלים חיוניים וכו'. אבל לארגוני טרור אין נכסים כאלה. ישראל מצהירה שוב ושוב שלא תבחין בין ארגוני הטרור לבין המדינות שמהן הם פועלים. במילים אחרות: אם החזבאללה יתקוף את ישראל משטח לבנון, תראה ישראל בלבנון אחראית להתקפה ולא תגביל את תגובתה לחזבאללה. אולם כאמור, ישראל נמנעת מכך בשל לחצים בין-לאומיים. לאחר שישראל ויתרה על האופציה של הפעלת לחץ צבאי כבד על המדינות שנותנות חסות לטרור, נותרה לה למעשה רק דרך אחת כדי לשים לו קץ: לפגוע בטרוריסטים עצמם. פגיעה כזאת אי-אפשר להשיג ללא כיבוש השטח שבו הם נמצאים, דהיינו ללא השגת הכרעה. דוגמה להשגת הכרעה כזאת היא מלחמת לבנון הראשונה. זו הסתיימה בכיבוש השטח שבו התבצרו המחבלים ובעקירת המחבלים ממנו - באמצעות הריגתם, שבייתם או הנסתם. כזכור, עם תום המצור על בירות עלו ערפאת ומחבליו על אונייה ונטשו את לבנון.

נשק הגנה אינו מנצח מלחמות, אינו מרתיע אויב וגם אינו מספק ביטחון מוחלט. ניצחון, הרתעה וביטחון יכול להשיג רק צבא שמכריע מלחמות

- צה"ל שם קץ לטרור המתאבדים שקטל מאות רבות של ישראלים באמצעות הכרעתו: במבצע "חומת מגן" (2002) כבש צה"ל מחדש את הערים הפלסטיניות ביהודה ושומרון, הרג או עצר מאות מחבלים ותפס את רוב אמצעי הלחימה שלהם.
- אני מסכים עם ליש שטרור הרקטות אינו מסכן את קיומה של ישראל. עם זאת הוא הופך את החיים באזורים המופצצים לבלתי נסבלים - בדיוק כפי שטרור המתאבדים הפך את החיים בערים הגדולות לבלתי נסבלים. ישראל השלימה במשך שנים ארוכות עם טרור הרקטות - אולי משום שפגע רק בפריפריה. ייתכן שהיא לא הייתה משלימה עימו אילו היה פוגע בגוש דן - כפי שמתואר בשיר המקסים והמדויק "ערכן של הטרדות" שכתב נתן אלתרמן כשנה לפני מלחמת סיני בתגובה למאמרים בעיתונים שקראו לממשלה להתעלם מהפגזות הטרדה של הסורים על יישובים בצפון.²
- ליש מצייץ שיש להוסיף "רגל של הגנה" לתפיסת הביטחון של המדינה. אין בכך שום חידוש, שהרי ה"רגל" הזאת מופיעה כבר בשמו של צה"ל. הוויכוח הוא על הדרך שבה יש להגן על המדינה. ליש מזכיר את הטכנולוגיות המתקדמות שמפתחת ישראל כדי ליירט טילי אויב, אבל מתעלם מהביקורת הקשה שנמתחת על הטכנולוגיות האלה:
 1. טילים נגד טילים זוללים תקציבים גדולים מאוד, ולכן קצב ההצטיידות בהם איטי.
 2. נשק הגנה אינו מנצח מלחמות, אינו מרתיע אויב וגם אינו מספק ביטחון מוחלט. ניצחון, הרתעה וביטחון יכול להשיג רק צבא שמכריע מלחמות. לכן טועים לדעת מי שמשבחים את ראש הממשלה לשעבר יצחק שמיר על שנמנע מלהגיב על התקפות הטילים במלחמת המפרץ הראשונה. לדעתי, מלחמת המפרץ הייתה בית ספר יסודי למדינות ערב ולארגוני הטרור כיצד לפגוע בישראל בלי להיענש. במלחמת המפרץ הראשונה נורו טילים על ערי ישראל, ויורי הטילים לא נענשו. זה המסר המרכזי מאותה המלחמה, וכל השאר שולי.

הכנת הכוחות ללחימה בהתאם למשימות הצפויות להם היא משימתו המרכזית של הצבא בעיתות רגיעה. את הכוחות מביאים לרמת המוכנות והכשירות הנדרשת באמצעות אימונים. כדי שהאימונים יהיו יעילים, דהיינו יאפשרו לכוחות להשיג את משימותיהם המבצעיות, עליהם להיערך בסביבה הדומה ככל הניתן לזירת הלחימה הצפויה

האם צה"ל מתאמן כראוי?

פליס"ר גבעתי באימונים - אוגוסט 2009

האימונים האינטנסיביים בצה"ל הונהגו בעקבות מלחמת לבנון השנייה שבה נחשפו פערים חמורים בין רמת כשירותן בפועל של היחידות הלוחמות בצה"ל לבין רמת הכשירות שנדרשו להפגין במלחמה

רס"ן דותן דרוק

רמ"ד יבשה במחלקת תו"ל במז"י
וסמג"ד חי"ר במילואים

כללי

בשנים האחרונות אנו עדים לתנופת אימונים במערך הסדיר ובמערך המילואים. האימונים האינטנסיביים האלה הונהגו בעקבות מלחמת לבנון השנייה שבה נחשפו פערים חמורים בין רמת כשירותן בפועל של היחידות הלוחמות בצה"ל לבין רמת הכשירות שנדרשו להפגין במלחמה. מטרת המאמר הזה היא לבחון אם קיימים פערים בין הרצוי למצוי בכל הנוגע לאימון היחידות לקראת מלחמה.

הסביבה המבצעית בלחימה ובאימונים

בצה"ל נקבע העיקרון ש"נתאמן כפי שנילחם", אך האם הוא פועל לפי הכלל הזה? כדי להשיב על השאלה הזאת יש קודם כול לומר כמה מילים על הסביבה המבצעית בעת לחימה.

הסביבה המבצעית היא כלל האיומים והגורמים הקיימים במרחב לחימה נתון ובהם השטח, האויב וכוחותינו וההשפעות ההדדיות בין הגורמים האלה. האיומים כוללים את יכולות התמרון של האויב, את אמצעי האש השונים שהוא מפעיל - לרבות אש מדויקת - ואת המכשולים שהוא מציב, ובהם מטעני חבלה ומוקשים. להלן פירוט המרכיבים העיקריים של הסביבה המבצעית:

- **מאפייני השטח** כוללים את מבנה הקרקע ובהם התבליט והתכסית של מרחב הלחימה. לאלה יש השפעה רבה על פעולת האויב ועל פעולת כוחותינו. מבנה הקרקע מכתב את יכולת העבירות של הכוחות הממוכנים. התכסית כוללת את כל הפריטים שנמצאים על פני הקרקע: צמחייה, יישובים, צירי תנועה, קווי מתח וכדומה. התכסית משפיעה על יכולתו של האויב למצוא מסתור בתוכה ולהפעיל את אמצעי הלחימה שלו נגד כוחותינו במרחב הלחימה. כמו כן משפיעה התכסית על אורך הנשימה של האויב, שכן היא כוללת את ביצוריו, את מחסני האספקה שלו ואת יכולתו להיטמע בקרב האוכלוסייה האזרחית.

- **מאפייני האויב ומאפייני כוחותינו** כוללים את האופן שבו מאורגנים הכוחות, את תורת הלחימה שלהם, את שיטות הלחימה שלהם, את כשירותם ואת מוכנותם, את חימושם ואת ציודם, את הקשר שלהם למרחב הלחימה (במיוחד לאוכלוסייה האזרחית), את רוח הלחימה שלהם ואת היעדים שלמען השגתם הם נלחמים. כל אלה משתנים מכוח לוחם אחד למשנהו ולרוב גם מיחידה ליחידה באותו כוח לוחם.

ניתוח המאפיינים של שלושת הגורמים האלה - השטח, האויב וכוחותינו - אמור להספיק למפקד, בכל רמה, כדי להגיע לדרך הפעולה הנבחרת שתאפשר לו למלא את משימותיו.

אימון הכוחות

מטרת האימונים היא להכשיר את הכוחות לבצע את משימותיהם. לכל כוח צבאי ישנן משימות צפויות בזירות המבצעיות השונות, ולכן האימונים צריכים להיות מותאמים למשימות האלה.

ככל שהאימונים דומים יותר לתנאי האמת - כך תגדל כשירות הכוח לבצע את משימותיו. במילים אחרות: אם כוח מיועד לפעול בזירה מסוימת נגד אויב ספציפי, עליו להתאמן בזירה דומה ככל האפשר ונגד כוחות שמכירים היטב את שיטות הפעולה של האויב ומצוידים באמצעי הלחימה העומדים לרשותו. לאחר שיחידה השלימה את אימוניה בזירה הדומה לזו שבה היא אמורה להילחם והשיגה באימונים את המשימות שהוטלו עליה (שצריכות להיות דומות ככל האפשר למשימות האמת), ניתן לומר שהיחידה כשירה להשגת משימותיה בעת חירום.

באחרונה נקבעה כשירות בסיסית אשר מגדירה את הדרישות הבסיסיות מיחידה לוחמת בשדה הקרב, ועל הכשירות הבסיסית הזאת נבנית הכשירות הספציפית ("הכשירות המשימתית"). לדוגמה: כשירות בסיסית היא היכולת לכבוש שטח בנוי, וכשירות משימתית היא היכולת לכבוש שטח בנוי במתאר ספציפי המכיל מרכיבים ייחודיים יחסית לעומת זירות אחרות.

את ההנחיות כיצד לתכנן אימון בהתאם לסביבה מבצעית ספציפית ניתן למצוא בהוראות האימונים של מחלקת תורת הלחימה ושל החילות המקצועיים ובהוראות המקצועיות של מחלקת ההדרכה בזרוע היבשה. ההנחיות של מחלקת תורת הלחימה ושל החילות המקצועיים מפורטות בהתאם לטכניקות הלחימה השונות, ואילו ההוראות של מחלקת ההדרכה בזרוע היבשה עוסקות בשיטות האימון ובניצול הנכון של המשאבים.

לאור האמור לעיל ניתן לבחון את האימונים ואת התרגילים שמבצעים כוחות היבשה של צה"ל ולהעריך את מידת הכשירות שלהם. רבים מהאימונים של יחידות המילואים נעשים במרכז הלאומי לאימונים ביבשה הממוקם בצאלים. שטחי האימונים האלה חסרים רבים ממרכיבי הסביבה המבצעית שבה צפויים הכוחות האלה להילחם - למשל זירת לבנון. חטיבת טנקים שמתמרנת בשטחי צאלים - שטח נטול תכסית סבוכה או שטחים בנויים - אין שום ערובה שתוכל לתמרן באותה הקלות ולהשיג את משימותיה בעת חירום בזירה אחרת.

במלחמת לבנון השנייה התברר ליחידות הלוחמות של צה"ל שההתמודדות עם השטחים שבהם צמחייה סבוכה, ובהם "שמורות הטבע", ועם השטחים הבנויים אינה פשוטה, והוסקה המסקנה שלא ניתן להסתפק באימונים כלליים של היחידות אלא יש לאמן בהתאם לזירה שבה הן צפויות לפעול. כדי להימנע ממצב שבו יחידות מגיעות לא מוכנות לזירת לחימה נקבע שלפני כל אימון יסוכם מה ניתן ומה לא ניתן ללמוד ממנו, ומקובץ הסיכומים ניתן יהיה להסיק עד כמה מוכנה היחידה למשימותיה בעת חירום. על מפקד היחידה להגדיר מה יוכל להשיג באימון יחידתו בצאלים, ואילו השלמות נדרשות לשם הבאת יחידתו לכשירות הנדרשת לאור המשימות הצפויות לה. לדוגמה, לאחר אימון באש בצאלים בשטח פתוח ובשטח בנוי יכול מפקד היחידה, אשר משימתה בעת חירום היא בזירת לבנון, לתכנן אימון בגליל העליון, שהטופוגרפיה שלו זהה לזו של דרום לבנון.

הכנת הכוחות לזירה שבה יילחמו

כאמור, כדי שהיחידות יצליחו למלא את משימותיהן, יש לוודא שאימוניהן קרובים ככל האפשר למציאות שבה ייתקלו בעת מלחמה. כדי להשיג את הקרבה הזאת למציאות יש לכלול בכל אימון את המרכיבים הבאים:

- 1. אימון היחידות במסגרת צוותי קרב משולבים בהתאם למשימות הצפויות להם.**
אימון של היחידות כשלעצמן ראוי שיעשה רק עד לרמת הפלוגה, וגם ברמת הפלוגה רצוי שלפחות מקצת האימונים יהיו במסגרת של צוותי קרב פלוגתיים משולבים, שכן צוותים כאלה יופעלו גם במלחמה. מרמת הגדוד האימונים המשולבים עם כוחות מסייעים אינם בגדר המלצה אלא בגדר חובה. אם המ"פ לא יכולין אש ארטילרית בתרגיל פלוגתי או בתרגיל גדודי, הוא ככל הנראה לא יצליח לנצל כהלכה את הסיוע הארטילרי העומד לרשותו. משמעות הדבר: מיצוי הכוח לא יהיה ברמה הנדרשת להשגת המשימה. במקרה כזה ייתכנו שתי אפשרויות: המשימה תושג במחיר דמים מיותר או שהיא לא תושג כלל, והרמה הממונה תצטרך לשנות את התוכנית המבצעית.
- 2. אימון של כלל הסד"כ המתמרון.** לאימונים מזמנים אנשי מילואים רק אם הם לא חרגו ממסכת ימי השירות שלהם. לא כך נוהגים בעת מלחמה - אז מגייסים את כל הסד"כ הקיים. אם המ"פ לא יתאמן עם כל אנשי פלוגתו, הוא יתקשה לעשות זאת בקרב. לא פעם קורה שמבצעים תרגיל גדודי "מלא" בהשתתפות 200 לוחמי מילואים בלבד, שכן כל האחרים כבר השלימו את מסכת ימי המילואים שלהם. אך לא דומה הפעלת הגדוד על כל אנשיו להפעלת גדוד ובו רק 200 מאנשיו. עצם גודלו של הגדוד יוצר אתגרים רבים, וחשוב שהמפקד יתאמן כיצד להתמודד איתם כדי שלא ייתקל בהם בפעם הראשונה

לקראת ביצועה של משימה ספציפית יודע הצבא לגבש תוכנית אימונים איכותית שמכינה באופן המיטבי את הכוחות לביצוע משימותיהם. כך היה לקראת ההתנתקות, וכך היה לקראת מבצע "עופרת יצוקה"

בעת לחימה. יתר על כן, מאות האנשים שלא זומנו לאימון ולא השתתפו בו יהיו בהכרח ברמת כשירות נמוכה יותר ויתקשו להתמודד עם אתגרי הלחימה ביום פקודה. הבעיה הזאת היא קריטית במיוחד כאשר יחידות נדרשות להפעיל אמצעי לחימה מתקדמים. אם הלוחמים אינם מתאמנים בהפעלת האמצעים האלה, הם עלולים לאבד מיומנויות, ואז האפקטיביות שלהם - ושל האמצעים המתקדמים שהועמדו לרשותם - עלולה להיפגע מאוד בזמן אמת.

- 3. אימון הכוחות תומכי הלחימה.** כשקובעים אימון ליחידה לוחמת, לא תמיד מזמנים יחד איתה את היחידות תומכות הלחימה המלוות אותה בעת לחימה. זו טעות, שכן גם הכוחות האלה צריכים להתאמן - בשני תחומים עיקריים: מקצועי (למשל תיקון של כלי רק"ם, הקמתה וניהולה של תחנת איסוף גדודית) ומנהלתי (העברת אספקה לכוח הלוחם, פינוי נפגעים, חילוץ כלי הרק"ם שלו שנפגעו וכדומה). יתר על כן, אם המג"ד, המ"פ או כל מפקד אחר לא יתרגלו לכך שבסיום שלב הלחימה הם מבצעים "מלא מחדש", הם לא יעשו זאת גם בלחימה, וכוחותיהם יישארו ללא אספקה.

- 4. אימונים עם כל אמצעי הלחימה המתקדמים.** בנוגע לשימוש באמצעי לחימה מתקדמים ישנן שתי תקלות נפוצות באימונים: שימוש מועט מדי ושימוש יתר. מסיבות שונות - ובהן סיבות כלכליות - לא תמיד מתאמנות היחידות עם כל האמצעים המתקדמים שעומדים לרשותן. התוצאה עלולה להיות מיומנות לקויה בהפעלתם של האמצעים האלה

במלחמה. גם לשימוש יתר (למשל, באמצעות השאלה מיחידות אחרות) עלול להיות מחיר כבד: חוסר אונים במקרה שהאמצעים המתקדמים אינם עומדים לרשות היחידה במלחמה. היו לכך דוגמאות במלחמת לבנון השנייה. למשל, היו מג"דים ומ"פים שהתרגלו לסיוע צמוד של מזל"טי מודיעין, אך במצבים מסוימים נדרשו לתכנן את איסוף הידיעות על השטח ועל האויב במרחב פעולתם ללא האמצעי הזה - והתקשו בכך.

וישנו היבט נוסף לסוגיית האימונים עם אמצעי הלחימה: הכושר הגופני. אם לא מציידים את הכוח במהלך האימונים בכל הציוד שהוא יידרש לשאת בזמן לחימה, מגלים ברגע האמת - כפי שקרה במלחמת לבנון השנייה - שבמקום להתקדם 12 ק"מ הוא מצליח להתקדם רק 5 ק"מ. וגם אם הוא מצליח לגמוא את כל המרחק כנדרש ממנו, לא נותר לו כוח לצאת להתקפה על היעד. לעניין הזה הוצאה הוראה מקצועית של חיל הרגלים ושל חיל הלוגיסטיקה המפרטת איזה משקל ראוי שישאו עימם חיילי חי"ר באימונים. כמו כן מפרטת ההוראה אילו שיקולים על המפקד להביא בחשבון בבואו לתכנן מה ייקחו איתם חיילי החי"ר לקרב.

מה השתנה בתחום האימונים?

לקראת ביצועה של משימה ספציפית יודע הצבא לגבש תוכנית אימונים איכותית שמכינה באופן המיטבי את הכוחות לביצוע משימותיהם. כך היה לקראת ההתנתקות, וכך היה לקראת מבצע "עופרת יצוקה".

לקראת ההתנתקות הוכנה תוכנית אימונים ייעודית לכוחות השונים על פי משימותיהם. באימונים האלה תורגלו הכוחות להתמודד עם תרחישים שונים, ומולם הוצבו כוחות שדימו את תושבי גוש קטיף, את תומכיהם השונים ולהבדיל - את הפלסטינים. בין היתר הובא בחשבון תרחיש שלפיו יהיה צורך לעשות את הפינוי תוך כדי לחימה בארגוני הטרור הפלסטיניים. ההכנה הייעודית הטובה של

סיכום

הכנת הכוחות ללחימה בהתאם למשימות הצפויות להם היא משימתו המרכזית של הצבא בעיתות רגיעה. את הכוחות מביאים לרמת המוכנות והכשירות הנדרשת באמצעות אימונים. כדי שהאימונים יהיו יעילים, דהיינו יאפשרו לכוחות להשיג את משימותיהם המבצעיות, עליהם להיערך בסביבה הדומה ככל הניתן לזירת הלחימה הצפויה. במילים אחרות, האימונים צריכים לדמות ככל האפשר למציאות שבה ייתקלו הכוחות בשדה הקרב. זוהי המשמעות של הכלל הידוע "נתאמן כפי שנילחם".

בספר תורת האימונים של צבא ארה"ב¹ מובאים שמונה עקרונות הנגזרים מהכלל "נתאמן כפי שנילחם". שינונם עשוי לסייע למפקדים לתכנן כראוי את אימון כוחותיהם:

1. אמן את כוחותיך לכל המשימות האפשריות וכן אמן אותם לעבור במהירות ממשימה למשימה.
2. הקנה לכוחותיך מיומנות הן במבצעים משולבים והן במבצעים שבהם עליהם לפעול לבדם.
3. קודם כול הקנה לכוחותיך את עקרונות היסוד.
4. על האימונים להיות ריאליסטיים ולהתמקד בהשגת מטרות ספציפיות (אימונים ממוקדי מטרה).
5. אמן את כוחותיך לפעול במצבים מאתגרים, מורכבים, עמומים ולא נוחים.
6. השמירה על הבטיחות צריכה להיות חלק מכל תוכנית אימונים.
7. על המפקד לקבוע את התמהיל הנכון בין אימונים ריאליסטיים לאימונים וירטואליים כדי לחקות בצורה הטובה ביותר את סביבת המבצעים הצפויה.
8. יש להתאמן גם במהלך פעילות מבצעית.

הערה

1. FM 7-0, Training for Full Spectrum Operations, Dec. 2008, US Army, pp.2-5.

הכוחות הייתה אחת הסיבות המרכזיות לכך שההתנתקות בוצעה במהירות וללא נפגעים. גם לקראת מבצע "עופרת יצוקה" הוכנה תוכנית אימונים ספציפית לכל יחידה בהתאם למשימות שהוטלו עליה. האימונים נעשו בסביבה מבצעית דומה וכללו ניווטים בשטחים בנויים ובשטחים פתוחים, אימונים באש חיה, אימונים מול כוחות המדמים את האויב, נשיאת ציוד כבד, הפעלת צוותי קרב משולבים, לרבות אנשי חיל האוויר ואנשי ארטילריה, הדמיית תרחישים מבצעיים רלוונטיים לזירה ועוד. חייל מילואים סיפר לי שבאימוניו לקראת "עופרת יצוקה" נשא על הגב - לראשונה מאז שירותו בסדיר - את כל ציוד הלחימה שלו. יתר על כן הוא הלך עם הציוד הכבד מרחק רב - בהתאם לתוכנית המבצעית של יחידתו בלחימה.

חשוב לציין שבאימוניהם של אנשי המילואים אף שולבו לקחים שהפיקו הכוחות הסדירים שנכנסו ראשונים ללחימה ברצועה - בדומה למה שנעשה במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "חומת מגן".

כמה דגשים למפקד המאמן את יחידתו

1. **הכנת תוכנית אימונים רב-שנתית.** מאחר שלא ניתן לדחוס באימון אחד את כל הנושאים שרוצים לתרגל, יש להכין תוכנית אימונים המתפרסת על פני תקופה ארוכה. מאחר שנקבע שכל מחזור מילואים יתפרס על פני שלוש שנים, ניתן להכין את תוכנית האימונים בהתאם למחזור הזה. משמעות הדבר היא שכל הנושאים יתורגלו אחת לשלוש שנים. מאחר שימי המילואים ניתנים כיום במשורה, חשוב לנצל היטב גם את האימונים לפני תעסוקה מבצעית (אל"ת). במילים אחרות: ימי המילואים לצורך רענון לפני תעסוקה מבצעית ינוצלו גם לתרגול נושאים לפי התוכנית הרב-שנתית. נוסף על כך ניתן לאמן כוחות תוך כדי התעסוקה המבצעית. לשם כך יש לתאם בעוד מועד שטחי אימונים ומערך חניכה דוגמת גופי ההדרכה בחטיבות המילואים.
2. **הכנת תוכנית מפורטת לכל אימון.** לאחר שנבנית תוכנית האימונים הרב-שנתית, יש להקפיד על תכנונו המפורט של כל אימון. תוכנית אימונים תכלול את הנקודות הבאות: קביעת נושאי האימון, קביעת התו"ל המחייב לצורך האימון, בניית מערך חניכה מקצועי (באמצעות גופי ההדרכה בחטיבות המילואים ובאמצעות מערך החניכה והבקרה ביחידות הסדירות), קביעת מוקדים לתחקיר היחידה לאחר כל אימון לשם הפקת לקחים ושיפור הכשירות והמוכנות של היחידה.
3. **רכישת השכלה צבאית.** המפקדים אינם מרבים לקרוא ספרות מקצועית, כך שבסיסו המקצועי של האימון לוקה בחסר. כיום התו"ל הייעודי של כמה חטיבות עומד בסתירה לעקרונות התו"ל הצבאיים המוכרים. על המפקד לבדוק מהו התו"ל המעודכן של הנושאים הנלמדים באימונים, לוודא שהוא זמין לכל פקודיו ולפעול לפיו. אני ממליץ שכל מפקד יפנה לגוף התורה בחיל שאליו הוא משתייך כדי לקבל סיוע בהכרת התורה הצבאית העדכנית ובדרכים להשגתה.
4. **הקצאת האמצעים לאימון.** האמצעים לאימון כוללים את ימי המילואים, את אמצעי הלחימה, את כלי הרכב, את הדלק וכו'. חייבת להיות התאמה בין האמצעים שמוקצים ליחידה לבין הישגים הנדרשים ממנה. חלק מרכזי ממשאבי האימון יש להפנות לשיפור המיומנויות הבסיסיות של הלוחמים. לדוגמה, צלף לא יהיה לוחם איכותי ללא תרגול של ירי במצבים שונים ובטווחים שונים. מקצוע הצליפה מחייב אימון יום-יומי וירי של מספר רב של כדורים לשם השגת הישגים גבוהים. והרי המפקד רוצה שהצלף שעומד לרשותו יפגע בכדור הראשון, שכן לרוב אין לו הזדמנות שנייה לפגוע במטרה. יש להתאמן בסימולטורים כל אימת שהדבר אפשרי ונכון מבחינה מקצועית, שכן מדובר באמצעי חשוב לחיסכון במשאבים. במקרים רבים מאפשרים הסימולטורים לאמן כוחות גם לאחר שאזל התקציב לאימונים בשטח.

העורף הוא החזית

מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" הוכיחו שהעורף הוא יעד מרכזי של אויבי ישראל ושעמידות העורף היא מרכיב מרכזי בעוצמה הלאומית. לכן יש מקום להצעה שלשלושת מרכיביה של תורת הביטחון הישראלית - הרתעה, התרעה והכרעה - יתווסף עוד מרכיב: התגוננות

ברלין ההרוסה, יולי 1945, בחזית הצילום שער ברנדנבורג בסוף המאה ה-19, ובמיוחד במחצית הראשונה של המאה ה-20, הפכו האזרחים למטרות מועדפות בשל ההנחה שהם "הבטן הרכה" של כל מדינה, ושיהיה קל יותר להשיג ניצחון כאמצעות פגיעה שיטתית בהם מאשר באמצעות התמודדות עם צבא האויב

אל"ם ד"ר חיליק סופר
רמ"ח אוכלוסייה בפיקוד העורף

רקע

מאז ימי קדם ועד לתחילת המאה ה־19 לא הבחינו צבאות בין לוחמים ללא לוחמים: אלה ואלה נחשבו מטרות להתקפה. אולם בסוף המאה ה־19, ובמיוחד במחצית הראשונה של המאה ה־20, הפכו האזרחים למטרות מועדפות בשל ההנחה שהם "הבטן הרכה" של כל מדינה, ושיהיה קל יותר להשיג ניצחון באמצעות פגיעה שיטתית בהם מאשר באמצעות התמודדות עם צבא האויב. את האסטרטגיה הזאת יישם לראשונה ויליאם שרמן, מהגנרלים הבולטים ביותר של צבא הצפון במלחמת האזרחים האמריקנית (1861-1865). היישום של האסטרטגיה הזאת הגיע לשיאו במלחמת העולם השנייה, ולשם כך נוצלו שלוש פריצות דרך טכנולוגיות: המטוס, הטיל והנשק הגרעיני. הפגיעה בעורף הפכה במלחמה הזאת לדרך מקובלת להילחם באויב ולהקטין את כושר ההתנגדות של צבאו.¹ הפצצות הערים במלחמת העולם השנייה התבססו בעיקר על משנתו של ג'וליו דואה (1869-1930), הוגה דעות צבאי איטלקי שטען כי ניתן להכניע אומה במהירות באמצעות הפצצת עריה.² עם זאת עד היום לא הוכרע הוויכוח עד כמה תרמו ההפצצות האסטרטגיות נגד ערי גרמניה ויפן לניצחון במלחמת העולם השנייה. אף שלאחר מלחמת העולם השנייה נקבע בדין הבין־לאומי שאסור לפגוע באופן מכוון באזרחים, אויביה של ישראל אינם מתרשמים מהאיסור הזה. "במדינת ישראל ניתן לומר שבמלחמות ובעימותים הבאים ישתתפו בוודאות שלוש זרועות: חיל האוויר, המודיעין והעורף. השתתפותן של יתר הזרועות תלויה בתרחיש".³

מהו עורף?

העורף בישראל הוא השטח החיוני של המדינה והבסיס לקיומה. בעורף מצויים כל המשאבים האנושיים והחומריים העומדים לרשות המדינה: האוכלוסייה, המפעלים, מרכזי המסחר, המוסדות הפיננסיים, הארגונים הכלכליים, מוסדות השלטון והתשתיות הלאומיות. לעורף יש שני תפקידים מרכזיים בעת חירום: להפגין כושר עמידה ולתמוך במאמץ המלחמתי באמצעות הספקת כוח אדם ואמצעים לחזית. כושר העמידה של העורף הוא מרכיב מרכזי בעוצמה של ישראל. הוא מושפע ממספר רב של גורמים ובהם מידת ההסכמה הלאומית בנוגע לעימות שמתחולל, רמת התפקוד של הרשויות ומספר הנפגעים בחזית ובעורף.

הבליץ על בריטניה

לאחר כיבוש צרפת במאי-יוני 1940 פתחו הגרמנים במערכה אווירית נגד בריטניה. מטרתם הייתה להשמיד את חיל האוויר הבריטי ולאחר מכן לפלוש לבריטניה ולכבוש אותה. לאחר שנכשלו במאמציהם להשמיד את חיל האוויר הבריטי במערכה האווירית המכונה "הקרב על בריטניה", הם החלו להפציץ את ערי בריטניה. מטרת ההפצצות הייתה להכניע את בריטניה באמצעות ערעור המורל של תושביה. בהפצצות האלה נהרגו יותר מ־43 אלף אזרחים בריטים, כ־139 אלף נפצעו, וכמיליון בתים נהרסו, אולם הגרמנים לא השיגו את מטרתם: המורל של הבריטים לא התערער, ובשום שלב הם לא שקלו להרים ידיים.

המחקרים לא הצליחו לקבוע אם פינוי הילדים מלונדון לאזורים הכפריים תרם למורל האוכלוסייה או פגע בה, אולם כל המחקרים מלמדים שככל שהאוכלוסייה המותקפת הייתה עסוקה יותר - כך היה המורל שלה גבוה יותר. פסיביות בעיתות חירום - כך התברר - היא מתכון בדוק למורל ירוד.⁴

התקפות הטילים על ישראל במלחמת המפרץ הראשונה

ב־18 בינואר 1991, יממה לאחר שארה"ב החלה להפציץ מטרות בעיראק לקראת המערכה לשחרור כוויית (מבצע "סופה במדבר"), שיגרה עיראק טילי סקאד בעלי ראשי נפץ קונוונט ציונליים לעבר גוש דן, מפרץ חיפה והנגב. התקפות הטילים האלה נמשכו עד תום המלחמה. בסך הכול נפלו בתחומי ישראל 39 טילים. מטרת ההתקפות האלה הייתה לגרום את ישראל

לתגובה. הנהגת עיראק העריכה שאם ישראל תגיב, יפרשו מדינות ערב מהקואליציה שה־קימה ארה"ב - מה שיביא אולי להתפרקותה. מטרה נוספת של התקפות הטילים הייתה לנקום על הפצצת הכור הגרעיני בעיראק ב־1981.

14 ישראלים נהרגו בהתקפות הטילים. שניים מהם נהרגו מפגיעות ישירות, ואילו האחרים נהרגו בגלל סיבות עקיפות - בעיקר התקפי לב וחנק ממסכות האב"ך. עוד עשרות ישראלים נפגעו - 11 מפגיעות ישירות של הטילים, והאחרים בעיקר משימוש לקוי במסכות האב"ך.⁵

אף שהנזק הממשי שגרמו הטילים היה מועט יחסית, הייתה להם השפעה רבה על המורל. האוכלוסייה הייתה בחרדות הן בגלל החשש שהטילים יישאו ראשי נפץ כימיים והן משום שמנהיגי המדינה נמנעו מלהופיע בתקשורת. מאחר שהמנהיגים פינו לחלוטין את הזירה, נאחזו הציבור המבוהל בדמויות אחרות, שהבולטת בהן הייתה דובר צה"ל תת־אלוף נחמן שי. בזכות דברי ההרגעה שהוא נהג לשדר בעת התקפות הטילים הוא זכה לכינוי "המרגיע הלאומי".

עד כמה הושאר הציבור ללא יד מכוונת יעיד הסיפור הבא: ב־18 בינואר בשעה 02:01 נשמע ברדיו צפצוף מוזר, ומיד אחריו הושמע הסיסמה "נחש צפע". באולפן הרדיו המשולב של גלי צה"ל ושל קול ישראל אמר השדרן מיכה פרידמן: "כמונו שמעתם 'נחש צפע'. את פירוש המילים הללו מבין מי שצריך להבין. עוד מעט אולי נוכל לתת לכם הסברים רחבים יותר על הסיסמה הזאת ששמעתם עכשיו בגלים האלה, אבל לפני כן נציג את הצוות..." רק ב־02:20, כ־20 דקות אחרי שטילי הסקאד נחתו בגוש דן, שודרה הודעה לתושבים לחבוש מסכות ולהסתגר בחדרים האטומים.⁶

מלחמת לבנון השנייה

ההתקפה הנרחבת ביותר על העורף בישראל עד היום התרחשה במהלך מלחמת לבנון השנייה, בין 12 ביולי ל־14 באוגוסט 2006. ב־34 ימי המלחמה שיגר החזבאללה כ־3,900 טילים לעבר ישראל. אלה קטלו 44 אזרחים

12- חיילים (בתחומי מדינת ישראל). כמו כן נפצעו כ-2,000 אזרחים, ונגרמו נזקים כבדים לרכוש וליערות.⁷

דו"ח מבקר המדינה קבע שהיו כשלים רבים בטיפול בעורף. להלן העיקריים שבהם:

1. התשתית לטיפול בעורף בעיתות חירום היא מורכבת, תחומי הסמכות והאחריות של הגופים העוסקים בטיפול בעורף אינם מוגדרים בהירות - מה שמקשה על שיתוף פעולה ועל תיאום מיטבי בין הגופים האלה. התוצאה: תחומים מרכזיים בטיפול בעורף נופלים בין הכי-סאות. לכך יש להוסיף את היעדרו של גוף מרכזי בעל אחריות וסמכות לתאם את פעילותם של כל הגופים המופקדים על הטיפול בעורף, לשלוט באירועים ולנתב את הגופים האמורים כדי למצות את יכולותיהם. בנסיבות האלה נפגעה קשות הכנתם של הגופים האלה לפני המלחמה, ואילו בזמן המלחמה שררו ביניהם בלבול ואי-הבנות בעת שנדרשו לטפל באוכלוסייה ולתת לה סיוע חיוני בתחומים כגון הספקת מזון וציוד, מתן טיפול רפואי, מיגון ופינוי וכו'.

2. בעוד שצה"ל ניהל בימים הראשונים מבצע צבאי מוגבל - בהתאם להחלטת הממשלה מ-12 ביולי 2006 - תגובת החזבאללה הייתה הפגזה מסיבית של העורף ברקטות למן הרגע הראשון שבו החל צה"ל לפעול. כך נוצר פער בלתי נתפס: בעוד צה"ל מנהל מבצע מוגבל, העורף היה נתון במלחמה מלאה. יתר על כן, אף ששרי הממשלה וראשי מערכת הביטחון ידעו שהעורף צפוי לספוג ירי כבד וממושך של רקטות בתגובה לפעולת צה"ל, יכולות ההתגוננות של העורף וההיערכות לטיפול בו לא זכו להתייחסות מהותית בישיבת הממשלה שבה הוחלט על המבצע המוגבל ב-12 ביולי. גם בישיבות הממשלה שלאחר מכן - עד 30 ביולי - לא התקיימה הערכת מצב מפורטת בנוגע למצב העורף. ואפילו הדיון שקיימה הממשלה ב-30 ביולי בנושא העורף היה כללי, ולא הוצגו בו הכשלים והבעיות בהיקפם הכולל.

בפועל, אל מול התחזיות הברורות שהושמעו בדיונים בראשית המלחמה בנוגע לפגיעה הקשה הצפויה בעורף - תחזיות שהתממשו במלואן - בולטת העובדה שלא התקיימו דיונים לגיבוש המענה הראוי. אפשר היה להבין התעלמות כזאת אילו היה העורף ערוך דרך קבע למצבי חירום, והרשויות היו מתורגלות כיצד לתפקד במצבים כאלה. אבל לא כך היו פני הדברים.

3. במהלך המלחמה נקלעה האוכלוסייה בצפון למצוקות גדולות ולא קיבלה מענה ראוי מהשלטונות. הטיפול באוכלוסייה נפגע משמעותית בין היתר כיוון שהרמטכ"ל ומפקד פיקוד העורף לא גייסו את כוחות המילואים של פיקוד העורף בזמן ובהיקף הנדרשים, ומפקד פיקוד העורף נקט גישה מצמצמת בנוגע להפעלתם של פיקוד העורף ושל מערך הסיוע לאוכלוסייה בעורף. הוא פעל כך אף שהאיום שהתממש חייב גישה מרחיבה בעניין הזה. נוסף על כך, פיקוד העורף והמשטרה הפעילו במלחמה תפיסת הפעלה חדשה - תפיסת ההפעלה המשולבת שאותה הם גיבשו טרם המלחמה - אף שעבודת המטה בעניינה טרם הושלמה. יתר על כן, שני הגופים האלה ידעו שהרמטכ"ל דאז והמפכ"ל דאז לא אישרו את יישומה של תפיסת ההפעלה הזאת, ושהיא לא הועלתה כלל בפני הדרג המדיני לאישור, אף שיישומה חייב שינויים מרחיקי לכת, לרבות שינויי חקיקה. ביקורת שנערכה לאחר המלחמה העלתה שכתוצאה מיישומה של תפיסת ההפעלה הבלתי מאושרת הזאת שררה אי-בהירות ארגונית ומבצעית בקרב פיקוד העורף והמשטרה בנוגע למציאות שנוצרה. התמונה המצטיירת היא אפוא קשה: התשתית הארגונית לטיפול בעורף הייתה עם פרוץ המלחמה לקויה מיסודה - בין היתר חסר היה גוף מרכזי בעל סמכות ואחריות השולט באירועים בעורף ומכוון את הכוחות המטפלים באוכלוסייה. ואם לא די בכך, הממשלה לא קיימה דיון מעמיק בנוגע למצבו של העורף כדי לקבוע דרכי פעולה להגנת העורף ולטיפול בו. התוצאה הייתה תפקוד מבצעי שלקה בחסר בתחום הסיוע לאוכלוסייה המותקפת.

בניגוד למלחמת לבנון השנייה, נראה שהעורף הוכן כראוי לקראת "עופרת יצוקה". הרשויות המקומיות תיפקדו וסיפקו שירותים לאוכלוסייה, משרדי הממשלה תמכו ברשויות המקומיות ובאוכלוסייה במשך כל המבצע, וכמה מהם אף העתיקו את פעילותם לדרום

העורף במבצע "עופרת יצוקה"

מבצע "עופרת יצוקה" החל בהפתעה מוחלטת לפלסטינים ברצועת עזה ולאזרחי ישראל - אף שמבצע צבאי ברצועת עזה לאחר כשמונה שנים של ירי רקטות לעבר יישובי הנגב המערבי היה רק שאלה של זמן.

המבצע נפתח ב-27 בדצמבר 2008 בסדרה של הפצצות על עשרות יעדים של החמאס. ב-3 בינואר 2009, לאחר שבוע של הפצצות מהאוויר, החלו כוחות יבשה של צה"ל להיכנס לתוך רצועת עזה.

בניגוד למלחמת לבנון השנייה, נראה שהעורף הוכן כראוי לקראת "עופרת יצוקה". הרשויות המקומיות תיפקדו וסיפקו שירותים לאוכלוסייה, משרדי הממשלה תמכו ברשויות המקומיות ובאוכלוסייה במשך כל המבצע, וכמה מהם אף העתיקו את פעילותם לדרום. פיקוד העורף הנהיג מדיניות התגוננות שאיזנה בין הרצון להגן על האוכלוסייה לבין הרצון לפגוע מעט ככל האפשר בשגרת החיים. ההגבלות שהוטלו על האוכלוסייה כללו הפסקת הלימודים במוסדות החינוך ואיסור על קיום התכנסויות גדולות בגלל החשש מפגיעות המוניות.⁸

בעקבות מלחמת לבנון השנייה הוקמה במשרד הביטחון בתחילת 2008 רשות חירום לאומית (רח"ל). זו תיאמה בין כל הגופים שפעלו בעורף. סגן שר הביטחון קיים מדי יום דיון שבו

ישראל, הציעה להוסיף מרכיב רביעי לתפיסת הביטחון: התגוננות.¹⁰ נוכח התפתחות האיומים על העורף בישראל - ובמיוחד התפשטות הנשק הבלתי קונבנציונלי - ראוי לבחון את המלצה הזאת.

מלחמת לבנון השנייה חשפה עורף לא מוכן. כמה ממשרדי הממשלה לא תיפקדו, היו רשויות מקומיות שנטשו את הציבור שאותו הן היו צריכות לשרת, פיקוד העורף נקט גישה מצמצמת ולא גייס את כוחות המילואים, מערך ההתרעה לאזרח היה חלקי ולא יעיל, השירותים החיוניים לא סופקו לאוכלוסייה. לכן אין זה מפליא שחלק גדול מהציבור נטש את הצפון. אולם צריך לזכור שפתרון הנטישה אינו ישים בתרחיש של מלחמה כוללת שכן כל נקודה בארץ תהיה חשופה לפגיעות טילים. נוסף על כך צה"ל לא הצליח לצמצם את מספר הרקטות שנוירו לעבר יישובי הצפון עד תום המלחמה. העובדה הזאת יצרה תסכול וחוסר אמון של הציבור בצה"ל ובמוסדות המדינה. התחורף של רבים הייתה שהציבור הופקר לאורך כל 34 ימי הלחימה.

המאמץ לשמור על חיים נורמליים בעיצומה של מלחמת המפרץ פתרון הנטישה אינו ישים בתרחיש של מלחמה כוללת שכן כל נקודה בארץ תהיה חשופה לפגיעות טילים

הערות

1. חיים גרנות, **שעת הזהב - היחיד והחברה בלחץ החירום**, דקל, תל-אביב, תשנ"ד, עמ' 13
2. ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, דביר, תל-אביב, 1996, עמ' 18
3. מתן וילנאי, **תדריך לראשי רשויות מקומיות לתרגיל עורף לאומי**, תל-אביב, 24 באפריל 2009
4. מצגת שהכין מפקד פיקוד העורף אלון יאיר גולן שעניינה **הבליץ על בריטניה - מסקנות ולקחים** (2008)
5. Alexander Simon, **The Patriot Missile – Performance in the Gulf War Reviewed**, The Centre for Defense Information: Research Topics, 15 July 1996
6. גרנות, עמ' 43
7. **ההיערכות לטיפול המערכתי בעורף בעיתות חירום וביצועו בעת המלחמה** – דו"ח מבקר המדינה, 2007
8. הסיכום של מפקד פיקוד העורף, אלון יאיר גולן, למבצע "עופרת יצוקה", פברואר 2009. מסמך פנימי בצה"ל
9. מתוך סקרים שערך פיקוד העורף במהלך "עופרת יצוקה"
10. דו"ח ועדת דן מרידור לבחינת תפיסת הביטחון הלאומי, 2006. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3242969,00.html>

העורף המצב בעורף. נראה אפוא שב"עופרת יצוקה" יושמו הלקחים שהופקו ממלחמת לבנון השנייה. עם זאת אסור לשכוח ש"עופרת יצוקה" הייתה מבצע מוגבל הן מבחינה גיאוגרפית והן מבחינת הסד"כ שהופעל בו.

בסך הכול נורו לעבר יישובי הדרום כ-800 פצצות מרגמה ורקטות מסוגים שנים. רקטת ה-122 מ"מ נשאה את הכמות הגדולה ביותר של חומר נפץ (6.5 ק"ג) והייתה בעלת הטווח הארוך ביותר (40 ק"מ). האבדות בקרב תושבי ישראל כתוצאה מההפגזות היו שלושה הרריים, שישה פצועים קשה, שבעה פצועים בינוניים ו-350 פצועים קל.

יכולת העמידה שהפגינה האוכלוסייה בדרום במהלך כל המבצע הייתה גבוהה מאוד, וניכר היה שהיא השתפרה מאוד לעומת החודשים שקדמו למבצע. זאת למרות הגידול בהיקפי הירי לעבר יישובי הדרום. מערכת ההסברה של פיקוד העורף פעלה היטב: הציבור נחשף להנחיות והצהיר שפעל על פיהן. ההנחיות האלה הצילו חיים וחיזקו את הציבור בתקופת המבצע.⁹

סיכום

העורף בישראל הוא מרכיב חשוב בעוצמתה של המדינה וביכולתה להכריע בעימותים. תפיסת הביטחון של ישראל נשענת מאז ימי בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון, על שלושה מרכיבים: הרתעה, התרעה והכרעה. ועדת מרידור (2006), שדנה בעדכון תפיסת הביטחון של